

รายงานวิจัย

เรื่อง

เกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์

เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย

Cooperative Contract Farming

for Income Stability of Small Scale Farmer

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิญา วนเศรษฐ

รองศาสตราจารย์ ดร.พอพันธ์ อูทยานนท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รัชณี โตอาจ

การวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน

ประจำปีงบประมาณ 2559

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ชื่อเรื่อง เกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย
ชื่อผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ ดร.อภิญา วนเศรษฐ และคณะ
ปีที่แล้วเสร็จ พ.ศ. 2561

บทคัดย่อ

การศึกษาเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อย ในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญาในปัจจุบัน และ 2) นำเสนอการจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ของผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่เหมาะสมของไทยตามแนวคิดของการประหยัดต่อขนาด และความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรรายย่อยสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐาน การระดมทุนผ่านกลุ่มสมาชิกและแหล่งภายนอก การบริหารจัดการร่วมกัน สามารถตรวจสอบได้ และเป็นปัจจัยสำคัญต่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย สำหรับวิธีการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญา และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 2) การวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ บริษัทเอกชนผู้ว่าจ้าง และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในพื้นที่ 2 จังหวัดประกอบด้วย ลพบุรี และชัยนาท ทั้งนี้การเลือกเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวจะเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเป็นเกษตรกรรายย่อยที่ประสบปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญาเป็นหลัก

ผลการศึกษาพบว่า 1) การทำเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ที่ศึกษามีแนวโน้มลดลงประมาณร้อยละ 10-30 โดยเฉพาะบ้านท้ายตลาดเกษตรกรเลี้ยงไก่ลดลงมากที่สุด เนื่องจากเกษตรกรส่วนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพอื่น ส่วนเกษตรกรที่ยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญานั้น แม้ว่าจะประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ เช่น การมีอำนาจในการต่อรองต่ำ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำได้ยาก ถูกเอาเปรียบในเรื่องเงื่อนไขสัญญา รวมทั้งประสบผลขาดทุนในบางช่วง เป็นต้น แต่เนื่องจากเกษตรกรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพจำกัด และมีต้นทุนคงที่ในการสร้างโรงเรือนสูง (ประมาณ 2 ล้านบาทต่อโรงเรือน) ดังนั้นจึงยังคงยึดอาชีพเดิม 2) เกษตรกรรายย่อยที่สนใจรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์เพื่อทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชน โดยส่วนใหญ่เลือก รูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีความซับซ้อนน้อยที่สุด กล่าวคือเป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าแล้วนำผลผลิตไปรวมกันเพื่อจำหน่ายผ่านสหกรณ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของรายย่อยและโดยสหกรณ์ทำหน้าที่ควบคุมคุณภาพด้วย การจัดตั้งสหกรณ์ ในรูปแบบนี้มีค่าใช้จ่ายและใช้เทคโนโลยีอย่างง่ายและไม่ซับซ้อน จึงเหมาะกับเกษตรกรรายย่อยนั่นเอง อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการที่จะรวมกลุ่มจัดตั้งในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนและสร้างความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพนั้น พบว่ายังคงมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่ การขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ ขาดผู้นำที่มีความสามารถขาดทักษะในการบริหารจัดการ ภาระหนี้สินเดิมของเกษตรกร และกฎระเบียบของทางราชการในการจัดตั้งสหกรณ์ ดังนั้นในช่วงแรกจึงจำเป็นต้องให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนจัดระบบการบริหารจัดการ และคัดเลือกบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น โดยหวังว่าการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์จะช่วยบรรเทาปัญหาของเกษตรกรแล้ว ยังทำให้เกิดความสามัคคี ชุมชนเข้มแข็ง และเกษตรกรรายย่อยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

คำสำคัญ เกษตรพันธะสัญญา สหกรณ์ เกษตรกรรายย่อย

Title: Cooperative Contract Farming for Income Stability of Small Scale Farmers

Researchers: Apinya Wanaset, Associate Professor, Ph.D. et al.

Year: 2018

Abstract

The aims of this research were two- fold. First was to study the general current situations and problems of chicken small scale farmers in the contract farming business. Second was to propose the appropriate cooperative contract farming framework for Thailand based on the principle of economies of scale and specialization. This aimed to guide and enhance farmers to access wider ranges of inputs and standard technology, group membership's raising funds, participatory management and audit. This will be important factors to secure and stabilize the income of small scale farmers.

Regarding research methodology, through the field survey, the research carried on focus group meeting and in-depth interview to the various involved persons including chicken raising small farmers, representatives from private agribusiness, the successful cooperative agencies and the government officials. The three different sites from the provinces of Lopburi, and Chainat were selected. The purposive sampling technique was employed by selecting the sample of small scale farmers by focusing on unsuccessful in contract farming business as the target group.

The results of this study were shown that 1) small scale farmers who undertook contract farming business in the sample sites were decreasing about 10-30% by switching to other careers especially Taytalat Village in Chainat Province. Although the farmers continued to be engaged in the contract farming, some problems such as, losses, low negotiation power, less accessibility to capital and technology remained. A very high fixed capital investment (approximately two million baht per house) was a key factor in explaining why they still carried on this career. 2) Most of the small scale farmers selected model 1 "joint production and distribution" which was considered to be minimal complexity. That was to say, members not only produced their products but also brought for distributing through cooperatives. At the same time, quality control was also carried on and monitored by the cooperatives. Given simple and low level of technology, this model was considered to be suitable for the small scale farmers. However, in practice, the group established as cooperative to do contract farming with private companies and the strengthening of the occupation were still facing many barriers including lack of proper knowledge on cooperative practice, leadership abilities, management skills, debt and government regulations. Thus, it was necessary to provide government agencies to support them by selecting the private companies to involve in the contract farming business. This was to bring greater fairness in forms of cooperation both government agencies and business sectors. Hopefully, this will be able to extent, not only to cope with some problems of farmers in contract farming system, but also to build stronger community and improve standard of livings.

Keywords: Contract Farming, Cooperative, and Small Scale Farmers

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	
Abstract	
สารบัญ	
สารบัญตาราง	
สารบัญภาพ	
บทที่ 1 บทนำ	1-1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1-1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	1-6
1.3 ขอบเขตโครงการวิจัย	1-7
1.4 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย	1-9
1.5 นิยามศัพท์	1-10
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ	1-11
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	2-1
2.1 แนวคิดทฤษฎี	2-1
2.2 การศึกษาเชิงประจักษ์	2-11
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	3-1
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	3-3
3.2 เครื่องมือการวิจัย	3-7
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	3-8
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	3-10
บทที่ 4 สภาพทั่วไป ปัญหา และรูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ	4-1
4.1 สภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อย ในการเข้าร่วมเกษตรกรพันธะสัญญา	4-1
4.2 รูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ	4-4
4.3 เปรียบเทียบรูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ	4-22

4.4	ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ	4-26
4.5	สหกรณ์กับการแก้ปัญหาเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อย	4-27
บทที่ 5	ผลการศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสม	5-1
5.1	ความต้องการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์	5-1
5.2	การจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ของผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่เหมาะสมของไทย	5-7
5.3	ปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์	5-10
5.4	แนวนโยบายและอุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์	5-13
5.5	ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา	5-14
บทที่ 6	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	6-1
6.1	สรุปผลการศึกษา	6-1
6.2	อภิปรายผลการศึกษา	6-4
6.3	ข้อเสนอแนะทางนโยบาย	6-6
6.4	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในอนาคต	6-8

สารบัญชิตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 เงื่อนไขสัญญาของการทำเกษตรพันธะสัญญา	2-9
2.2 จำนวนสหกรณ์ (active) ทั้งหมดในประเทศไทยแยกตามประเภท พ.ศ. 2549-2558	2-14
2.3 สรุปปัญหาของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญาในประเทศไทย	2-29
3.1 จำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ พ.ศ. 2557	3-3
3.2 กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญา	3-5
3.3 ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง	3-7
3.4 สรุปข้อมูลและประเด็นการวิเคราะห์	3-11
4.1 สรุปรูปแบบของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา	4-22
4.2 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบการรวมกลุ่ม	4-23
4.3 เกณฑ์เบื้องต้นสำหรับรูปแบบการรวมกลุ่ม	4-24
5.1 การผลิตและความต้องการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์	5-6

สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 การประหยัดจากขนาด	2-2
2.2 จำนวนสหกรณ์ที่ดำเนินการทั้งหมดในประเทศไทย 2554-2558	2-14
2.3 จำนวนสมาชิกสหกรณ์จำแนกตามประเภท	2-15
3.1 สัดส่วนสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร	3-4
4.1 การจัดโครงสร้างองค์กรหมู่บ้านเกษตรกรหนองหัว	4-8
4.2 ธุรกิจของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี	4-13
4.3 การจัดโครงสร้างองค์กรของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี	4-14
4.4 แหล่งเงินทุนของสหกรณ์ฯ	4-15
4.5 กระบวนการผลิตของสหกรณ์	4-16
4.6 รูปแบบการจ้างผลิตและจำหน่ายในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน	4-20
4.7 ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ	4-27
5.1 การทำเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย	5-9
5.2 ปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกร	5-12

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เกษตรกรรมเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศไทยมาช้านาน โดยประเทศไทยนับเป็นผู้นำข้าวอู่น้ำที่สำคัญแห่งหนึ่ง ในแต่ละปีมีการส่งออกอาหารจำนวนมากเพื่อเลี้ยงดูชาวโลก แต่เกษตรกรผู้มีส่วนสำคัญในกระบวนการผลิตกลับเป็นกลุ่มอาชีพที่มีปัญหาความไม่มั่นคงทางรายได้มากที่สุดอาชีพหนึ่ง ทั้งนี้เกษตรกรเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยต้องประสบกับปัญหารายได้น้อยไม่เพียงพอแก่การยังชีพและตกอยู่ในภาวะความยากจนและมีหนี้สิน ดังนั้นปัญหาความมั่นคงในอาชีพและรายได้ของเกษตรกรจึงมีผลต่อปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว รวมทั้งผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองเพื่อหาโอกาสทางชีวิตที่ดีกว่า ชนบทไทยจึงขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรกรรม ปัญหาใหญ่ของการผลิตในภาคเกษตร คือ ความผันผวนของราคาผลผลิต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านอุปทานในการผลิต ความสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน การขาดแคลนเงินทุน รวมทั้งยังขาดอำนาจต่อรองซึ่งมีผลต่อเสถียรภาพรายได้ของเกษตรกร

ระบบเกษตรพันธะสัญญา (contract farming)¹ นับเป็นแนวคิดที่มุ่งก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน ซึ่งเป็นระบบเกษตรกรรมที่มุ่งเน้นให้การพัฒนาธุรกิจมีระบบการผลิตครบวงจร โดยอยู่ภายใต้การดำเนินการระหว่างบริษัททางการเกษตรขนาดใหญ่ เช่น บริษัทเจริญโภคภัณฑ์ บริษัทเบทาโกร เป็นต้น และรวมถึงบริษัทเอกชนขนาดเล็กที่มีการกระจายตัวตามท้องถิ่นครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 3-4 จังหวัด ร่วมกับเกษตรกรผู้ผลิต วัตถุประสงค์หลักของธุรกิจ

¹ เกษตรพันธะสัญญา คือ ระบบการทำเกษตร เช่น การเพาะปลูกพืช หรือการเลี้ยงสัตว์ ที่มีการทำสัญญาซื้อขายผลผลิตไว้ล่วงหน้า โดยเป็นการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรผู้เพาะปลูก/ผู้เลี้ยงกับบริษัทเอกชนที่สัญญาว่าจะซื้อผลผลิตในราคาที่ตกลงกัน ซึ่งก็คือ "ผู้รับประกัน" และเรียกราคาที่รับซื้อว่า "ราคาประกัน" ทั้งนี้ราคาจะเปลี่ยนแปลงได้ก็ต่อเมื่อครบกำหนดสัญญา

แบบเกษตรพันธะสัญญามีหลายประการที่สำคัญ คือ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรทั้งมีการปรับปรุงคุณภาพสินค้า และเพื่อให้ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลดลงโดยการนำการบริหารจัดการและใช้เทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตเพื่อก่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด มีการวางแผนการผลิตเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของตลาดโลกในภาวะที่มีการแข่งขันอย่างรุนแรง ฯลฯ โดยแนวคิดดังกล่าวเชื่อว่าทั้งบริษัทผู้ซื้อกับเกษตรกรจะได้ผลประโยชน์ร่วมกัน โดยบริษัทสามารถควบคุมคุณภาพและต้นทุนการผลิตที่ลดลงผ่านการบริหารจัดการ ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารกับเกษตรกรในด้านการผลิตและการตลาด ส่วนเกษตรกรย่อมได้ประโยชน์จากราคาสินค้ารับซื้อที่แน่นอน ลดความผันผวนทางด้านรายได้และราคา เสถียรภาพของรายได้จึงมีมากขึ้นเพราะมีตลาดรับซื้อที่แน่นอน นอกจากนี้ระบบเกษตรพันธะสัญญายังเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทาน (supply chain) เพราะบริษัทผู้รับซื้อต้องควบคุมผู้ผลิตหรือเกษตรกร เนื่องจากอาหารที่ผลิตที่จะถึงมือผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศนั้นต้องมีคุณภาพปลอดภัยได้มาตรฐาน และพร้อมที่จะผ่านกระบวนการตรวจสอบทุกขั้นตอนของการผลิต ระบบดังกล่าวทำให้ทั้งบริษัทผู้ซื้อและผู้ผลิตซึ่งก็คือเกษตรกรต้องเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เพราะบริษัทฯ ต้องคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมการผลิตและศึกษาถึงความเป็นไปได้ในเรื่องความเสี่ยงของบริษัทฯ หากเกษตรกรไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญา คือ ไม่สามารถส่งมอบผลผลิตที่มีคุณภาพแก่บริษัทได้ ดังนั้นห่วงโซ่อุปทานน่าจะเป็นระบบที่ทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์จากการสร้างมูลค่าเพิ่ม (value added) ให้สูงขึ้นเรื่อยๆ อันเป็นแนวทางที่จะช่วยเพิ่มรายได้แก่เกษตรกรให้สูงขึ้น และสร้างความมั่นคงแก่รายได้ในที่สุด ซึ่งจะเป็นไปได้หากมีความร่วมมือระหว่างบริษัทฯ และเกษตรกรที่มีระบบธรรมาภิบาล (good governance) และลดช่องว่างและอุปสรรคในการทำธุรกรรม (transactions) ทางเศรษฐกิจ ทางด้านธุรกิจระหว่างบริษัทฯ กับเกษตรกรในด้านต่างๆ เช่น ต้นทุนการทำธุรกรรม (transaction costs) ต้นทุนการบังคับให้เป็นไปตามสัญญา (enforcement cost) เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 คือ “ การสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกร มุ่งพัฒนาระบบการสร้างหลักประกันรายได้ของเกษตรกรให้มีความมั่นคง และส่งเสริมระบบการทำกรเกษตรแบบมีพันธะสัญญาที่เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย”

แม้โดยหลักการหรือในทางทฤษฎีแล้วเกษตรพันธะสัญญาจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งธุรกิจ เกษตรกร รวมทั้งรัฐบาลด้วย เกษตรพันธะสัญญาช่วยลดความเสี่ยงจากความผัน

ผวนทางด้านราคา ผลผลิต และรายได้ของเกษตรกร ส่วนในแง่ธุรกิจเอกชน บริษัทผู้รับซื้อสามารถควบคุมปริมาณ มาตรฐานของผลผลิต ตลอดจนสามารถคาดการณ์ วางแผนด้านการผลิต การตลาด และการส่งออก ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการลงทุนของภาคเอกชนในภาคเกษตรกรรม การขยายตัวของเกษตรกรพันธะสัญญาจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกรในแง่ที่ว่าเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าเกษตรให้สูงขึ้น เพิ่มทักษะในการบริหารจัดการ และใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ มีตลาดรองรับแน่นอน และมีความมั่นคงทางด้านราคาและรายได้ ในแง่ของภาครัฐนั้น รัฐบาลสามารถลดภาระของงบประมาณในการประกันราคาสินค้าเกษตรเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรนั่นเอง

อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ พบว่าผลการศึกษาน่าสนใจว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมการทำเกษตรกรพันธะสัญญาค่อนข้างมีความหลากหลาย โดยเกษตรกรบางกลุ่มก็ประสบความสำเร็จด้วยดี จากการมีรายได้ที่แน่นอน มีตลาดรองรับสินค้า และได้รับเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน เกษตรกรกลุ่มนี้สามารถสร้างฐานะเป็นปีกแผ่นมีความมั่นคงทางรายได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นเกษตรกรรายใหญ่ที่มีความพร้อมในเรื่องเงินทุนและที่ดิน ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่กลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร หรือในกรณีที่ย่ำแย่ก็คือ มีผลขาดทุนและมีภาระหนี้สิน สาเหตุสำคัญประการหนึ่งมาจากการที่มีเงินทุนต่ำไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐานได้ กล่าวคือในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ภาพรวมของการทำเกษตรกรพันธะสัญญาของประเทศไทย มีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตอย่างชัดเจน ภายหลังจากการเกิดโรคไข้หวัดนกระบาดครั้งใหญ่ในหลายประเทศรวมทั้งไทย ทั้งนี้มีการเปลี่ยนโฉมหน้าระบบการเลี้ยงไก่จากระบบเปิดมาเป็นระบบปิด หรือ ที่เรียกกันว่า ระบบอีแวป (evaporative cooling system) ซึ่งเป็นการปกป้องโรงเรือนจากสภาพแวดล้อมภายนอก รวมทั้งมีการควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในระดับเหมาะสมที่สัตว์จะเจริญเติบโตได้ดี และในปัจจุบันระบบนี้ถูกนำมาเป็นข้อกำหนดส่วนหนึ่งในระบบมาตรฐานฟาร์มของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่ครบวงจร เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานของฟาร์มเลี้ยงไก่ให้เป็นสากล และให้ได้เนื้อสัตว์ที่ปลอดภัยจากเชื้อโรคต่างๆ มีคุณภาพที่ดีเป็นที่ต้องการของตลาด รวมทั้งเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ การนำระบบดังกล่าวเข้ามาใช้ในฟาร์ม แม้จะมีข้อดีหลายประการดังกล่าว แต่ก็ต้องใช้เงินลงทุนสูงขึ้นไปมาก ซึ่งการลงทุนในส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งในโรงเรือนที่เกษตรกรต้องเป็นผู้รับภาระเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เกษตรกรรายย่อยที่มีเงินทุนต่ำไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดังกล่าวได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การที่ไม่สามารถสร้างโรงเรือนที่ได้มาตรฐาน

ตามที่บริษัทกำหนด ก็จะไม่ได้รับการคัดเลือกให้ร่วมทำพันธะสัญญานั้นเอง นี่จึงเป็นอุปสรรคประการสำคัญที่ทำให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานได้ ต่างจากเกษตรกรรายใหญ่ที่มีความพร้อมในเรื่องเงินทุนมากกว่า และสามารถลงทุนในระบบปิดตามเงื่อนไขที่กำหนดจากบริษัทขนาดใหญ่ จึงมักได้รับการคัดเลือกให้ทำธุรกิจร่วมกัน นอกจากนี้เกษตรกรต้องยอมรับกับเงื่อนไขสัญญาต่างๆ ที่ถูกกำหนดมาจากบริษัทโดยที่เกษตรกรเหล่านี้ไม่มีทางเลือกและอำนาจในการต่อรอง แม้ว่าเกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับกิจการทางการผลิตเกษตรอื่นๆ แต่ทว่าเกษตรกรกลับต้องรับภาระในการลงทุนในระดับสูง โดยเฉพาะมูลค่าการลงทุนปัจจัยคงที่ (fixed capital investment) ซึ่งอยู่ในระดับสูงนับล้านบาท และกิจกรรมเกษตรพันธะสัญญาบางประเภทที่สำคัญ คือ การเลี้ยงไก่เป็นกิจกรรมที่ต้องมีการบริหารจัดการดูแลอย่างเข้มข้น ซึ่งต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ ในการเลี้ยงและดูแลรวมทั้งบริหารจัดการอื่นๆ ด้วย ดังนั้นเกษตรกรหลายรายขาดทักษะและความชำนาญในการเลี้ยงดู จึงต้องขาดทุนและเกิดความเสียหายแก่ผลผลิตและประสบกับปัญหานี้ขึ้นเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามจากสถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มักจะเกิดกับเกษตรกรรายย่อยเป็นกลุ่มที่ประสบปัญหาและได้รับผลกระทบด้านลบจากการทำเกษตรพันธะสัญญามากที่สุด อันเป็นผลประการสำคัญมาจากข้อจำกัดเรื่องเงินทุน ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐานได้ นอกจากนี้หากพิจารณาจากรูปแบบของเกษตรพันธะสัญญาแล้วพบว่าเกษตรพันธะสัญญาแบบการประกันราคา มักจะส่งผลกระทบด้านลบต่อเกษตรกรรายย่อยมากที่สุด

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ระบุถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธะสัญญาที่สอดคล้องกัน อาทิ ทศพล ทรรคนกุลพันธ์ (2555) ระบุว่าเกษตรกรในระบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในภาวะสิ้นหวัง มีหนี้สินมากมาย จะเลิกก็เลิกไม่ได้ ไม่มีอำนาจการต่อรอง เกษตรกรต้องแบกภาระความเสี่ยงฝ่ายเดียวจึงจำเป็นต้องมีการปรับทิศทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรเสียใหม่โดยให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ และเสนอให้มีการประกันการเข้าถึงปัจจัยการผลิตอย่างเพียงพอ สร้างสมดุลของข้อมูลประกอบการตัดสินใจให้เกษตรกรรู้ทันสถานการณ์และสร้างการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อจะได้มีอำนาจการต่อรอง เป็นต้น ส่วนกัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ (2552) ศึกษาถึงต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนของการทำเกษตรพันธะสัญญา กรณีไก่ หมู และข้าวโพดหวาน พบว่าเกษตรกรได้รับผลตอบแทนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเงินลงทุนที่ค่อนข้างสูงและต้องรับภาระค่าใช้จ่ายใน

การดำเนินงานและการลงทุนสูง และต้องประสบกับความเสี่ยงทางด้านผลผลิตค่อนข้างสูงจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด ความเสี่ยงจากความไม่เข้าใจในสัญญา เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ทราบรายละเอียดของเงื่อนไข ไม่ทราบสิทธิและรายได้อย่างชัดเจน ในงานวิจัยชี้ให้เห็นถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมทางด้านต่างๆ เช่นการรับรู้รายละเอียดของสัญญา การกำหนดราคาปัจจัยการผลิตและราคาผลผลิต เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรอง การแบ่งสัดส่วนผลประโยชน์ และการเข้าถึงแหล่งทุน

ดังนั้นในการศึกษานี้จึงเลือกศึกษาสหกรณ์การผลิตต้นแบบ ที่ช่วยแก้ปัญหาภัยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่ทำเกษตรพันธะสัญญาแบบประกันราคาเป็นหลัก จากแนวคิดการผลิตทางเศรษฐศาสตร์ที่กล่าวว่า เมื่อผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าที่มีขนาดการผลิตใหญ่ขึ้น จะส่งผลให้ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลดลง เนื่องจากต้นทุนคงที่มีได้เพิ่มขึ้นตามยอดการผลิตทำให้ต้นทุนคงที่ต่อหน่วยการผลิตลดลงนั่นเอง นอกจากนี้ในการซื้อปัจจัยการผลิตร่วมกันคราวละมากๆก็จะทำให้อำนาจการต่อรองมากขึ้น สามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้คุณภาพตามต้องการในราคาถูกลง เป็นต้น สถานการณ์เช่นนี้เรียกว่า การประหยัดต่อขนาด (economies of scale) นั่นเอง ประกอบกับการรวมกลุ่มจะช่วยลดความเสี่ยงจากความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการผลิต การตลาด เพราะสมาชิกมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น จากการนำระบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ รวมทั้งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ พบว่าแนวทางหนึ่งที่จะแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรรายย่อยได้ คือ การรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างความเข้มแข็งในด้านต่างๆเช่นกัน จึงเป็นแรงจูงใจให้คณะนักวิจัยต้องการศึกษาต่อยอดจากงานวิจัยเดิมที่ศึกษาไปแล้ว เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อย ที่ประสบการขาดทุนและถูกเอาเปรียบจากคู่สัญญา

งานวิจัยนี้จึงให้ความสำคัญกับเกษตรกรรายย่อย โดยต้องการที่จะศึกษาปัญหาและอุปสรรคข้อจำกัดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธะสัญญาที่มีผลให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถเพิ่มรายได้และผลตอบแทนได้เท่าที่ควร โดยเฉพาะเกษตรกรบางรายที่ประสบกับปัญหาการขาดทุนหรือมีปัญหาและข้อจำกัดที่จะนำไปสู่การเพิ่มรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ จุดเน้นของการวิจัยต้องการศึกษาถึงการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ต้นแบบที่เหมาะสมในประเทศไทย ซึ่งยังไม่พบว่ามีการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ของการเลี้ยงไก่มาก่อน โดยเกิดจากแนวคิดการนำส่วนดีของเกษตรพันธะสัญญาและแนวทางสหกรณ์มารวมกัน เพื่อสร้างจุดแข็งและลดจุดอ่อน

ของการทำธุรกิจร่วมกันในลักษณะเกษตรพันธะสัญญาที่มีอยู่เดิม ซึ่งนอกจากเกษตรกรรายย่อยจะสามารถเข้าถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการทำเกษตรพันธะสัญญา จากเดิมที่เกษตรกรรายย่อยมีข้อจำกัดเรื่องเงินทุนและไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานได้ เกษตรกรยังได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์อีกด้วย อาทิ การประหยัดต่อขนาด (economies of scale) โดยเมื่อรวมกันผลิตขนาดใหญ่ขึ้นจะทำให้ต้นทุนต่อหน่วยลดลง นอกจากนี้การรวมกลุ่มกันผลิตขนาดใหญ่ยังก่อให้เกิดการแบ่งงานกันทำและความชำนาญเฉพาะด้านขึ้น อันนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์จะได้ประโยชน์จากการได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้อีกด้วย และประการสำคัญคือ ช่วยแก้ปัญหาในเรื่องเงินทุน โดยการระดมทุนและการกู้ยืมทำได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ในการศึกษานี้จะสำรวจความพร้อมและความต้องการของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ทั้งเกษตรกรรายย่อยและบริษัทเอกชนผู้รับซื้อผลผลิตในแง่มุมต่างๆ รวมทั้งเก็บข้อมูลจากสหกรณ์การผลิตที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการการผลิต อันเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของผู้ที่ประสบความสำเร็จมาก่อน เพื่อนำคุณสมบัติที่ดีของสหกรณ์เหล่านี้มาสังเคราะห์ นำไปสู่การได้รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ โดยผลการศึกษาจะช่วยให้ได้รูปแบบที่ดีของการทำเกษตรพันธะสัญญาระหว่างบริษัทเอกชนและกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ ทั้งนี้จะนำมาสู่การเพิ่มรายได้และความยั่งยืนในอาชีพของเกษตรกรรายย่อยในที่สุด

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยมีดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อย ในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญาในปัจจุบัน
2. เพื่อนำเสนอการจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ของผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่เหมาะสมของไทย

1.3 ขอบเขตโครงการวิจัย

การศึกษาเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยนี้ เป็นการเก็บข้อมูลในช่วงเดือน มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2559 และมีขอบเขตการศึกษาโดยแบ่งตามลักษณะของข้อมูลได้ ดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ

วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และผลกระทบของการเข้าร่วมเกษตรกรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ 2 จังหวัดซึ่งเป็นกลุ่มประชากร ในประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เทคโนโลยี การขาดอำนาจในการต่อรอง และภาวะความเสี่ยงจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญา นอกจากนี้จะศึกษาประโยชน์ที่ได้รับจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ ความพร้อมของเกษตรกรและบริษัทเอกชนที่จะเข้าสู่การทำเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ รวมทั้งนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมต่อไป เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วง เดือน มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2559

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรพันธะสัญญา ได้แก่

1. เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่ถูกเลือกมาจากพื้นที่ภาคกลาง 2 จังหวัด คือ ลพบุรีและชัยนาท ประกอบด้วย ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง อำเภอท่าเรือ ในจังหวัดลพบุรี และอำเภอเมือง อำเภอมโนรมย์ และอำเภอหันคา ในจังหวัดชัยนาท
2. เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้กำหนดนโยบาย/ปฏิบัติงาน เกี่ยวกับเกษตรกรพันธะสัญญาและสหกรณ์
3. เจ้าหน้าที่ของบริษัทเอกชนที่เกี่ยวข้อง
4. ผู้นำ/สมาชิกสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ

เหตุผลที่เลือกเกษตรกรรายย่อยในภาคกลาง 2 จังหวัดข้างต้น เนื่องจากภาคกลางเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายในการผลิตในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา และเป็นเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรกรพันธะสัญญาแบบเต็มรูปแบบเพื่อผลิตเข้าสู่อุตสาหกรรม (ไม่ใช่ผลิตแบบเลี้ยงตัวเองบางส่วน) และจากการทบทวนวรรณกรรมและงานศึกษาในอดีตได้ระบุว่าใน 2 จังหวัดนี้เกษตรกรราย

ย่อยประสบปัญหาขาดทุนและถูกเอาเปรียบจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญาค่อนข้างมาก โดยเฉพาะกรณีบ้านท้ายตลาดในจังหวัดลพบุรี เช่น งานศึกษาของ ชัชรินทร์ ชัยดีและคณะ (2558) ทศพล ทรศนกุลพันธ์ (2555) และพอพันธ์ อูยานนท์ อภิญา วนเศรษฐ และรัชณี โตอาจ (2557) เป็นต้น สำหรับการเลือกพื้นที่ (ดูรายละเอียดในบทที่ 3) และสำหรับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะเลือกโดยแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเป็นเกษตรกรรายย่อยผู้ประสบความสำเร็จหรือมีกำไร และเกษตรกรผู้ขาดทุน ซึ่งคาดว่าจะมาจากปัญหาและอุปสรรคต่างๆในการทำเกษตรกรพันธะสัญญา (ดังได้กล่าวมาแล้ว) เพื่อประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งมีการสัมภาษณ์เชิงลึก บริษัทเอกชน ส่วนราชการ/องค์การพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรพันธะสัญญา นอกจากนี้ มีการสัมภาษณ์เชิงลึกและเยี่ยมชมสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน เพื่อสังเคราะห์ ข้อมูลที่นำไปสู่การกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมของเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์

ข้อมูลทุติยภูมิ

ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิในประเด็นต่างๆ ได้แก่ สภาพทั่วไปของปัญหาการทำเกษตรกรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในประเทศไทย รวมทั้งการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในลักษณะการรวมกลุ่มสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยค้นคว้าจากเอกสาร บทความ งานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ

1.4 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

1.5 นิยามศัพท์

1. **เกษตรพันธะสัญญา** เป็นการตกลงทำสัญญาร่วมกันระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่กับบริษัทเอกชนหรือเรียกว่าคู่สัญญา ในการทำธุรกิจการเกษตรร่วมกัน โดยแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างเกษตรกรและบริษัทเอกชนผู้ร่วมทุน โดยทั่วไปเกษตรกรจะมีหน้าที่ในการเลี้ยงและจัดหาสถานที่ในการเลี้ยง ในขณะที่บริษัทจะเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบต่างๆ เช่น พันธุ์สัตว์ อาหาร และวัคซีน เป็นต้น รวมทั้งเป็นผู้รับซื้อผลผลิตตามราคาที่ได้ตกลงกันไว้ เรียกว่า ราคาประกัน

2. **เกษตรกรรายย่อย** คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธะสัญญาที่มีขนาดการเลี้ยงโดยใช้เงินลงทุนไม่เกิน 10 ล้านบาท โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่อายเล็กมีเงินลงทุนต่ำกว่า 2 ล้านบาท และผู้เลี้ยงไก่อายกลางมีขนาดเงินลงทุน 2-10 ล้านบาท

3. **ความมั่นคงของรายได้ของเกษตรกร** คือ การที่เกษตรกรได้รับรายได้อย่างสม่ำเสมอ ไม่ผันผวนแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก

4. **สหกรณ์** คือ องค์กรของบรรดาบุคคล ซึ่งรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจในการดำเนินวิสาหกิจที่สมาชิกเป็นเจ้าของร่วมกัน และควบคุมตามหลักประชาธิปไตย เพื่อสนองความต้องการและความหวังร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยสหกรณ์ในการศึกษานี้หมายถึง สหกรณ์การเกษตรที่เกิดจากการรวมกลุ่มของผู้เลี้ยงไก่อายย่อย

5. **รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์** สำหรับ “รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์” คือ ต้นแบบของการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยและจัดตั้งเป็นสหกรณ์การผลิต ซึ่งในที่นี้คือการเลี้ยงไก่ เพื่อทำสัญญากับบริษัทผู้ว่าจ้างที่มีเทคโนโลยีการผลิตที่ได้มาตรฐาน เพื่อแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรรายย่อยที่ขาดแคลนเงินทุนและไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานได้ รวมทั้งได้รับประโยชน์อื่นๆ เช่น การประหยัดต่อขนาด ต้นทุนการผลิตลดลง มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น และได้รับสิทธิประโยชน์จากภาษี เป็นต้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่เกษตรกรรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ซึ่งเป็นนิติบุคคล และสหกรณ์จะทำหน้าที่เป็นคู่สัญญากับบริษัทเอกชนแทนการทำสัญญาเป็นเกษตรกรรายบุคคลนั่นเอง

สำหรับในการศึกษานี้จะพิจารณาความเหมาะสมในการรวมกลุ่มจากรูปแบบการทำธุรกิจ 3 รูปแบบ คือ 1) การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมการผลิตและการตลาดใดบ้างเป็นต้นว่า การผลิตและจำหน่าย หรือ 2) การผลิต แปรรูปและจำหน่าย หรือ 3) การจ้างผลิตและจำหน่าย เป็นต้น โดยความเหมาะสมจะพิจารณาจากความต้องการและข้อจำกัดของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยเป็นหลัก เช่น เงินลงทุน ความรู้ความเข้าใจในเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความสามารถในการแปรรูป เป็นต้น

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษานี้ คือ

1. สามารถระบุถึงปัญหาและอุปสรรค ของการดำเนินงานด้านต่างๆ ระหว่างบริษัทฯ และเกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นผู้ผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา เพื่อนำไปสู่การเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐาน ทำให้เกษตรกรรายย่อยสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งมีตลาดรองรับที่แน่นอนทำให้รายได้ของเกษตรกรมีเสถียรภาพ ในขณะเดียวกันบริษัทเอกชนก็ได้รับผลผลิตในเวลาและคุณภาพที่ต้องการตามราคาที่ตกลงกันไว้ รวมทั้งต่างฝ่ายต่างสามารถลดความเสี่ยงในเรื่องการปฏิบัติผิดเงื่อนไขสัญญาของคู่สัญญา อันเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้ง เนื่องจากระบบสหกรณ์ซึ่งเป็นนิติบุคคล จะช่วยควบคุมคุณภาพผลผลิตและการส่งมอบสินค้าของสมาชิกสหกรณ์ ส่วนภาครัฐนอกจากจะได้รับประโยชน์ในเรื่องการลดภาระเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากคู่สัญญาแล้ว การกำกับดูแล การขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ และให้ความช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยผ่านระบบสหกรณ์จะสามารถทำได้สะดวกและตรวจสอบได้ เนื่องจากมีหน่วยงานที่กำกับดูแลในเรื่องนี้อยู่แล้ว คือ กรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ นอกจากนี้ยังสามารถยกระดับมาตรฐานการผลิตอาหารในส่วนนี้ให้ดีขึ้นด้วย

2. นำเสนอเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมกับประเทศไทย โดยผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรรายย่อยสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐาน การระดมทุนผ่านกลุ่มสมาชิกและแหล่งภายนอก การบริหารจัดการร่วมกันสามารถตรวจสอบได้ และเป็นปัจจัยสำคัญต่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย โดยเกษตรกรรายย่อยที่ไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานจากปัญหาสำคัญในเรื่องการขาดแคลนเงินทุนนั้น สามารถเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์แทน ซึ่งจะ

นำไปสู่การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐที่ต้องการให้ชุมชนเข้มแข็ง และเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจระดับรากหญ้า รวมทั้งสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ผ่านการบริหารจัดการร่วมกันตามกติกาของสหกรณ์ นอกจากนี้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน ได้ง่ายขึ้น และมีอำนาจในการต่อรอง นำไปสู่การสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพและความกินดีอยู่ดี ให้กับเกษตรกรรายย่อย

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อยนี้ ได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิดทฤษฎี และการศึกษาเชิงประจักษ์ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ โดยเนื้อหาจะประกอบด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สหกรณ์ เกษตรพันธะสัญญา และเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ ดังนี้

2.1 แนวคิดทฤษฎี

สำหรับในส่วนของแนวคิดทฤษฎีของการศึกษานี้ จะนำเสนอทั้งในส่วนแนวคิดเกี่ยวกับการประหยัดต่อขนาด การทำเกษตรพันธะสัญญา และแนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ เพื่อให้มุมมองที่ครบถ้วน โดยจะให้ความสำคัญกับการศึกษารูปแบบสหกรณ์ในสัดส่วนที่มากกว่า เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปสู่การกำหนดรูปแบบสหกรณ์ต่อไป

2.1.1 การผลิตและการประหยัดต่อขนาด

การผลิตสินค้าและบริการจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ประกอบการ หรือในที่นี้ก็คือเกษตรกรมีการรวบรวมปัจจัยการผลิต (input) และนำเข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิต (output) ออกมา โดยที่ผลผลิตในระบบเศรษฐกิจจะถูกกำหนดมาจากปัจจัยทุน แรงงาน และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สามารถอธิบายผ่านฟังก์ชันการผลิตได้ (ชยันต์ ต้นติวส์ตาดการ 2556) ดังนี้

$$Y = f(K, L)$$

$$Y = \text{ผลผลิต}$$

$$K = \text{ทุน}$$

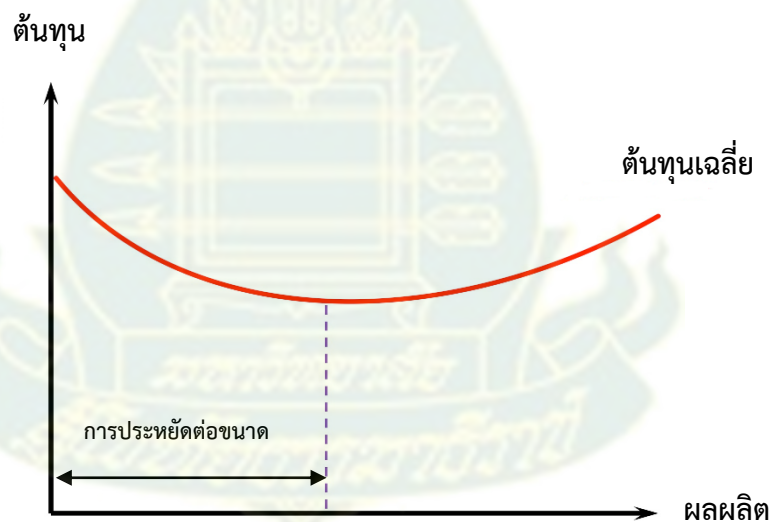
$$L = \text{จำนวนแรงงาน}$$

อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้จะนำความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมาพิจารณาด้วยดังนี้

$$Y = f(K, L, T)$$

โดยที่ $T =$ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

เมื่อพิจารณาด้านการผลิตนั้น การปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตให้ดีขึ้นจะสามารถลดต้นทุนการผลิตของผู้ผลิตลงได้ ทั้งนี้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเกิดขึ้นจากการที่ผู้ผลิตใช้ปัจจัยการผลิตเท่าเดิมแต่ได้ผลผลิตมากขึ้น หรือได้ผลผลิตเท่าเดิมจากการที่ใช้ปัจจัยการผลิตลดลงนั่นเอง อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนปัจจัยการผลิตทั้งทุน แรงงาน และเทคโนโลยี ให้มีความเหมาะสมกับการผลิตสินค้าแต่ละชนิดก็สามารถนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและลดต้นทุนการผลิตได้ นอกจากนี้การพัฒนาระบบการผลิตให้เกิดผลได้ต่อขนาดเพิ่มขึ้น (increasing return to scale) ก็เป็นแนวทางหนึ่งที่จะเพิ่มมูลค่าในการผลิตได้ กล่าวคือ เป็นการเพิ่มปัจจัยการผลิตในสัดส่วนที่น้อยกว่าสัดส่วนการเพิ่มขึ้นของผลผลิต เช่น ปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 แต่ทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 30 เป็นต้น

ภาพที่ 2.1 การประหยัดต่อขนาด

ในด้านการผลิตนี้สิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาเพิ่มเติม คือ การได้รับประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด กล่าวคือเมื่อผู้ผลิตขยายกำลังการผลิตหรือผลิตในปริมาณที่มากขึ้น จะทำให้ต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วยลดลง อาจมาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งหรือหลายเหตุผลประกอบกัน เช่น เกิดการแบ่งงานกันทำ ทำให้แรงงานมีความชำนาญเฉพาะด้านส่งผลให้ทำงานได้ในปริมาณมากขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพ

การผลิตสูงขึ้น หรือ นำเครื่องจักรที่มีประสิทธิภาพสูงมาใช้ในกระบวนการผลิต หรือ เกิดการประหยัดทางด้านการจัดการที่ใช้ฝ่ายจัดการเดิมแต่เกิดผลผลิตมากขึ้น และการได้รับส่วนลดจากการซื้อวัตถุดิบ คราวละหลายๆ เป็นต้น ดังนั้นการผลิตขนาดใหญ่หรือการรวมกลุ่มเพื่อผลิตร่วมกัน จึงได้รับประโยชน์จากต้นทุนการผลิตเฉลี่ยต่อหน่วยที่ต่ำลงนั่นเอง

(http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Economies_of_scale.html)

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับ Smart farmer

Smart farmer หรือ เกษตรกรอัจฉริยะ เป็นคำค่อนข้างใหม่ในสังคมไทยแต่ถูกกล่าวขานถึงมากขึ้น จากนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการขับเคลื่อนภาคเกษตรกรรมให้มีประสิทธิภาพการผลิตมากขึ้น ได้สินค้าที่มีมาตรฐาน และนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิตลง โดยการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ทันสมัยในกระบวนการผลิต หรือที่เรียกว่าสมาร์ทฟาร์ม จะเห็นได้ว่าสมาร์ทฟาร์มเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพราะมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นสมาร์ทฟาร์มจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจ ในการช่วยจัดระบบการทำเกษตรกรรมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นำไปสู่การพัฒนากระบวนการเกษตรของไทยให้ยั่งยืนและเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ อย่างไรก็ตามการทำสมาร์ทฟาร์มในประเทศไทยยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เนื่องจากระบบเทคโนโลยีบางชนิดยังมีประสิทธิภาพไม่ดี เช่น ระบบ GPS ต้องใช้เงินในการลงทุนสูง นอกจากนี้เกษตรกรไทยส่วนใหญ่ยังขาดความชำนาญในการใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีใหม่ๆในกระบวนการผลิตอีกด้วย (ที่มา: กรมวิทยาศาสตร์บริการ สืบค้นเมื่อ 11 สิงหาคม 2560)

สำหรับคุณสมบัติพื้นฐานของ Smart farmer ที่กรมวิทยาศาสตร์บริการได้ระบุไว้ นั้น มี 6 ประการ (ที่มา: กรมวิทยาศาสตร์บริการ สืบค้นเมื่อ 11 สิงหาคม 2560) คือ

1. **มีความรู้ในเรื่องที่ดำเนินการ** โดยสามารถเป็นวิทยากรถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร หรือให้คำแนะนำปรึกษากับผู้สนใจในเรื่องนั้นๆได้เป็นอย่างดี
2. **มีข้อมูลประกอบการตัดสินใจ** โดย Smart farmer จะสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และผ่านทางระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอื่นๆ เช่น Internet, โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

3 สามารถบริหารจัดการการผลิตและการตลาด โดยมีความสามารถในการบริหารจัดการปัจจัยการผลิต แรงงาน เทคโนโลยี และทุน ทั้งนี้จะต้องสามารถเชื่อมโยงการผลิตและการตลาดเพื่อให้ขายผลผลิตได้ รวมทั้งสามารถจัดการของเหลือจากการผลิตที่มีประสิทธิภาพ

4. รับผิดชอบต่อคุณภาพสินค้าและความปลอดภัยของผู้บริโภค โดยจะต้องผลิตสินค้าที่มีคุณภาพและมาตรฐานในระดับที่ยอมรับได้ เช่น มีสารปนเปื้อนไม่เกินมาตรฐาน มีความรู้หรือได้รับการอบรมเกี่ยวกับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หรือมาตรฐานอื่นๆ เป็นต้น

5. มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เกษตรกรต้องมีกระบวนการผลิตที่ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (Green economy) และมีกิจกรรมช่วยเหลือชุมชนและสังคมอย่างต่อเนื่อง

6. มีความภูมิใจในความเป็นเกษตรกร ซึ่งเป็นผู้มีความมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพการเกษตร มีความสุขและพึงพอใจในการประกอบอาชีพการเกษตร รักและหวงแหนพื้นที่และอาชีพทางการเกษตรไว้ให้คนรุ่นต่อไป

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ในประเทศไทย

แนวคิดที่จะจัดตั้งสหกรณ์ของไทยเริ่มมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาชาวนาไทยที่ประสบปัญหาความยากจนและขาดแคลนเงินทุน รวมทั้งขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันในการประกอบอาชีพ จึงถูกเอารัดเอาเปรียบในด้านต่างๆ มีการกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยสูงและไม่สามารถชำระคืนได้ตามกำหนดจนมีหนี้สินล้นพ้นตัว ต่อมาใน พ.ศ. 2457 รัฐบาลไทยได้เชิญนักการธนาคารชาวอังกฤษ เซอร์เบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ (Sir Benard Hunter) เข้ามาสำรวจศึกษาปัญหาของชาวนาไทยและแนะนำให้ชาวนาไทยรวมกลุ่มกันจัดตั้งสมาคม Cooperative society ซึ่งพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยว่า “สมาคมสหกรณ์” และหลังจากนั้นสหกรณ์ของไทยจึงเริ่มมีขึ้นใน พ.ศ. 2459 เป็นต้นมา โดยมีผู้ให้ความหมายของสหกรณ์ไว้หลากหลาย อาทิ องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (International Co-operative Alliance: ICA) ได้ให้นิยามว่า “สหกรณ์ หมายถึง สมาคมอิสระของบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งรวมกันด้วยความสมัครใจ เพื่อบรรลุความต้องการร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ด้วยการเป็นเจ้าของกิจการร่วมกันและควบคุมกิจการนั้นด้วยวิถีทางประชาธิปไตย” ส่วนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้

ให้นิยามว่า “สหกรณ์ หมายถึง หน่วยธุรกิจซึ่งบุคคลผู้มีอาชีพอย่างเดียวกันหรืออาศัยอยู่ในท้องที่ใกล้เคียงกัน รวมกันเป็นสมาชิกและจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลต่อนายทะเบียนสหกรณ์ เพื่อร่วมมือกันดำเนินธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างอันจะเป็นการปรับปรุงอาชีพและความเป็นอยู่ ซึ่งแต่ละคนประสบปัญหาาร่วมกันนั้นให้ดีขึ้น โดยยึดหลักการช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นแนวดำเนินงาน” นอกจากนี้พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายสหกรณ์ไว้ว่า “สหกรณ์ หมายถึง คณะบุคคลซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542” และเมื่อจดทะเบียนแล้วสหกรณ์ก็จะมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลในภาคเอกชนโดยมิได้สังกัดส่วนราชการใดๆ ดังนั้นสหกรณ์จึงเป็นองค์การที่มีกฎหมายรองรับมีสถานะเป็นนิติบุคคลที่ถาวรและเป็นอิสระ อาจมีส่วนราชการเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนตามความจำเป็น

ดังนั้นสหกรณ์จึงเป็นนิติบุคคล ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม สำหรับกลุ่มอาชีพที่คล้ายๆกัน อันเป็นปัญหาที่สมาชิกแต่ละคนไม่สามารถแก้ได้ตามลำพัง หรือเพื่อให้สมาชิกได้รับผลประโยชน์ร่วมกันเพิ่มขึ้นในการประกอบอาชีพในลักษณะที่สมาชิกมีสถานะภาพเป็นทั้งเจ้าของและผู้ให้บริการในเวลาเดียวกัน การรวมตัวกันในลักษณะสหกรณ์จะเป็นประโยชน์สำหรับสมาชิกในประเด็นต่างๆที่สำคัญ ได้แก่

1. การเพิ่มอำนาจการต่อรอง

การรวมกลุ่มกันของสมาชิกเพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์ จะทำให้กลุ่มมีอำนาจในการต่อรองเพิ่มขึ้น ในการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการซื้อปัจจัยการผลิต หรือ ขายผลผลิตที่ทางกลุ่มผลิตได้ กล่าวคือเมื่อมีการรวมตัวกันซื้อปัจจัยการผลิตหรือสินค้าที่ละมากๆ จะมีอำนาจในการต่อรองและทำให้สามารถซื้อได้ในราคาที่ลดลง และเกิดการประหยัดต่อขนาดลดต้นทุนการผลิต ในขณะที่เดียวกันทำให้มีอำนาจในการต่อรองในกรณีที่ขายสินค้าที่สมาชิกผลิตได้และมีโอกาสในการหาตลาดได้ง่ายกว่า เพราะสามารถตอบสนองต่อผู้ที่ต้องการรับซื้อจำนวนมาก เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการขายส่งหรือแปรรูปต่อไป

2. การเข้าถึงแหล่งเงินทุน

การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ซึ่งมีสถานะเป็นนิติบุคคลทำให้มีความน่าเชื่อถือ สามารถหาแหล่งเงินทุนได้สะดวกกว่าการที่แต่ละคนมีสถานะเป็นรายบุคคล รวมทั้งมีหลักประกันเป็นที่น่าไว้วางใจจึงสามารถหาแหล่งเงินทุนได้มากกว่าการขอกู้ตามลำพัง เนื่องจากสหกรณ์มีความเสี่ยงต่ำกว่าในมุมมองของเจ้าหนี้เพราะมีสถานะที่ทำการที่แน่นอน มีกฎหมายรองรับ และมีความรับผิดชอบร่วมกันในกลุ่มสมาชิก และหลังจากนั้นสหกรณ์จะกลายเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับสมาชิกที่ต้องการกู้ยืมเงินไปลงทุนในการประกอบอาชีพต่อ นอกจากนี้ในระยะที่ผ่านมานโยบายของรัฐมักจะให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนแก่เกษตรกรผ่านสหกรณ์ เพราะสามารถควบคุมและตรวจสอบง่ายกว่ารายบุคคล

3. การอบรมให้ความรู้และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร

การรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์นั้น จะทำให้สะดวกในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การจัดอบรมให้คำแนะนำ และส่งเสริมความรู้ในการประกอบอาชีพแก่สมาชิก โดยอาจจะขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆที่มีความรู้ความชำนาญเข้ามาอบรมเผยแพร่ความรู้ เทคนิคการผลิต เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งการรวมกลุ่มกันจะทำให้ได้ง่ายกว่าการกระจายตัวตามลำพัง นอกจากนี้ทำให้มีการสื่อสารปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ส่งผลให้องค์ความรู้ใหม่ๆสามารถเข้าถึงสมาชิกรวดเร็วและทั่วถึง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และจัดการความรู้ในเรื่องต่างๆได้ดีขึ้น

4. ส่งเสริมวิถีทางประชาธิปไตยและความเสมอภาค

สืบเนื่องจากแนวทางการดำเนินงานตามหลักของสหกรณ์ จะช่วยส่งเสริมความเสมอภาคและประชาธิปไตยในหมู่สมาชิก กล่าวคือสมาชิกทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการออกเสียงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจการสหกรณ์ในลักษณะ 1 สิทธิ 1 เสียง ทั้งนี้สมาชิกทุกคนมีสถานะเป็นเจ้าของสหกรณ์ร่วมกัน อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัตินั้นสมาชิกไม่สามารถเข้าร่วมบริหารกิจการของสหกรณ์ได้ทุกคน ดังนั้นจึงต้องมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการเป็นผู้บริหารงานแทนตามวิถีทางประชาธิปไตย ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการดำเนินการไม่เกิน 15 คน และมีอำนาจหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการและเป็นผู้แทนในกิจการสหกรณ์

5. เสริมสร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ตามแนวทางของสหกรณ์จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิก และช่วยฝึกให้สมาชิกมีความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน สร้างนิสัยการประหยัด สนับสนุนด้านเงินทุน กระบวนการผลิต ควบคุมการใช้เงินทุนให้เป็นไปตามแผนสามารถตรวจสอบได้ นอกจากนี้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตลาดก็มีการรวมตัวกันซื้อปัจจัยการผลิตและขายผลผลิต ซึ่งจะทำให้เกิดอำนาจการต่อรอง สามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาที่ต่ำลง ขณะเดียวกันก็ขายผลผลิตได้ราคาดี ทำให้เกษตรกรได้รับส่วนต่างมากขึ้นและยังช่วยแก้ปัญหาต่างๆที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่มีหนี้สิน ในที่สุดนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

6. เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

การรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ โดยที่คนในชุมชนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกัน อาทิ การผลิต การแปรรูป และการจำหน่าย เป็นต้น นำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และแก้ปัญหาที่ประสบร่วมกัน ทำให้เกิดความปรองดองสามัคคีในชุมชน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างรายได้ให้สมาชิกและส่งผลให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในที่สุดจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศ

7. สิทธิพิเศษของสหกรณ์

สหกรณ์เป็นนิติบุคคลที่กลุ่มสมาชิกร่วมกันก่อตั้งขึ้น โดยจะได้รับสิทธิพิเศษในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องภาษีอากร ดังนี้

- 1) สหกรณ์มีสถานะเป็นนิติบุคคลที่แตกต่างจากนิติบุคคลทั่วไป เพราะเป็นองค์กรที่ได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลเป็นกรณีพิเศษ
- 2) สหกรณ์ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมในการจดทะเบียน ในการได้มา การจำหน่าย การยกขึ้น เป็นข้อต่อสู้ สำหรับกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ หรือทรัพย์สินอื่นเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์
- 3) เอกสารที่สหกรณ์จัดทำขึ้นบางอย่าง ได้รับการยกเว้นไม่เสียค่าอากรแสตมป์

โดยสรุปแล้วการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยจัดตั้งเป็นรูปแบบสหกรณ์นั้น นอกจากเกษตรกรจะสามารถเข้าถึงระบบเกษตรพันธะสัญญาที่มีมาตรฐาน และได้รับประโยชน์จากการทำเกษตรพันธะสัญญาแล้ว การบริหารงานร่วมกันในรูปแบบสหกรณ์ยังส่งผลดีหลายประการ เช่น การประหยัดต่อขนาด ทั้งนี้เมื่อมีการรวมกลุ่มจะทำให้ขนาดการผลิตใหญ่ขึ้น สามารถลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและโรงเรือน ระบบกำจัดของเสีย การผลิตไบโอแก๊สจากมูลสัตว์และนำมาใช้เป็นพลังงานทดแทนการซื้อไฟฟ้า ซึ่งจะส่งผลให้ต้นทุนโดยรวมของเกษตรกรต่ำลง นอกจากนี้การผลิตขนาดใหญ่จะมีการแบ่งงานกันทำส่งผลให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้านและประสิทธิภาพการผลิตดีขึ้น รวมทั้งการเข้าถึงแหล่งเงินทุนทำได้ง่ายขึ้นและต้นทุนต่ำลง จากที่เป็นนิติบุคคลมีกฎหมายรองรับมีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น และสหกรณ์ยังได้รับสิทธิพิเศษในการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลอีกด้วย ดังนั้นเกษตรกรก็จะมีเงินเหลือไปจับจ่ายใช้สอยและออมได้มากขึ้น

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการทำเกษตรพันธะสัญญา

เกษตรพันธะสัญญา (contract farming) เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกัน ระหว่างผู้ประกอบการหรือบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตกับผู้ผลิตหรือเกษตรกร ซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน และ แรงงาน เป็นต้น ขณะที่บริษัทผู้รับซื้อผลผลิตจะให้การสนับสนุนเรื่องเงินทุน พันธุ์พืช/สัตว์ และเป็นที่ยปรึกษาในด้านการผลิตรวมทั้งเทคโนโลยีการผลิต โดยที่ทั้ง 2 ฝ่ายจะตกลงทำสัญญาระหว่างกันเกี่ยวกับ ราคา ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต รวมทั้งช่วงเวลาที่มารับซื้อไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะมีการผลิตเกิดขึ้น โดยทั่วไปเงื่อนไขสัญญามักประกอบด้วยประเด็นสำคัญต่างๆ ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 เงื่อนไขสัญญาของการทำเกษตรกรพันธะสัญญา

เงื่อนไขสัญญา	สาระสำคัญ
1. การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน	- ส่วนใหญ่เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบสร้างโรงเรือน อุปกรณ์ต่างๆซึ่งต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากและมีที่ดินเป็นของตนเอง เกษตรกรจึงต้องรับภาระในการกู้ยืมเงิน ซึ่งบางครั้งผู้ประกอบการบางรายจะหาแหล่งเงินกู้ให้ ดังนั้นกลุ่มเกษตรกรที่มีเงินทุนและหลักทรัพย์จะมีโอกาสประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรพันธะสัญญามากกว่ากลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่ไม่ค่อยมีเงินทุนที่จะพัฒนาโรงเรือนให้ทันสมัย
2. กระบวนการผลิต	- บริษัทจะเป็นฝ่ายจัดหาปุ๋ย อาหารสัตว์ พันธุ์พืชหรือแม่พันธุ์สัตว์ และกำหนดปริมาณที่ใช้ ตรวจสอบสถานที่และสุขอนามัย อย่างไรก็ตาม เกษตรกรยังคงต้องเป็นผู้รับผิดชอบต้นทุนที่เกิดขึ้น - บริษัทจะเป็นฝ่ายประกันการผันผวนของราคา
3. เทคโนโลยีการผลิต	- บริษัทจะเป็นฝ่ายกำหนดเทคโนโลยีการผลิตที่ใช้ - การอบรมถ่ายทอดความรู้และทักษะด้านการผลิตและการจัดการ
4. การขนส่ง	- ส่วนใหญ่บริษัทจะเป็นฝ่ายกำหนด วิธีการจัดส่ง - เวลารับ-ส่ง - จำนวนครั้ง - บรรจุภัณฑ์
5. การรับซื้อ	- ส่วนใหญ่บริษัทจะเป็นฝ่ายกำหนด แหล่งที่มาของผลผลิต - เกษตรกรจะเป็นฝ่ายรับผิดชอบต้นทุนและเงื่อนไขการชำระต้นทุนการประกันการผันผวนของราคาต้นทุน
6. ราคาซื้อ	- ขึ้นอยู่กับข้อตกลงและเงื่อนไขที่ระบุ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอำนาจการต่อรอง เช่น กำหนดตาม - ราคาตลาด - ราคาคงที่ - กำหนดราคาซื้อสูงสุด-ต่ำสุด - ราคาซื้อผูกเงื่อนไขกับคุณภาพผลผลิต - การประกันราคา

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

เงื่อนไขสัญญา	สาระสำคัญ
7. ปริมาณรับซื้อ	- ตามข้อตกลงและเงื่อนไขที่ระบุ เช่น จำนวนที่ต้องการรับซื้อ - แบ่งเป็นรับซื้อกี่ครั้ง
8. คุณภาพผลผลิต	- ส่วนใหญ่บริษัทจะเป็นฝ่ายกำหนดคุณลักษณะของผลผลิต - ขนาด / น้ำหนัก
9. การประกันความเสี่ยง	- ส่วนใหญ่เกษตรกรจะเป็นฝ่ายรับภาระความเสี่ยงที่เกิดจากการผลิตเอง อย่างไรก็ตามอาจขึ้นอยู่กับอำนาจการต่อรอง นอกจากนี้ความเสี่ยงยังขึ้นกับ - การทำประกันภัย - การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของสัญญา - การประกันรายได้/สร้างความมั่นคงทางรายได้ผ่าน Value Chain

ที่มา: รวบรวมและสรุปโดยคณะนักวิจัย

โดยหลักการแล้วเกษตรกรพันธะสัญญาน่าจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตและเกษตรกร เนื่องจากบริษัทผู้รับซื้อจะได้รับสินค้าในปริมาณ คุณภาพ และเวลาที่ต้องการ ขณะที่เกษตรกรเองก็มีตลาดรองรับที่แน่นอนและในราคาที่ตกลงกันได้ ทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอน อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติยังคงมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้ไม่บรรลุผลข้างต้น ส่วนหนึ่งมาจากข้อตกลงระหว่างเกษตรกรและบริษัทผู้รับซื้อ ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและชุมชน สามารถส่งผลกระทบได้ทั้งทางเชิงบวกในการสร้างงานให้ชุมชนและเปิดช่องทางการตลาด แต่ขณะเดียวกันก็ถูกกล่าวขานอยู่บ่อยครั้งในความไม่เป็นธรรม และเพิ่มหนี้สินให้กับเกษตรกรในเวลาเดียวกัน ดังนั้นการกำหนดเงื่อนไขสัญญา จึงเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งของการบรรลุความสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2.2 การศึกษาเชิงประจักษ์

สำหรับการศึกษาเชิงประจักษ์ในการศึกษานี้ เพื่อให้ได้รับมุมมองต่างๆอย่างครบถ้วนทั้งทางด้านสหกรณ์และเกษตรพันธะสัญญา ดังนั้นคณะนักวิจัยจะแบ่งการศึกษาออกเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาและสถานการณ์ของสหกรณ์ในประเทศไทย สหกรณ์ในต่างประเทศ เกษตรพันธะสัญญาในประเทศไทย เกษตรพันธะสัญญาในต่างประเทศ และในที่สุดท้ายจะศึกษาเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ความเป็นมาและสถานการณ์ของสหกรณ์ในประเทศไทย

สหกรณ์ในประเทศไทยเริ่มมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อช่วยเหลือชาวนาไทยที่ประสบปัญหาขาดแคลนเงินทุน ใน พ.ศ. 2457 จึงเริ่มมีการศึกษาวิธีดำเนินการสหกรณ์โดยได้เชิญ เซอร์เบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ (Sir Benard Hunter) เข้ามาสำรวจศึกษาปัญหาของชาวนาไทยและแนะนำให้ชาวนาไทยรวมกลุ่มกันจัดตั้งสมาคม cooperative society เพื่อเอื้ออำนวยในการหาเงินทุนและการขอสินเชื่อในนามของสมาคมหรือสหกรณ์จะเป็นที่น่าเชื่อถือมากกว่า ทั้งนี้พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงบัญญัติศัพท์ cooperative society เป็นภาษาไทยว่า “สมาคมสหกรณ์” จนกระทั่งใน พ.ศ.2458 พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งในขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ ได้ริเริ่มให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อช่วยเหลือชาวนาที่ยากไร้ประสบปัญหาขาดแคลนเงินทุนและไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน จึงถือได้ว่าพระองค์เป็น“พระบิดาแห่งการสหกรณ์ไทย” และหลังจากนั้นสหกรณ์ของไทยจึงเริ่มมีขึ้นใน พ.ศ.2459 โดยได้ทดลองจัดตั้งสหกรณ์หาทุนที่จังหวัดพิษณุโลกเป็นแห่งแรก ชื่อว่า "สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้" โดยจดทะเบียนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2459 ซึ่งมีพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เป็นนายทะเบียนสหกรณ์พระองค์แรก นับเป็นการเริ่มต้นแห่งการสหกรณ์ในประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ การที่เลือกทดลองจัดตั้งสหกรณ์หาทุนที่จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ยังมีประชาชนไม่หนาแน่น ซึ่งประชาชนเพิ่งอพยพมาจากที่อื่นและยังไม่สามารถตั้งตัวได้ทางราชการจึงต้องการช่วยเหลือเกษตรกรที่อพยพเข้ามาและเป็นการบุกเบิกชักจูงเกษตรกรในจังหวัดอื่นๆ ที่มีประชากรหนาแน่นให้อพยพมาในจังหวัดนี้ เพื่อจะได้เข้ามาทำประโยชน์ในที่ดินได้อย่างเต็มที่

สำหรับเริ่มแรกในการจัดตั้งสหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้ ประกอบด้วยสมาชิกเริ่มแรก 16 คน และมีเงินทุนดำเนินงาน 3,080 บาท ซึ่งได้จากค่าธรรมเนียมแรกเข้า 80 บาท และเงินทุนจำนวน 3,000 บาท ซึ่งเป็นเงินกู้จากแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด (ธนาคารไทยพาณิชย์ ในปัจจุบัน) โดยมีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ค้ำประกัน ซึ่งเสียดอกเบี้ยให้ธนาคารในอัตราร้อยละ 6 ต่อปี ในขณะที่คิดดอกเบี้ยจากสมาชิกในอัตราร้อยละ 12 ต่อปี โดยกำหนดให้สมาชิกส่งคืนเงินต้นในปีแรก จำนวน 1,300 บาท แต่เมื่อครบกำหนดสมาชิกส่งคืนเงินต้นได้ถึง 1,500 บาท และสามารถส่งดอกเบี้ยได้ครบตามที่กำหนด ซึ่งถือว่าการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นสหกรณ์สามารถช่วยเหลือชาวนาที่เดือดร้อนจากการขาดแคลนเงินทุนได้ จากความสำเร็จของสหกรณ์วัดจันทร์ จึงได้มีการขยายสหกรณ์ไปยังจังหวัดอื่นๆ อย่างไรก็ตามในการจัดตั้งสหกรณ์ในระยะแรกจะมีข้อจำกัดในทางกฎหมายและเงินทุน จึงได้ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติเพิ่มเติมสมาคม พ.ศ. 2459 และประกาศใช้พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 นับเป็นกฎหมายสหกรณ์ฉบับแรก ที่เปิดโอกาสให้มีการจดทะเบียนสหกรณ์ประเภทอื่นๆ จากนั้นได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 อีกหลาย ครั้ง เช่น ได้ออกพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 ให้สหกรณ์หาทุนสามารถควรวรรณดำเนินธุรกิจอื่นๆได้ ทำให้สามารถดำเนินธุรกิจเป็นแบบอเนกประสงค์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่สมาชิกมากขึ้น ดังนั้นสหกรณ์หาทุนจึงแปรสภาพเป็นสหกรณ์การเกษตรมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการจัดตั้งสหกรณ์ในช่วงแรกจะมีสหกรณ์เพียงประเภทเดียว คือ ประเภทสหกรณ์หาทุนซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 เนื่องจากในช่วงแรกส่งเสริมการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนเพียงประเภทเดียว อย่างไรก็ตามได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายครั้งเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมมากขึ้นและการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงครั้งที่ 6 ในกฎกระทรวง (พ.ศ.2548) ซึ่งออกตามความแห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 สหกรณ์ของไทยจึงมีจำนวน 7 ประเภท (กรมส่งเสริมสหกรณ์ 2558) ได้แก่

1. สหกรณ์การเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนผู้ประกอบการซึ่งสามารถดำเนินธุรกิจอเนกประสงค์ โดยมีสมาชิกทั้งหมดเป็นเกษตรกร
2. สหกรณ์ประมง มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนชาวประมงซึ่งสามารถดำเนินธุรกิจอเนกประสงค์ โดยมีสมาชิกทั้งหมดเป็นชาวประมง

3. สหกรณ์นิคม มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการจัดการเกี่ยวกับการถือครองที่ดินทำกินของสมาชิกสหกรณ์ซึ่งสามารถดำเนินธุรกิจเอนกประสงค์ โดยมีสมาชิกทั้งหมดเป็นเกษตรกรชาวนาเกลือ

4. สหกรณ์ร้านค้า มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้บริโภคซึ่งสามารถดำเนินธุรกิจค้าปลีกและค้าส่ง โดยมีสมาชิกได้หลากหลายอาชีพ

5. สหกรณ์บริการ มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินธุรกิจผลิตสินค้าหรืออำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกผู้ใช้บริการโดยตรง

6. สหกรณ์ออมทรัพย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและอำนวยความสะดวกในการออมทรัพย์และให้สินเชื่อแก่สมาชิกซึ่งสามารถดำเนินธุรกิจเอนกประสงค์

7. สหกรณ์เครดิตยูเนียน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและอำนวยความสะดวกในการออมทรัพย์ของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งช่วยเหลือในการรวบรวมผลิตภัณฑ์หรือจำหน่ายสิ่งของให้แก่บรรดาสมาชิกซึ่งสามารถดำเนินธุรกิจเอนกประสงค์

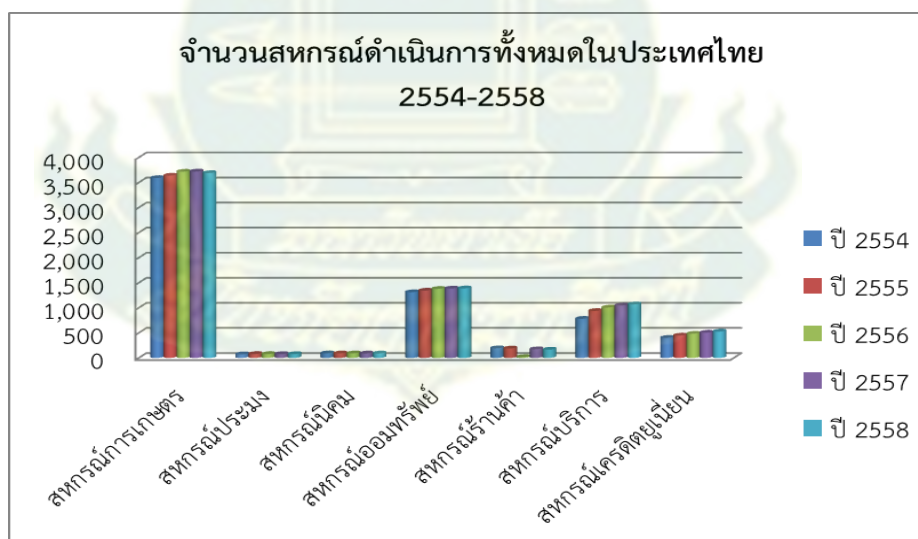
สำหรับสถานการณ์ของสหกรณ์ของไทย พบว่าจำนวนสหกรณ์ในประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และส่วนใหญ่เป็นสหกรณ์การเกษตร จากตารางที่ 2.2 จำนวนสหกรณ์ทั้งหมดในประเทศไทยแยกตามประเภทตั้งแต่ พ.ศ. 2549–2558 สหกรณ์การเกษตรมีสัดส่วนมากกว่าสหกรณ์ประเภทอื่นๆมาก ข้อมูลจากกรมส่งเสริมสหกรณ์ใน พ.ศ. 2558 มีสหกรณ์ทั้งหมดจำนวน 8,173 แห่ง เป็นสหกรณ์ที่มีสถานะกำลังดำเนินการอยู่จำนวน 6,998 แห่ง และที่ยังไม่เริ่มดำเนินการ จำนวน 167 แห่ง ซึ่งทางกรมส่งเสริมสหกรณ์เรียกสหกรณ์ทั้งสองกลุ่มนี้ว่ามีสถานะว่า active ซึ่งมีจำนวน 7,165 แห่ง นอกจากนั้นยังมีสหกรณ์ที่ถือว่ามิใช่สถานะเลิกสหกรณ์ (non-active) อีกจำนวน 1,008 แห่ง

ตารางที่ 2.2 จำนวนสหกรณ์ (active) ทั้งหมดในประเทศไทยแยกตามประเภท พ.ศ. 2549-2558

หน่วย : สหกรณ์

ประเภทสหกรณ์	พ.ศ.									
	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558
สหกรณ์การเกษตร	3,958	3,993	3,885	3,854	3,850	3,777	3,768	3,812	3,810	3,748
สหกรณ์ประมง	86	84	85	80	86	83	83	80	81	83
สหกรณ์นิคม	93	91	91	92	91	92	92	91	90	91
สหกรณ์ออมทรัพย์	1,597	1,395	1,370	1,379	1,366	1,373	1,383	1,393	1,405	1,412
สหกรณ์ร้านค้า	249	233	227	223	206	198	190	181	177	167
สหกรณ์บริการ	700	794	866	918	943	1,000	1,036	1,081	1,139	1,133
สหกรณ์เครดิตยูเนียน	29	282	344	382	420	440	466	496	512	531
รวมทั้งประเทศ	6,712	6,872	6,868	6,928	6,962	6,963	7,018	7,134	7,214	7,165

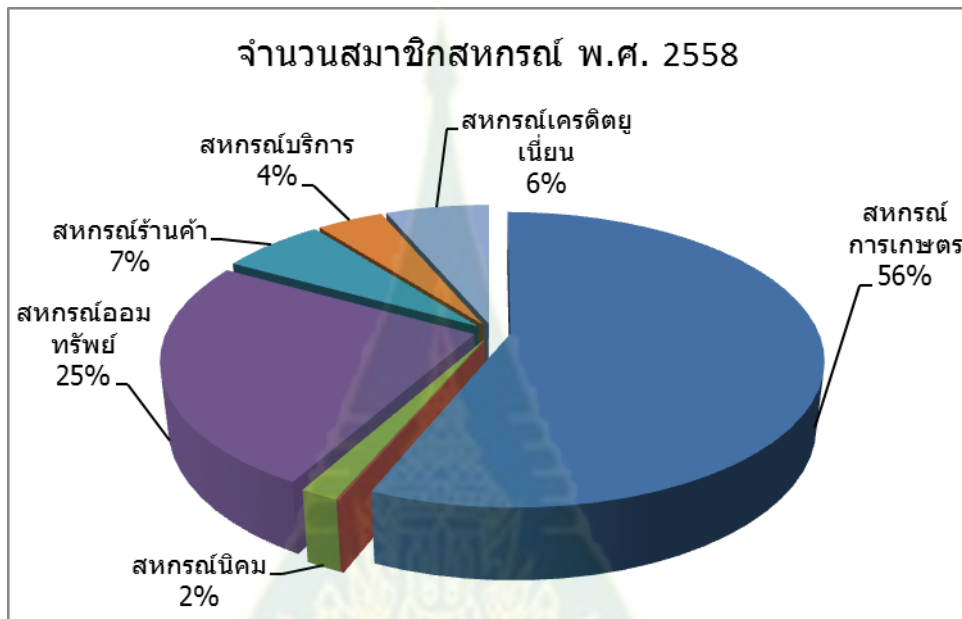
ที่มา: กรมส่งเสริมสหกรณ์ 2559

ที่มา: กรมส่งเสริมสหกรณ์ 2559

ภาพที่ 2.2 จำนวนสหกรณ์ที่ดำเนินการทั้งหมดในประเทศไทย

สำหรับจำนวนสมาชิกสหกรณ์ใน พ.ศ. 2558 พบว่าสหกรณ์การเกษตรมีจำนวนสมาชิกมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 56 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด รองลงมาได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์ร้านค้า คิดเป็นร้อยละ 25 และ 7 ตามลำดับ โดยมีรายละเอียดดังภาพที่ 2.3

ที่มา: กรมส่งเสริมสหกรณ์ 2559

ภาพที่ 2.3 จำนวนสมาชิกสหกรณ์จำแนกตามประเภท

หากพิจารณาจากจำนวนสมาชิกสหกรณ์แล้ว จะเห็นได้ว่าสหกรณ์การเกษตรมีความสำคัญและมีบทบาทค่อนข้างมาก เนื่องจากเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสหกรณ์ทั้งหมด สอดคล้องกับงานศึกษาที่ให้ความสนใจกับสหกรณ์การเกษตรเป็นหลัก เนื่องจากการทำเกษตรพันธะสัญญาเกี่ยวข้องกับเกษตรกรและภาคการเกษตร ดังนั้นต่อไปนี้คำว่าสหกรณ์จะหมายถึง “สหกรณ์การเกษตร”

สหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์การเกษตร หมายถึง สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในกลุ่มของเกษตรกร หรือ ผู้มีอาชีพทางการเกษตร ซึ่งจะรวมกลุ่มกันจัดตั้งและจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลต่อนายทะเบียนสหกรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกเกษตรกรร่วมกันดำเนินกิจการและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ไข

ปัญหาในการประกอบอาชีพของสมาชิกที่มีความเดือดร้อนเหมือนกัน และช่วยยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น

กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้จำแนกสหกรณ์การเกษตรของไทยออกเป็น 8 รูปแบบ ดังนี้

1. สหกรณ์เกษตรทั่วไป
2. สหกรณ์ผู้ใช้น้ำ
3. สหกรณ์โคนม
4. สหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกร
5. สหกรณ์การตลาดเพื่อลูกค้า ธกส. (สกต.)
6. สหกรณ์การเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน
7. สหกรณ์กองทุนสวนยาง
8. สหกรณ์สมาชิกเกษตรกรเนื่องจากสมาชิกเกษตรกร

ในระยะเวลาที่ผ่านมา พบว่าเกษตรกรมักประสบปัญหาต่างๆหลากหลาย และเพื่อให้การแก้ปัญหาเป็นระบบ เป็นรูปธรรม และสามารถติดตามตรวจสอบได้ง่าย จึงมีการนำหลักการสหกรณ์เข้ามาดำเนินการ ซึ่งส่วนหนึ่งรัฐบาลจะใช้มาตรการให้ความช่วยเหลือผ่านช่องทางนี้ สำหรับปัญหาที่เกษตรกรมักประสบและต้องการความช่วยเหลือ ได้แก่

1. การขาดแคลนเงินทุน เงินทุนนับเป็นหนึ่งในปัจจัยการผลิตที่นำมาใช้จ่าย เพื่อให้ได้วัตถุดิบ เครื่องมือ เครื่องจักร อุปกรณ์ เชื้อเพลิง ค่าจ้าง และค่าสาธารณูปโภค เป็นต้น ปัญหาสำคัญที่พบบ่อยๆ คือ เกษตรกรมักมีเงินทุนที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพไม่เพียงพอ จึงต้องกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยสูง ซึ่งเป็นภาระที่ต้องแบกรับทำให้ต้นทุนการผลิตสูง

2. การขาดแคลนที่ดินทำกิน ทำให้เป็นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรบางรายมีที่ดินทำกินน้อย หรือบางรายไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินผู้อื่นทำกิน โดยเสียค่าเช่าแพงและถูกเอารัดเอาเปรียบจากการเช่า

3. การขาดความรู้ทางการผลิตและเทคโนโลยีใหม่ๆ เกษตรกรจำนวนมากโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย มักขาดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตสมัยใหม่ที่ต้องการ เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และการดูแล เป็นต้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง หรือได้

ผลผลิตต่ำกว่ามาตรฐานและผลผลิตไม่มีคุณภาพ จึงทำให้จำหน่ายได้ในราคาต่ำ หรือขายไม่ได้ ทำให้ขาดทุนถูกกดราคา

4. การขาดปัจจัยพื้นฐานต่างๆ อาทิ การคมนาคมขนส่งไม่สะดวก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และไม่สามารถเข้าถึงตลาดที่มีศักยภาพ มีความเสียเปรียบในการแข่งขัน เป็นต้น นอกจากนี้ในบางพื้นที่ไม่มีระบบชลประทาน ทำให้ขาดโอกาสในการสร้างผลผลิต ในขณะเดียวกันบางครั้งประสบปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม ทำให้ผลผลิตเสียหายและขาดทุนอีกด้วย

5 ปัญหาทางการตลาดและการขาดข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกษตรกรจำนวนมากไม่สามารถหาตลาดที่แน่นอนได้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดข้อมูลข่าวสารทางการตลาด เมื่อผลิตออกมาแล้วไม่สามารถหาตลาดรองรับได้ ทำให้เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกดราคาและมีความจำเป็นต้องจำหน่ายผลผลิตตามฤดูกาล เนื่องจากไม่มีที่เก็บรักษาผลผลิต หรือขาดยุ้งฉางเพื่อจัดเก็บรักษา จึงจำเป็นต้องขายในราคาต่ำ

การรวมกลุ่มดำเนินธุรกิจของสหกรณ์การเกษตร

จากปัญหาต่างๆดังกล่าวที่เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องประสบคล้ายๆกัน ซึ่งยากที่เกษตรกรแต่ละรายจะสามารถแก้ปัญหาได้เองตามลำพัง ดังนั้นการที่เกษตรกรร่วมมือกันแก้ปัญหาโดยการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นสหกรณ์ จะช่วยบรรเทาปัญหาทางด้านต่างๆได้ โดยดำเนินการในเรื่องต่างๆดังนี้

1. ทางด้านการเงินหรือสินเชื่อ ในส่วนนี้สหกรณ์การเกษตรสามารถดำเนินการทางการเงิน เพื่อให้เกิดประโยชน์และเป็นการช่วยเหลือสมาชิกในด้านต่างๆ คือ

1.1 การให้เงินกู้ เมื่อเกษตรกรรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ทำให้สามารถขอสินเชื่อได้ง่ายขึ้น เนื่องจากสถาบันการเงินให้ความเชื่อถือ เป็นหลักประกันในการปล่อยสินเชื่อ รวมทั้งภาครัฐสามารถเข้ามาช่วยเหลือได้ง่ายขึ้น หลังจากสหกรณ์ได้เงินกู้หรือเงินช่วยเหลือจากภาครัฐแล้ว สหกรณ์จะสามารถจัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำมาให้สมาชิกนำไปลงทุนเพื่อการเกษตรได้อีกต่อหนึ่ง เช่น สหกรณ์อาจให้เงินกู้แก่สมาชิกเพื่อนำไปซื้อวัสดุการเกษตร ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครอบครัว เพื่อนำไปบุกเบิกปรับปรุงที่ดิน จัดซื้อที่ดินเพื่อการเกษตร เป็นต้น

1.2 การรับฝากเงิน นอกจากให้เงินกู้แล้ว เมื่อสมาชิกเริ่มมีรายได้มากขึ้นก็ส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักการออมและเพื่อเป็นการระดมทุนภายในสหกรณ์เอง โดยสหกรณ์อาจจะกระตุ้นด้วยการให้ดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่าธนาคารพาณิชย์ทั่วไป นอกจากนี้หากการดำเนินการของสหกรณ์มีผลกำไร สมาชิกก็จะได้รับประโยชน์จากเงินปันผลอีกต่อหนึ่ง จึงเป็นแรงจูงใจให้สมาชิกร่วมทำธุรกรรมทางการเงินกับสหกรณ์

2. ทางด้านการจัดซื้อ เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิก สหกรณ์จะจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องทางการเกษตร เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพืช และสิ่งของที่จำเป็น เป็นต้น มาจำหน่ายแก่สมาชิกในราคาต่ำเพื่อเป็นการช่วยเหลือด้านต้นทุน เนื่องจากการรวมกลุ่มกันซื้อของในปริมาณมากจะทำให้มีอำนาจการต่อรองและสามารถซื้อของได้ในราคาพิเศษหรือลดลง เป็นการประหยัดค่าขนส่ง นอกจากนี้เมื่อถึงสิ้นปี หากสหกรณ์มีกำไรก็จะสามารถแบ่งเงินปันผลให้แก่สมาชิกได้อีกด้วย

3. ทางด้านการจำหน่าย โดยทั่วไปสหกรณ์จะรวบรวมผลผลิตของสมาชิกมาจำหน่ายและหาตลาดให้กับสมาชิกเป็นลักษณะรวมกันจำหน่าย ทำให้สามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูง ตอบสนองต่อผู้ซื้อที่ต้องการซื้อในปริมาณมาก เช่น วัตถุดิบในการป้อนโรงงานอุตสาหกรรม/แปรรูป เป็นต้น การกำหนดราคาสูงได้เนื่องจากมีอำนาจการต่อรองมากขึ้น ทำให้ไม่ถูกกดราคาในการรับซื้อผลผลิต

4. ทางด้านการส่งเสริมอาชีพและบริการ สหกรณ์จะสามารถรวมกลุ่มกันให้คำปรึกษาแนะนำและจัดการอบรมให้ความรู้แก่สมาชิก ทั้งทางด้านเกษตรกรรม การตลาด และเทคนิคการผลิตใหม่ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพผลผลิตและการวางแผนการผลิต ให้สามารถผลิตสินค้าที่มีคุณภาพและปริมาณตรงตามความต้องการของตลาด รวมทั้งการส่งเสริมการทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว สร้างความสามัคคีภายในชุมชนทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

ดังนั้นการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรรายย่อยจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตร เพื่อทำเกษตรพันธะสัญญาจะทำให้สามารถเข้าถึงเงินทุนในการลงทุนสร้างโรงเรือนและพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยได้ ซึ่งบริษัทเอกชนคู่สัญญาจะเกิดความมั่นใจว่าสามารถได้ผลผลิตและคุณภาพตามที่ต้องการ รวมทั้งกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่รวมกลุ่มจัดตั้งในรูปของสหกรณ์จะมีอำนาจในการต่อรอง นำไปสู่การมีรายได้มีคุณภาพชีวิต มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างความสามัคคีใน

ชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า และร่วมแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับการส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงไก่รวมกลุ่มกันในรูปของสหกรณ์การเกษตร เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น งานศึกษาของ กาญจนา วิจารณ์รงค์ (2557) เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในจังหวัดหนองคายรวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ขึ้น เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาทางด้านต่างๆของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ โดยใช้หลักการรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์ความรู้ในการเลี้ยงไก่ไข่รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันซื้อวัตถุดิบที่ใช้ในการเลี้ยงไก่ไข่ เช่น อาหารไก่ วัคซีน อุปกรณ์การเลี้ยงไก่ไข่ต่างๆ ซึ่งจะทำให้มีอำนาจการต่อรองทางด้านราคา ทำให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิต นอกจากนั้นจะเป็นประโยชน์กับสมาชิกของสหกรณ์ให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เกษตรกรที่รวมกลุ่มกันจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันและร่วมกันพัฒนาอาชีพการเลี้ยงไก่ไข่ให้มีความยั่งยืนต่อไป ในปี 2557 จังหวัดหนองคายมีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ขึ้นใหม่จำนวน 5 สหกรณ์ ได้แก่ สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่บนบ่อปลาแกมเจริญ จำกัด สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ตำบลเวียงคุก จำกัด สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ตำบลปะโค จำกัด สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ตำบลบ้านเตื่อ จำกัด สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ตำบลน้ำโมง จำกัด

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเกษตรกร เช่น งานศึกษาของพลากร วิชาสวัสดิ์ และ ธรรมวิมล สุขเสริม (2558) โดยศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรวมกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งได้แบ่งปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรวมกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ออกเป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายในของธุรกิจ ประกอบด้วย ด้านราคา ด้านการบริหารจัดการตลาด ด้านเทคโนโลยี และปัจจัยภายนอกของธุรกิจ ประกอบด้วย ด้านสังคมและ วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และผลการวิจัยสรุปว่าปัจจัยภายในของธุรกิจที่มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าด้านเทคโนโลยีการผลิต มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนด้านราคา และด้านการบริหารจัดการตลาด ไม่มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีเนื่องจากเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในอุบลราชธานีส่วนใหญ่ดำเนินธุรกิจมานานแล้วจึงทำให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการรวมกลุ่มหรือสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเองได้ แต่ปัจจัยด้านเทคโนโลยีการผลิต

การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีจะตัดสินใจรวมกลุ่มหรือเห็นประโยชน์จากการรวมกลุ่ม สำหรับปัจจัยภายนอกของธุรกิจประกอบด้วย ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ผลจากงานวิจัยพบว่า ด้านสังคมและวัฒนธรรม มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ ส่วนด้านเศรษฐกิจ เช่น การมีผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ ไม่มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ประสบความสำเร็จ สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ 1) ปัจจัยภายในของสหกรณ์ และ 2) ปัจจัยภายนอก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1 ปัจจัยภายในของสหกรณ์

ปัจจัยภายในของสหกรณ์ที่มีผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์ เป็นปัจจัยที่สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ภายในสหกรณ์ ได้แก่

1) สมาชิกของสหกรณ์ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะผลักดันให้การดำเนินงานของสหกรณ์ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการรวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่ต้องประสบร่วมกัน ดังนั้นสมาชิกทุกคนจะต้องเข้าใจในจุดมุ่งหมาย หลักการและอุดมการณ์ของสหกรณ์ว่าจัดตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นปัญหาที่สมาชิกแต่ละคนไม่สามารถแก้ไขได้ตามลำพังจึงต้องร่วมมือกัน เพื่อให้สมาชิกได้รับผลประโยชน์ในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นโดยที่ตามหลักการ สมาชิกทุกคนจะเป็นทั้งเจ้าของ และผู้ให้บริการ ดังนั้นสมาชิกทุกคนจึงต้องร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในกิจการของสหกรณ์ และร่วมกันดำเนินกิจการสหกรณ์ด้วยความตั้งใจ สมัยครใจและมีความสามัคคีกัน

2) คณะกรรมการดำเนินการของสหกรณ์ เป็นคณะบุคคลที่สมาชิกเลือกให้เป็นตัวแทนเพื่อกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานของสหกรณ์ ดังนั้นสหกรณ์จะประสบความสำเร็จได้จะต้องเลือกคณะกรรมการดำเนินการที่เหมาะสม มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในการ

บริหารธุรกิจของสหกรณ์และมีความชำนาญในการดำเนินการสหกรณ์ รวมทั้งต้องเป็นคนที่เสียสละมีเวลาให้กับสหกรณ์และมีความซื่อสัตย์

3) ผู้บริหาร ประกอบด้วยผู้จัดการและเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์โดยเฉพาะผู้จัดการ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ประสบความสำเร็จหรือไม่ ดังนั้นผู้บริหารสหกรณ์จึงต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบบริหารและดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ มีความรู้ความสามารถในการบริหารและดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายของคณะกรรมการดำเนินการของสหกรณ์ ผู้บริหารสหกรณ์จะต้องมีลักษณะเป็นผู้นำที่ดี มีความซื่อสัตย์ ขยันอดทน มีความรู้ความเข้าใจในหลักวิธีการสหกรณ์ระเบียบข้อบังคับของสหกรณ์ มีความสามารถและความชำนาญในการบริหารธุรกิจของสหกรณ์ และต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความสามารถในการบริหารและดำเนินธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถสร้างความเชื่อถือและศรัทธาให้สมาชิกร่วมมือกันอย่างจริงจังในการดำเนินกิจการของสหกรณ์

4) การมีส่วนร่วมของสมาชิก คณะกรรมการดำเนินการและผู้บริหารของสหกรณ์ต้องดำเนินการสหกรณ์ร่วมกัน และปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสหกรณ์โดยเห็นประโยชน์ของสหกรณ์เป็นหลัก ดังนั้นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการร่วมมือกันของสมาชิก ความเข้มแข็งของกลุ่มสหกรณ์ ความเข้าใจในหลักการ อุดมการณ์ของสหกรณ์ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้จึงต้องมีการอบรมให้ความรู้ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้แก่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและระดมความคิดเห็นร่วมกันแก้ปัญหาต่างๆ

5) เงินทุนในการดำเนินงาน ในการดำเนินกิจการสหกรณ์นั้น การมีเงินทุนเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง โดยสหกรณ์จะต้องมีเงินทุนเพียงพอที่จะดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ ดังนั้นจึงต้องมีการวางแผนเพื่อจัดหาเงินทุนจากแหล่งเงินทุนภายนอกต่างๆนอกเหนือจากแหล่งเงินภายในสหกรณ์เอง ที่ส่วนใหญ่มาจากค่าหุ้นของสมาชิก รวมทั้งต้องมีการบริหารจัดการที่ดีไม่ให้ขาดสภาพคล่องหรือเกิดการรั่วไหล

6) ปริมาณการดำเนินธุรกิจมากพอ สหกรณ์จำเป็นต้องมีปริมาณการดำเนินธุรกิจให้มากพอ หรือดำเนินธุรกิจหลากหลายประเภท เพื่อให้มีรายได้มากพอกู้ค่ากับต้นทุนในการบริหารจัดการสหกรณ์ รวมทั้งได้ประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด ดังนั้นสมาชิกจำเป็นต้องร่วมกันทำ

กิจกรรมให้มีปริมาณมากพอ เช่น มีการรวบรวมผลิตผลมาจำหน่าย หรือการซื้อมาขายไป การจำหน่ายสินค้าของสหกรณ์ผ่านช่องทางต่างๆที่มีความหลากหลาย รวมทั้งมีการหาตลาดใหม่ๆ การสร้างเครือข่ายในการระบายสินค้า เป็นต้น

2 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์

ปัจจัยภายนอกสหกรณ์เป็นปัจจัยที่สหกรณ์ไม่สามารถควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อความสำเร็จของสหกรณ์ ได้แก่

1) **นโยบายของรัฐบาล** การที่รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินการสหกรณ์ เป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์ สำหรับสหกรณ์ของไทยได้รับการส่งเสริมช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มแรกในการจัดตั้งสหกรณ์ รัฐบาลมีนโยบายที่จะสนับสนุนการดำเนินการของสหกรณ์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกร ในการขจัดปัญหาความยากจนแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม

2) **แหล่งเงินทุนและสถาบันการเงิน** การดำเนินกิจการของสหกรณ์จำเป็นต้องใช้เงินทุน ดังนั้นถ้ามีแหล่งเงินทุนหรือสถาบันการเงินคอยสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเหมาะสม ก็จะช่วยส่งเสริมให้การดำเนินงานของสหกรณ์ประสบความสำเร็จได้ สำหรับสหกรณ์ของไทย รัฐบาลจะคอยให้การสนับสนุน และมีการจัดตั้งสถาบันการเงินเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและสหกรณ์โดยเฉพาะ ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ดังนั้นการดำเนินงานต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ ส่วนใหญ่ก็จะอาศัยเงินทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรที่เป็นแหล่งเงินทุนภายนอกสหกรณ์เป็นสำคัญ

3) **การได้รับความช่วยเหลือและส่งเสริมทางด้านเทคโนโลยี** นอกจากการได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสถาบันการเงินหรือจากภาครัฐบาลแล้ว การได้รับการสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยีหรือเทคนิคการผลิต การถ่ายทอดความรู้ทางด้านเทคโนโลยีใหม่ในกระบวนการผลิตจากหน่วยงานภายนอกไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคเอกชน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมสหกรณ์เพื่อลดต้นทุนการผลิต สามารถผลิตสินค้าที่มีมาตรฐานเป็นที่ต้องการของตลาด รวมทั้งทำให้เกิดการประหยัดต่อขนาดและในที่สุดสหกรณ์ก็จะมีผลตอบแทนที่ดีขึ้น

4) **ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาคเอกชนและรัฐบาล** เช่น หน่วยงานของรัฐอย่างกรมส่งเสริมสหกรณ์ สถาบันการศึกษาเพื่ออบรมและให้ความรู้ทางด้านสหกรณ์ หลักการอุดมการณ์ของสหกรณ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับ และกฎหมาย สิทธิพิเศษสำหรับการดำเนินกิจการของสหกรณ์ การให้ความร่วมมือในการอบรมความรู้ให้กับสมาชิกและผู้บริหารสหกรณ์ถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ช่วยทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ประสบความสำเร็จ ซึ่งจะช่วยสร้างการมีจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมภายในสหกรณ์ รวมทั้งการอบรมให้ความรู้ทางด้านต่างๆ เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ การทำปุ๋ยชีวภาพ การถนอมอาหาร การแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม แนวทางการผลิตเพื่อการส่งออก หลักการบริหารธุรกิจ เป็นต้น

5) **ภาวะเศรษฐกิจและภาวะตลาด** เป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบกับการดำเนินงานของสหกรณ์ หากในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำก็ย่อมมีผลกระทบกับการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ และสภาพตลาดของผลผลิตโดยเฉพาะผลผลิตทางการเกษตร จะมีผลทำให้ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำตามสภาพอุปสงค์และอุปทานของตลาด นอกจากนี้สินค้าเกษตรหลายชนิดราคาสินค้ายังขึ้นกับราคาในตลาดโลกอีกด้วย ดังนั้นจำเป็นต้องมีการติดตามข่าวสารการตลาดและภาวะเศรษฐกิจ มีการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ข่าวสารทางด้านต่างๆที่เป็นประโยชน์กับเกษตรกรเพื่อจะได้นำมาวางแผนเตรียมพร้อมรับมือกับสภาพเศรษฐกิจและภาวะตลาดที่จะเปลี่ยนแปลงไป

2.2.2 สหกรณ์ในต่างประเทศ

ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของสำนักนีโอคลาสสิกที่มีพื้นฐานจากการทำงานของ “กลไกราคา” ในการจัดสรรทรัพยากรนั้น จะบรรลุถึงประสิทธิภาพได้เมื่ออยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ผู้บริโภคและผู้ผลิตทุกคนแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองมากที่สุด กล่าวคือ ผู้บริโภคยอมแสวงหาสินค้าที่ให้อรรถประโยชน์สูงสุด ในขณะที่ผู้ผลิตยอมแสวงหากำไรสูงสุด และ/หรือลดต้นทุนการผลิตมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แนวคิดข้างต้นไม่มีส่วนใดเลยที่กล่าวถึง “การสหกรณ์” และในโลกความเป็นจริงระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะสามารถดำรงอยู่ได้ดี ควรจะต้องมี “สถาบันทางสังคม” ที่คอยกำกับดูแลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ อาทิ กฎระเบียบ กฎหมาย ตลอดจนการบังคับใช้ให้เป็นไปตามกฎหมาย กรรมสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ และข้อบังคับต่างๆ ของทางราชการหรือหน่วยผลิต (firms) ในฐานะองค์กรหรือสถาบันที่คอยรวบรวมปัจจัยการผลิตและบริหารการผลิต ซึ่งสหกรณ์

ถือเป็นรูปแบบองค์กรทางเศรษฐกิจที่สำคัญในการบริหาร รวบรวมผู้ผลิต/หุ้นส่วน หรือการดำเนินการร่วมกัน เพื่อบรรลุถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น กำไร ผลตอบแทนอื่นๆ และการสร้างอำนาจต่อรอง ฯลฯ โดยสหกรณ์ได้ถือกำเนิดในต่างประเทศมาระยะหนึ่งจึงถูกนำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ดังนั้นในส่วนนี้จะขอกล่าวถึงงานศึกษาเกี่ยวกับสหกรณ์ในต่างประเทศ ดังนี้

งานศึกษาของ Patibandla and Sastry (2004) เรื่อง Capitalism and Cooperation: Cooperative Institutions in Developing Economy เป็นการศึกษาสหกรณ์ในประเทศอินเดียและบังคลาเทศ พบว่าการรวมกลุ่มของเกษตรกรโดยเฉพาะในรูปแบบของสหกรณ์นั้น ช่วยให้เกษตรกรแก้ไขปัญหาการเข้าถึงเงินทุน แรงงาน และสร้างกำไรส่วนเกินได้ โดยนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาความยากจน และในขณะเดียวกันกิจการสหกรณ์ก็ประสบความสำเร็จล้นหลามได้ โดยเฉพาะกิจการสหกรณ์ของผู้มีรายได้น้อย ไม่สามารถบริหารต้นทุนการซื้อขายแลกเปลี่ยนในระยะเริ่มแรก (the initial transaction cost) ของการบริหารจัดการสหกรณ์ ส่วนสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จนั้นนอกจากจะสามารถบริหารต้นทุนซื้อขายแลกเปลี่ยนในระยะเริ่มแรกได้ดีแล้ว ยังต้องมีการปรับปรุงแรงจูงใจและปรับตัวในการดำเนินการของสหกรณ์อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้สหกรณ์สามารถมีกำไรหรือส่วนเกินแจกจ่ายไปยังสมาชิก เนื่องจากการดำเนินงานในรูปแบบสหกรณ์สามารถตัดการซื้อหรือกำไรจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งกำไรส่วนนี้อาจเป็นดอกเบี้ยเงินกู้ในระดับสูง รวมทั้งการกดราคาซื้อผลผลิต/สินค้าให้อยู่ในระดับต่ำ นอกจากนี้สหกรณ์ยังมีกำไรหรือส่วนเกินอื่นๆ เนื่องจากสามารถลดต้นทุนการดำเนินธุรกิจ ช่วยลดความไม่สมบูรณ์ของสารสนเทศ (ภายใต้สถานการณ์ adverse selection) ทางด้านการตลาดของสมาชิกแต่ละคน รวมทั้งความไม่แน่นอนระดับสูงของตลาดสินเชื่อในชนบท และผลดีอีกประการหนึ่งของการมีสหกรณ์รายย่อยคือ กำไรหรือส่วนเกินจากการดำเนินการสหกรณ์ทำให้สมาชิกสามารถขยายกิจการลงทุนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตต่อไปได้

สอดคล้องกับงานศึกษาของ Torgerson (1977) เกี่ยวกับสหกรณ์ชาวนา (farmer cooperatives) โดยศึกษาถึงบทบาทของสหกรณ์ชาวนากับการพัฒนาเศรษฐกิจของสหกรณ์ฯ ในสหรัฐอเมริกา แม้ว่าจำนวนสมาชิกของสหกรณ์ชาวนาจะลดจำนวนลงจาก 7.1 ล้านคน ใน ค.ศ. 1958 เหลือเพียง 6.1 ใน ค.ศ. 1975 แต่กลับพบว่ายอดขาย รวมทั้งส่วนแบ่งการตลาด (market share) กับ ส่วนแบ่งทางการตลาดของ farm supply เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยส่วนแบ่งทางการตลาดเพิ่มขึ้นจาก 8.1 พันล้านดอลลาร์สหรัฐใน ค.ศ. 1975 หรือคิดเป็นร้อยละ 22.7 ในขณะที่

สัดส่วนของ farm supply ก็มีส่วนแบ่งทางการตลาดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 16.0 ใน ค.ศ. 1950 คิดเป็นร้อยละ 20.8 (Torgerson 1977 p.94) เขามีความคิดเห็นว่ากิจการสหกรณ์นั้นเป็นรูปแบบหรือเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ฟาร์มครัวเรือนสามารถเข้าถึงตลาด และสามารถเพิ่มอำนาจทางเศรษฐกิจที่สามารถทำให้เกษตรกรอยู่รอดได้ สหกรณ์แสดงถึงทางเลือกที่สำคัญประการหนึ่งต่อการดำเนินธุรกิจซึ่งแตกต่างจากธุรกิจทั่วไปโดยแสดงถึงการมีส่วนร่วมใน “ระบอบประชาธิปไตย” อย่างแท้จริง และผลสำเร็จขั้นสุดท้ายของกิจการสหกรณ์ คือ การเพิ่มพูนฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกนั่นเอง

อย่างไรก็ตามในระยะที่ผ่านมา พัฒนาการของสหกรณ์ในประเทศต่างๆ พบว่าบางกรณีก็ประสบความล้มเหลว โดยเฉพาะสหกรณ์แบบดั้งเดิม (traditional cooperatives) ซึ่งไม่สามารถเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรรายย่อยไปสู่ตลาดโลกได้ ในงานของ Singh (2008) ตั้งคำถามที่น่าสนใจว่า “บริษัทผู้ผลิต” จะสามารถเป็นทางเลือกใหม่หรือเป็น “สหกรณ์รุ่นใหม่” (new generation cooperatives) ทดแทนสหกรณ์แบบดั้งเดิมได้หรือไม่ เขายกตัวอย่างของสหกรณ์ที่ดำเนินการในประเทศอินเดียที่ประสบกับปัญหาการคอร์รัปชัน การแทรกแซงทางการเมือง ขาดประสิทธิภาพ ฯลฯ นอกจากนี้สหกรณ์แบบดั้งเดิมมักจะประสบกับปัญหา การขาดแรงกระตุ้นจากโอกาสทางเศรษฐกิจ ขาดทรัพยากรทางการเงิน บริหารงานแบบวันต่อวัน ฯลฯ เขาเสนอว่าควรจะมีสหกรณ์ในรูปแบบบริษัทผู้ผลิต หรือที่เรียกว่า “new generation cooperative” ซึ่งเป็นรูปแบบสหกรณ์ที่จำกัดสมาชิก และเชื่อมโยงการส่งมอบสิทธิหุ้นเรือนหุ้น (equity) ของสมาชิกผ่านการซื้อขายแลกเปลี่ยนหุ้นระหว่างสมาชิก การเปลี่ยนมือในลักษณะนี้จะทำให้เกิดความคล่องตัวและมีสภาพคล่องสำหรับสมาชิก นอกจากนี้มีการบังคับให้ส่งมอบสัญญาการผลิตระหว่างสมาชิก เพิ่มมูลค่าของสินค้าโดยผ่านในกระบวนการผลิตและการตลาด ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารข้อมูลข่าวสาร โดยผ่านการบริหารแบบแนวตั้ง หรือ “vertical system” อย่างไรก็ตามยังคงระบบการโหวตแบบ 1 คน 1 เสียงไว้ตามเดิม ทั้งนี้ข้อได้เปรียบของสิทธิการส่งมอบ (ในหุ้น) ของสมาชิกมีผลให้กำไรจากการบริหารงานเพิ่มสูงขึ้น รัฐบาลอินเดียได้พยายามแก้กฎหมายสหกรณ์มาโดยตลอด เพื่อให้สหกรณ์ดั้งเดิมบริหารแบบธุรกิจเอกชนหรือรูปแบบ new generation cooperation นั่นเอง

นอกจากนี้งานศึกษาของ Cross and Buccola (2004) เรื่อง “Adapting Cooperative Structure to the New Global Environment” ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกิจการสหกรณ์กับการแข่งขัน กล่าวคือ “สหกรณ์จะเจริญรุ่งเรืองเมื่อการแข่งขันอ่อนแอ และจะเจริญน้อยลงเมื่อการ

แข่งขันเข้มข้นขึ้น” เขาพบว่าการก่อตั้งของสหกรณ์ในหลายแห่งโดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา เกิดขึ้นท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจถดถอย ในขณะที่หากสถานการณ์อยู่ในภาวะแข่งขันรุนแรง สหกรณ์มักประสบกับความยากลำบาก โดยปัจจัยที่มีผลให้สหกรณ์พบกับความยากลำบากในการดำเนินธุรกิจ คือ การเติบโตของตลาดทุน การลดลงของต้นทุนการขนส่ง การเพิ่มขึ้นของค่าเสียโอกาสในการถือครองตราสารทางการเงิน ผลตอบแทนที่สูงขึ้นจากตลาดทุน ซึ่งช่วยให้สามารถขยายกิจการของบริษัทเป็นไปได้ด้วยดี

2.2.3 เกษตรพันธะสัญญาในประเทศไทย

การศึกษา งานวิจัยและบทความเกี่ยวกับเรื่องเกษตรกรพันธะสัญญานั้นมีเป็นจำนวนมากและมีความหลากหลาย โดยเริ่มแรกมีแนวคิดที่เกษตรกรพันธะสัญญามีส่วนช่วยให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอน ช่วยสนับสนุนทางด้านข้อมูล ข่าวสารการตลาด เพิ่มพูนเทคโนโลยีในการผลิตทางการเกษตรมากขึ้น เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์และการผันผวนของราคาและผลผลิตภาคเกษตร ทำให้โครงสร้างการผลิตเปลี่ยนไปจำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและเงินทุน จึงเป็นผลดีของการทำเกษตรกรพันธะสัญญา ซึ่งมีงานวิจัยหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรกรพันธะสัญญาช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น ทรงศักดิ์และคณะ (2540) พบว่าเกษตรกรที่ทำเกษตรกรพันธะสัญญาร้อยละ 73.6 มีรายได้ดีกว่าเดิมและสรุปเหตุผลสำคัญที่เกษตรกรเข้าร่วมในระบบเกษตรกรพันธะสัญญาเพราะไม่มีความเสี่ยงทางด้านตลาด มีตลาดรองรับซื้อผลผลิตแน่นอน สามารถขายได้ในราคาที่แน่นอน จึงทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอน และบริษัทจัดหาปัจจัยการผลิตให้ก่อน จึงทำให้เกษตรกรสนใจเข้าร่วมทำเกษตรกรพันธะสัญญา ส่วนหนึ่งมาจากการที่เกษตรกรไม่มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปัจจัยการผลิต

ในระยะต่อมาเริ่มมีการนำเสนอผลกระทบทางลบของการทำเกษตรกรพันธะสัญญา โดยเฉพาะมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งประสบปัญหาต่างๆตามมา ต้องแบกภาระหนี้สินและ มีความเสี่ยงมากขึ้น มีงานวิจัยและบทความหลายชิ้นที่กล่าวถึงผลกระทบของการทำเกษตรกรพันธะสัญญา เกี่ยวกับความเสี่ยง ความไม่เป็นธรรมทางด้านต่างๆและมีงานวิจัยอีกจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาต่างๆ รวมทั้งมีการเสนอแนะแนวทางแก้ไข อาทิ ทศพล (2555) สรุปว่าเกษตรกรในระบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในภาวะสิ้นหวัง มีหนี้สินมากมาย จะเลิกการผลิตก็ทำได้ยากเพราะมีการลงทุนในสินทรัพย์ถาวรจำนวนมากไปแล้ว นอกจากนี้เกษตรกรไม่มีอำนาจการต่อรองและต้องแบกภาระความเสี่ยงฝ่ายเดียว

จึงจำเป็นต้องมีการปรับทิศทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรเสียใหม่โดยให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้และเสนอให้มีการประกันการเข้าถึงปัจจัยการผลิตอย่างเพียงพอ สร้างสมดุลของข้อมูลประกอบการตัดสินใจให้เกษตรกรรู้ทันสถานการณ์และสร้างการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อจะได้มีอำนาจต่อรอง เป็นต้น กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ(2552) ศึกษาถึงต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนของการทำเกษตรพันธะสัญญา กรณีไก่ หมูและข้าวโพดหวาน พบว่าเกษตรกรได้รับผลตอบแทนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเงินลงทุนที่ค่อนข้างสูงและต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานและการลงทุนสูง รวมทั้งต้องประสบกับความเสี่ยงทางด้านผลผลิตค่อนข้างสูงจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด ความเสี่ยงจากความไม่เข้าใจในสัญญา เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ทราบรายละเอียดของเงื่อนไข ไม่ทราบสิทธิและรายได้อย่างชัดเจน ในงานวิจัยชี้ให้เห็นถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมทางด้านต่างๆ เช่นการรับรู้รายละเอียดของสัญญา การกำหนดราคาปัจจัยการผลิตและราคาผลผลิต เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรอง การแบ่งสัดส่วนผลประโยชน์ และการเข้าถึงแหล่งทุน นอกจากนี้ในงานวิจัยยังมีข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขและกลไกการคุ้มครองเกษตรกร เพื่อสร้างความเป็นธรรม โดยเฉพาะเรื่องการทำสัญญาให้ระบุข้อกำหนดเงื่อนไข ผลตอบแทนให้ชัดเจนโปร่งใสและควรให้หน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรระดับท้องถิ่นรับรู้เป็นลายลักษณ์อักษรและเสนอให้รัฐควรจัดตั้งองค์กรกลางเพื่อกำหนดราคากลางและตรวจสอบคุณภาพของปัจจัยการผลิต

ในขณะที่เบญจพรรณ เอกะสิงห์และคณะ (2554) ศึกษาความเสี่ยงในการทำเกษตรพันธะสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน กรณีพืชและสัตว์ 10 ชนิด โดยสำรวจความเสี่ยงทางด้านรายได้ผลผลิต และการตลาดในการทำเกษตรพันธะสัญญา ผลการศึกษาพบว่าความเสี่ยงของเกษตรกรทางด้านราคาและการตลาดลดลง แต่ความเสี่ยงทางด้านผลผลิตและรายได้อาจยังสูงอยู่ เกษตรกรต้องรับความเสี่ยงกรณีที่เกิดภัยธรรมชาติ โรคระบาดการทำเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มที่ปลูกพืชมีความเสี่ยงทางด้านผลผลิตน้อยกว่ากลุ่มเลี้ยงสัตว์ อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ปลูกพืชเกษตรพันธะสัญญายังมีกำไรและมีรายได้มากกว่าการทำเกษตรแบบอื่นร้อยละ 61 แต่กลุ่มที่เลี้ยงสัตว์ในกรณีไก่และหมูยกเว้นปลา ถือว่ายังขาดทุน ถ้าคำนวณต้นทุนที่ดิน โรงเรือน อุปกรณ์และค่าแรงของเกษตรกร ต้องลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรที่เลี้ยงหมูและไก่แม้มีรายได้ดีแต่มีหนี้สินผูกพันมากในงานศึกษา สรุปว่าการทำเกษตรพันธะสัญญามีทั้งได้กำไรและขาดทุนขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพการผลิตและระดับผลผลิตที่ได้ ถ้าผลิตได้น้อยก็เสี่ยงต่อการขาดทุนและมีหนี้สินติดพัน เกษตรกรต้องกั้มเงินเพื่อการผลิตเป็นสัดส่วนร้อยละ 60 ของเงินที่ใช้ในการลงทุน นอกจากนี้ในงานวิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะทางนโยบายเพื่อปรับปรุงการดำเนินงาน

ของเกษตรพันธะสัญญา เช่น นโยบายให้ภาครัฐเข้าไปเป็นตัวกลางร่วมรับทราบปัญหาและแก้ไข ปัญหาให้เกษตรกรที่เดือดร้อน หาดตลาดทางเลือกและทางเลือกทางเทคโนโลยีเพิ่มขึ้น จัดตั้งหน่วยงาน หรือสำนักงานคุ้มครองผู้ผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา การมีกฎหมายรองรับ และมีระบบ ประกันภัยผลผลิตทางการเกษตร ส่วนงานศึกษาของเพ็ญศิริ พบว่าเกษตรกรมิได้ถูกควบคุม ผูกมัด ตามเงื่อนไขในสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรตามที่เข้าใจ แต่จะถูกควบคุมทางด้านปัจจัยการผลิต การตลาด ผ่านเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรและการที่เกษตรกร ต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะการณ์เสียเปรียบ ขาดอำนาจต่อรอง เกิดภาวะความเสี่ยงสูง มีหนี้สินจากการ ลงทุน จะมีผลกดดันให้เกษตรกรมีการรวมตัวได้สำเร็จซึ่งการรวมกลุ่มในการต่อรองจะมีความเข้มแข็ง มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับต้นทุนในการรวมตัวกัน ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่มีการร่วมมือกัน 3 องค์กรได้แก่ สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน ภายใต้มูลนิธิพัฒนาศึกษาศึกษาชุมชน มูลนิธิข้าวขวัญและ มูลนิธิชุมชนเกษตรนิเวศน์ จัดตั้ง โครงการพัฒนาวิถีทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิเกษตรกรจาก การทำเกษตรพันธะสัญญา เพื่อพัฒนารูปแบบของกลไกการคุ้มครองสิทธิเกษตรกรจากการทำเกษตร พันธะสัญญา และการสร้างระบบการผลิตและการตลาดที่เป็นธรรม พร้อมทั้งสร้างความเท่าเทียม ทางเศรษฐกิจ สังคม และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งโครงการนี้ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสหภาพยุโรป สำหรับสมาคมวิถีทางเลือกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้รับ งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ตารางที่ 2.3 สรุปปัญหาของเกษตรกรในระบบเกษตรกรพันธะสัญญาในประเทศไทย

การศึกษา	ผลการศึกษา
ทรงศักดิ์และคณะ (2540)	เกษตรกรไม่มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปัจจัยการผลิต
กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552)	เกษตรกรได้รับผลตอบแทนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเงินลงทุนที่ค่อนข้างสูงและต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานและการลงทุนสูง รวมทั้งต้องประสบกับความเสียหายทางด้านผลผลิตค่อนข้างสูงจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด ความเสี่ยงจากความไม่เข้าใจในสัญญา เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ทราบรายละเอียดของเงื่อนไข ไม่ทราบสิทธิและรายได้อย่างชัดเจน
เบญจพรรณ เอกะสิงห์และคณะ (2554)	ความเสี่ยงของเกษตรกรทางด้านราคาและการตลาดลดลง แต่ความเสี่ยงทางด้านผลผลิตและรายได้ยังสูงอยู่ เกษตรกรต้องรับความเสี่ยงกรณีที่เกิดภัยธรรมชาติ โรคระบาด และสรุปว่าการทำเกษตรกรพันธะสัญญามีทั้งได้กำไรและขาดทุนขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพการผลิตและระดับผลผลิตที่ได้
ทศพล ทรศนกุลพันธ์ (2555)	เกษตรกรในระบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในภาวะสิ้นหวัง มีหนี้สินมากมาย จะเลิกการผลิตก็ทำได้ยากเพราะมีการลงทุนในสินทรัพย์ถาวรจำนวนมากไปแล้ว นอกจากนี้เกษตรกรไม่มีอำนาจการต่อรองและต้องแบกภาระความเสี่ยงฝ่ายเดียว
พอพันธ์ อูยานนท์ อภิญา วนเศรษฐ และ รัชนิ โตอาจ (2557)	เกษตรกรบางกลุ่มก็ประสบความสำเร็จด้วยดี จากการมีรายได้ที่แน่นอน มีตลาดรองรับสินค้า และได้รับเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน เกษตรกรกลุ่มนี้สามารถสร้างฐานะเป็นปึกแผ่นมีความมั่นคงทางรายได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นเกษตรกรรายใหญ่ที่มีความพร้อมในเรื่องเงินทุนและที่ดิน ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่กลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร หรือในกรณีที่แย่ก็คือ มีผลขาดทุนและมีภาระหนี้สิน สาเหตุสำคัญประการหนึ่งมาจากการที่มีเงินทุนต่ำไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐานได้ รวมทั้งมีอำนาจในการต่อรองต่ำและเงื่อนไขสัญญาไม่เป็นธรรม

ที่มา: รวบรวมโดยคณะนักวิจัย

2.2.4 เกษตรพันธะสัญญาในต่างประเทศ

การทำเกษตรพันธะสัญญาเกิดขึ้นยุคแรกๆในประเทศกรีซและจีน โดยมีการทำสัญญา ระหว่างกันของผู้เช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดินเพื่อแบ่งปันผลผลิตที่เกิดจากการลงทุนร่วมกัน สำหรับการ ทำเกษตรพันธะสัญญาระหว่างบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตกับเกษตรกรนั้นเริ่มขึ้นเมื่อศตวรรษที่ผ่านมา (Little and Watts 1994) เช่น การเข้าไปทำเกษตรพันธะสัญญาของประเทศญี่ปุ่นในไต้หวัน และ การทำเกษตรพันธะสัญญาของประเทศสหรัฐอเมริกากับประเทศในแถบอเมริกากลาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าในระยะแรกของการทำเกษตรพันธะสัญญานั้นเป็นพวกพืชผลทางการเกษตรก่อน อาทิ บริษัทจำหน่ายเมล็ดพันธุ์พืชของยุโรปเข้าไปทำเกษตรพันธะสัญญาในประเทศสหรัฐอเมริกา (Prowse 2012) ในระยะต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การทำเกษตรพันธะสัญญาจึงได้ขยาย ขอบเขตออกไปในปศุสัตว์ เช่น การทำฟาร์มหมูในสหรัฐอเมริกา หลังจากนั้นเกษตรพันธะสัญญาได้ แพร่กระจายเข้าไปในประเทศต่างๆทั่วทุกภูมิภาคของโลก ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลัง พัฒนา ไม่ว่าจะเป็นอเมริกา ยุโรป ลาตินอเมริกา เอเชีย และแอฟริกา จากงานศึกษาของ Rehber 2007 ระบุว่าประมาณร้อยละ 15 ของผลผลิตทางการเกษตรในประเทศพัฒนาแล้วอยู่ภายใต้เกษตร พันธะสัญญา เช่น ฟาร์มโคนม สัตว์ปีก และน้ำตาล ในเยอรมนี ผลิตภัณฑ์ไก่เนื้อในญี่ปุ่นและ เกาหลีใต้ นอกจากนี้ Prowse (2012) กล่าวถึงเหตุผลที่ประเทศต่างๆทั่วโลก ทั้งประเทศที่เจริญแล้ว และประเทศกำลังพัฒนา หันมาทำการเกษตรพันธะสัญญา มีทั้งปัจจัยทางด้านอุปสงค์และอุปทานที่ ส่งเสริมให้มีการทำเกษตรพันธะสัญญา การที่มีความต้องการอาหารเพิ่มขึ้น เนื่องจากประชากรโลก เพิ่มขึ้นทำให้อุปสงค์สินค้าเกษตรเพิ่มขึ้นในขณะที่มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีมากขึ้น ทำให้ โครงสร้างการผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนไป ต้องใช้เทคโนโลยีและเงินทุนมากขึ้นเพื่อสามารถเพิ่ม ปริมาณการผลิตและคุณภาพ ทำให้มีความแน่นอนทางด้านราคาและปริมาณผลผลิต ดังนั้นจึงนำการ ทำเกษตรพันธะสัญญามาใช้เพื่อช่วยทำให้ปริมาณการผลิตเพิ่มขึ้น เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้นและจาก การสำรวจเกษตรกรที่ทำการเกษตรพันธะสัญญาที่ประสบความสำเร็จมีจำนวนมากกว่าที่ล้มเหลวใน สัดส่วน 35 ต่อ 9

เหตุผลที่ทำให้เกษตรพันธะสัญญาขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศกำลังพัฒนา

ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา เกษตรพันธะสัญญาขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศกำลังพัฒนา จึงมีคำถามว่าอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการขยายตัวดังกล่าว Prowse 2012 ได้อธิบายไว้ว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรพันธะสัญญาขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นช่วงเวลาที่ประเทศเหล่านี้ก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนผ่านและมีการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่สำคัญ กล่าวคือ เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งทางด้านอุปสงค์ (demand) และด้านอุปทาน (supply) ที่สนับสนุนให้เกิดการขยายตัวของการทำงานเกษตรพันธะสัญญา

สำหรับด้านอุปสงค์ พบว่าประเทศต่างๆส่วนใหญ่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจดีโดยเฉพาะประเทศในเอเชียและประเทศเกิดใหม่ (emerging countries) ที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ก้าวกระโดด อาทิ จีน เกาหลีใต้ อินเดีย และไทย สิ่งที่ตามมา คือ จำนวนประชากรที่มากขึ้นรวมทั้งรายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้น มีมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่เป็นสังคมเมือง (urbanization) นอกจากนี้พฤติกรรมในการเลือกซื้ออาหารก็เปลี่ยนแปลงจากในอดีต กล่าวคือ จะมีความนิยมอาหารที่มีคุณภาพดี ราคาสูง มีโปรตีนสูง และคำนึงถึงสุขอนามัยและความปลอดภัยในอาหาร (food safety) มากขึ้น สิ่งต่างๆเหล่านี้สนับสนุนให้เกิดความต้องการอาหารที่มีคุณภาพดีได้มาตรฐานในปริมาณที่มากขึ้น เกษตรพันธะสัญญาจึงเป็นคำตอบที่จะมารองรับความต้องการเหล่านี้

ส่วนด้านอุปทาน ก็นับเป็นแรงผลักดันอีกด้านหนึ่งต่อการขยายตัวของเกษตรพันธะสัญญา จากการเปิดเสรีทางการค้าและนโยบายส่งเสริมการส่งออกของประเทศต่างๆในระยะเวลาที่ผ่านมา ส่งผลให้ปริมาณการค้าของโลกขยายตัวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสินค้าอาหารและสินค้าเกษตรอื่นๆ นอกจากนี้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) และระบบขนส่งที่มีประสิทธิภาพ มีเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้าจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภคได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งการมีต้นทุนธุรกรรมที่ต่ำลงจากการจัดการสมัยใหม่และการเกิดการประหยัดจากขนาดการผลิตที่ใหญ่ขึ้น นอกจากนี้การรวมตัวในแนวตั้ง (vertical integration) หรือ การผลิตแบบครบวงจรจะทำให้การผลิตมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จากปัจจัยต่างๆเหล่านี้ส่งเสริมให้การทำเกษตรพันธะสัญญาประสบความสำเร็จ ในบทบาทของการผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อตอบสนองต่อความต้องการอาหารที่มากขึ้น

สำหรับงานศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับเกษตรพันธะสัญญาในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนายังคงมีข้อโต้แย้งว่า เกษตรพันธะสัญญาเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาวจริงหรือ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกรอย่างไร จากงานศึกษาของ Novib (2008) ที่ศึกษาเกษตรพันธะสัญญาในเอเชีย ซึ่งประกอบด้วยประเทศต่างๆ รวม 7 ประเทศ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนาม ฟิลิปปินส์ ลาว และกัมพูชา พบว่ายังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนว่าเกษตรพันธะสัญญาส่งผลดีต่อประเทศเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษามีความหลากหลายในแต่ละประเทศ ซึ่งพบว่าในหลายกรณีการทำเกษตรพันธะสัญญาก็ประสบความสำเร็จดี เช่น การทำเกษตรพันธะสัญญาในลาวและกัมพูชาช่วยให้เกิดการจ้างงานและสร้างรายได้ให้กับคนในชนบท ทำให้มีโอกาสที่จะเข้าสู่การประกอบอาชีพมากขึ้น รวมทั้งประชากรได้รับอาหารที่มีคุณภาพและมาตรฐานดีขึ้นด้วย เช่นเดียวกับประเทศไทยที่การทำเกษตรพันธะสัญญาได้ผลดีจากการขับเคลื่อนของภาคเอกชนเป็นแกนนำ ทำให้การผลิตอาหารในภาคเกษตรมีการขยายตัวและพัฒนาจากการพึ่งพาสินค้าดั้งเดิมเพียงไม่กี่ชนิดมาเป็นระบบการผลิตที่ได้มาตรฐาน บูรณาการ และเป็นเชิงอุตสาหกรรมมากขึ้น อย่างไรก็ตามในบางกรณีกลับพบว่าเกิดความล้มเหลว เช่น ในกรณีประเทศเวียดนามเกษตรพันธะสัญญาส่วนใหญ่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ยกเว้น ข้าวญี่ปุ่น (Japanese rice) และข้าวโพด (baby corn) ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก value chain ที่เกี่ยวข้องมีคุณภาพไม่ดีทำให้เป็นอุปสรรคในภาพรวม และในบางกรณีก็เป็นความสำเร็จแบบมีเงื่อนไข เช่น กรณีปาล์มน้ำมันในอินโดนีเซีย การทำเกษตรพันธะสัญญาประสบความสำเร็จดีสำหรับผู้ผลิตรายใหญ่ที่มีพื้นที่ในการเพาะปลูกมาก เพราะจะได้รับประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาดและสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้มากกว่าผู้ผลิตขนาดเล็ก เป็นต้น ดังนั้นเกษตรพันธะสัญญาจึงมิใช่สูตรสำเร็จในการพัฒนาที่จะสร้างความมั่นคงทางรายได้เสมอไป เนื่องจากความสำเร็จขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมอื่นที่เกี่ยวข้องหลายปัจจัย เช่น สินค้าเกษตรที่นำมาทำเกษตรพันธะสัญญา การวิจัยและพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยี ความพร้อมของเกษตรกร ประสิทธิภาพด้านการตลาด เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าการจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างบริษัทและเกษตรกรก็มีความไม่เท่าเทียมอีกด้วย (Bijman, 2008)

2.2.5 เกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์

เกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ เกิดจากแนวคิดการนำส่วนดีของเกษตรพันธะสัญญาและแนวทางสหกรณ์มารวมกัน ในลักษณะของการรวมกันซื้อและรวมกันจำหน่าย เพื่อสร้างจุดแข็ง

และลดจุดอ่อนของการทำธุรกิจร่วมกันในลักษณะเกษตรพันธะสัญญาที่มีอยู่เดิม กล่าวคือเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์จะช่วยลดความเสี่ยงของบริษัทเอกชนผู้สนับสนุนปัจจัยการผลิตในด้านต่างๆ อาทิ การควบคุมคุณภาพ การคัดเลือกเกษตรกรที่ผิดพลาด และการทุจริต เป็นต้น อันเป็นปัญหาสำคัญที่นำไปสู่ความเสียหายของบริษัทฯได้ จากการทำสัญญากับสหกรณ์ที่เป็นนิติบุคคลและมีกฎหมายรองรับแทนการทำสัญญากับเกษตรกรรายย่อยเป็นรายบุคคลที่มีความหลากหลาย กระจายตัวและบริหารจัดการยากกว่า นอกจากนี้ในระบบสหกรณ์มีระบบการควบคุมและตรวจสอบได้รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสาร การอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรทำได้สะดวกจากการรวมตัวดังกล่าวสำหรับในส่วนของเกษตรกรโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่ขาดแคลนเงินทุน ไม่มีอำนาจในการต่อรองและไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานได้ การรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์จะช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้เป็นอย่างดี ทำให้เกษตรกรรายย่อยมีโอกาสในการสร้างผลผลิตที่ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับของตลาด นอกจากนี้เกษตรกรจะมีความแน่นอนในเรื่องตลาดเพราะผลผลิตที่ได้ก็นับบริษัทเอกชนจะรับซื้อตามเงื่อนไขที่ทำสัญญาร่วมกัน ดังนั้นการรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยในรูปแบบของสหกรณ์การเกษตรจะทำให้เกษตรกรมีรายได้อย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยดังกล่าวจะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วม มีความเข้มแข็ง และเกษตรกรมีความเป็นอยู่ดีขึ้นในระยะยาว

สำหรับตัวอย่างของเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จแห่งหนึ่งเกิดขึ้นในประเทศจีน ที่น่าสนใจมากกล่าวถึงเพราะบริษัทเอกชนของไทย คือ บริษัทเจริญโภคภัณฑ์จำกัด (มหาชน) หรือ ที่รู้จักกันในนาม ซีพี เป็นผู้เข้าไปดำเนินการร่วมกับรัฐบาลจีน โดยเกิดจากร่วมมือที่เรียกว่า 4 ประสาน มีรัฐบาลจีนเป็นเจ้าภาพ นำเอาที่ดินของชาวนาและคนพิการในหมู่บ้านจัดตั้งเป็นสหกรณ์ และบริษัท ซีพี เป็นผู้เข้าร่วมทำเกษตรพันธะสัญญากับสหกรณ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการเลี้ยงที่ทันสมัย รวมทั้งรับซื้อผลผลิตที่ได้ เช่น ไข่ไก่ เป็นต้น เพื่อนำไปจำหน่าย และแปรรูปอาหารต่อไป สำหรับผลผลิตที่ได้จำหน่ายให้กับผู้บริโภคในประเทศจีน โดยเริ่มเปิดดำเนินการแล้วเมื่อ เดือนเมษายน 2556 ที่เมืองฝิงกุ่ ซานกรุงปักกิ่ง ใช้เงินลงทุน 3,500 ล้านบาท สามารถผลิตไข่ไก่ได้วันละ 2.2 ล้านฟอง โดยมีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากสหรัฐอเมริกา มีอายุโครงการ 20 ปี เมื่อครบ 20 ปีแล้วจ่ายเงินกู้และดอกเบี้ยหมด ก็จะโอนกรรมสิทธิ์ฟาร์มเป็นของสหกรณ์ที่มีสมาชิกกว่าหนึ่งพันคน และจ้างบริษัทซีพีให้บริหารงานต่อไป โดยซีพี จะเปลี่ยนสถานะจากผู้ร่วมทุนเป็นลูกจ้างของสหกรณ์ (ที่มา: หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 1 เมษายน 2557) โครงการนี้จะช่วยเพิ่มรายได้ให้กับชาวนาที่ยากจนให้มีรายได้สูงขึ้น มีชีวิตความ

เป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งมีความมั่นคงทางรายได้ที่เกิดจากผลผลิตที่ออกมาอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้การผลิตอาหารโปรตีนออกสู่ท้องตลาดจะช่วยให้ประชาชนมีอาหารที่มีคุณภาพเพียงพอต่อการบริโภคและราคาต่ำลง รวมทั้งประเทศมีความมั่นคงทางอาหารจากการที่สามารถผลิตได้เองภายในประเทศ จะเห็นได้ว่าโครงการเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ดังกล่าว เป็นการนำข้อดีของเกษตรพันธะสัญญาและเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ เข้ามาสร้างอาชีพใหม่ให้กับเกษตรกรที่เคยทำการเกษตรแบบดั้งเดิม โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างได้รับประโยชน์จากโครงการนี้ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรที่ผันอาชีพจากการทำนาเลี้ยงไก่และสร้างรายได้ให้ยั่งยืน ส่วนบริษัท ซีพี ร่วมทำธุรกิจโดยรัฐบาลสนับสนุน มีแรงงานและสถานที่รองรับ และตลาดผู้บริโภคขนาดใหญ่ ทำให้การดำเนินธุรกิจมีความราบรื่นและเป็นที่ยอมรับในประเทศจีนอย่างกว้างขวาง และในส่วนของรัฐบาลจีนนั้น นอกจากจะสร้างงานและรายได้ให้กับประชากรแล้ว การมีความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นเรื่องสำคัญสำหรับประเทศขนาดใหญ่อย่างจีนก็นับเป็นผลประโยชน์อีกประการหนึ่ง รวมทั้งยังทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรดีขึ้นจากการมีอาหารที่มีคุณภาพอีกด้วย

นอกจากนี้งานศึกษาของ Prowse (2007) ระบุว่าแม้เกษตรพันธะสัญญาจะช่วยให้เกิดการขยายตัวของภาคเกษตรกรรมและลดปัญหาความยากจนในประเทศต่างๆ แต่กลับพบว่าฟาร์มที่มีการผลิตขนาดใหญ่จะได้ประโยชน์จากการทำเกษตรพันธะสัญญาในด้านต่างๆ อาทิ การประหยัดจากขนาด การประหยัดจากการใช้แรงงานลดลง ประสิทธิภาพการผลิตสูงขึ้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เกษตรกรรายย่อยหรือฟาร์มขนาดเล็กส่วนใหญ่ มักเป็นกลุ่มที่มีปัญหาในเรื่องการขาดแคลนเงินทุนที่จะเข้าสู่เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ต้องใช้เงินลงทุนสูง ในขณะที่บริษัทรับซื้อผลผลิตที่ทำสัญญากับเกษตรกรรายย่อยจำนวนหลายรายจะทำให้การบริหารจัดการมีความยุ่งยาก และมีต้นทุนในการบริหารจัดการสูงขึ้นด้วย เขาเสนอแนะว่าการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์จะช่วยลดปัญหาเหล่านี้ลง และทำให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน หรือ win-win outcomes ในด้านเกษตรกรสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่ใช้เงินลงทุนสูงจากการระดมทุนร่วมกัน สร้างอำนาจในการเจรจาต่อรองกับคู่สัญญา สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน และลดต้นทุนการขนส่ง เป็นต้น ส่วนบริษัทก็สามารถลดต้นทุนด้านการบริหารจัดการและด้านเอกสารลง การดูแลให้คำแนะนำทำได้สะดวกเนื่องจากมีการรวมกลุ่มกันไม่ต้องเดินทางหลายแห่ง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ก็ได้ประสบความสำเร็จเสมอไป ในหลายกรณีที่สหกรณ์ก็ประสบความล้มเหลวจากการที่สมาชิกขาดทักษะในการบริหารจัดการที่ดีพอ การสื่อสาร

ระหว่างสมาชิกไม่ทั่วถึง นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จ คือ การสนับสนุนจากภาครัฐในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน และการริเริ่มให้เกิดการรวมตัวดังกล่าว

สอดคล้องกับงานศึกษาของ Coulter et al. (1999) ที่ให้ความเห็นว่าการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์หรือกลุ่มเกษตรกรนั้น จะเพิ่มศักยภาพการเข้าถึงเทคโนโลยีและตลาดใหม่สำหรับเกษตรกรรายย่อย การรวมกลุ่มที่ประสบความสำเร็จสูงมักเป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็กหรือจำนวนสมาชิกไม่มากนัก มีความสนิทสนมและพึ่งพากันสูงภายในกลุ่ม มีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น ผ่านการอบรมเกี่ยวกับองค์ความรู้ต่างๆมาเป็นอย่างดี สำหรับภาครัฐควรส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มเกษตรกร และสนับสนุนให้เกิดการลงทุนจากภาคเอกชน ในขณะเดียวกันรัฐบาลควรดูแลในการจัดหาระบบสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานให้เพียงพอ มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมข้อมูลและเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ไปยังกลุ่มเป้าหมาย

สำหรับเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ของประเทศไทย พบว่าสหกรณ์การเกษตรที่มีการทำพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนแบบเต็มรูปแบบนั้นมีน้อยมาก โดยการทำเกษตรพันธะสัญญาเต็มรูปแบบในที่นี้หมายถึง บริษัทเอกชนเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิต ถ่ายทอดเทคโนโลยี และรับซื้อผลผลิตตามราคาที่ตกลงกันได้ และเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องการผลิตและควบคุมคุณภาพร่วมกัน อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติที่พบเห็นบ้างก็คือ การทำสัญญาในลักษณะของการบันทึกความเข้าใจร่วมกัน หรือ MOU (Memorandum of Understanding) ระหว่างสหกรณ์กับบริษัทเอกชนที่มารับซื้อผลผลิต โดยที่เกษตรกรเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตเอง รวมทั้งใช้เทคโนโลยีของตนเอง บริษัทเอกชนจะเข้ามาตรวจสอบกระบวนการผลิตว่าได้มาตรฐานตามที่ตกลงไว้หรือไม่ และรับซื้อผลผลิตตามราคาและมาตรฐานสินค้าที่ตกลงกัน ยกตัวอย่างเช่น กรณีของสหกรณ์การเกษตรบ้านลาดที่ปลูกกล้วยหอมโดยมีบริษัทเอกชนจากประเทศญี่ปุ่นเข้ามารับซื้อและส่งออกไปญี่ปุ่น เป็นต้น อย่างไรก็ตามการทำพันธะสัญญาในการจำหน่ายผลผลิตดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นผลดีกับเกษตรกรผู้ผลิตแต่มีความเหมาะสมกับเกษตรกรที่มีความพร้อมในเรื่องปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตอยู่แล้ว ซึ่งไม่อาจแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรรายย่อยที่ขาดแคลนเงินทุนและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐาน ดังนั้นคำว่า “เกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์” ในการศึกษาเป็นการจัดการสหกรณ์ประเภทสหกรณ์การเกษตร ซึ่งจะให้ความสำคัญกับเกษตรพันธะสัญญาที่เต็มรูปแบบเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรรายย่อยต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อยนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนามจากภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องในระบบเกษตรพันธะสัญญาไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่บริษัทเอกชน/ผู้จ้างเลี้ยง และสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการกำกับดูแลและกำหนดนโยบายด้านสหกรณ์ เพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารและมุมมองที่ครบถ้วน นำไปสู่การกำหนดรูปแบบสหกรณ์ที่มีความเหมาะสมในการทำเกษตรพันธะสัญญา ทั้งนี้การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีโอกาสในการให้ความเห็นร่วมกัน จะทำให้เกิดการยอมรับและให้ความร่วมมือในการดำเนินการ โดยในการศึกษานี้เลือกศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในภาคกลางจำนวน 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดลพบุรี และชัยนาท ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรรายย่อยประสบกับปัญหาต่างๆในระบบเกษตรพันธะสัญญามาก อาทิ ประสบกับการขาดทุนในบางช่วงเวลา ถูกเอาเปรียบในเรื่องต่างๆไม่ว่าจะเป็นการได้รับปัจจัยการผลิตที่คุณภาพต่ำ การเคลื่อนย้ายไก่และการชั่งน้ำหนักที่หน้าโรงงานแทนที่จะเป็นหน้าฟาร์มของเกษตรกร เป็นต้น รวมทั้งไม่ได้รับคู่สัญญาโดยบริษัทเอกชนเป็นผู้เก็บไว้ทั้งหมด ดังนั้นเพื่อต่อยอดงานศึกษาเกษตรพันธะสัญญากับความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร: กรณีการเลี้ยงไก่และหมูในเขตภาคกลาง (พอพันธ์ อูยานนท์ อภิญญา วนเศรษฐ และ รัชนิ โตะอาจ 2558) ซึ่งพบว่าเกษตรกรรายย่อยประสบปัญหาในด้านต่างๆที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน ข้อมูลข่าวสารเทคโนโลยีที่ทันสมัย และเป็นคู่สัญญากับบริษัทขนาดใหญ่ได้ โดยแนวทางหนึ่งที่จะบรรเทาปัญหาข้างต้นได้ ก็คือการรวมกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะเป็นการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่มีข้อดีหลายประการดังกล่าวในบทที่ 2 แล้ว ดังนั้นในการศึกษานี้จึงมีการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรรายย่อยและขนาดกลางเป็นหลัก ซึ่งคาดว่าจะมีความสนใจในการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตได้ ซึ่งจะแตกต่างจากเกษตรกรรายใหญ่ที่สามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเองเป็นอย่างดี

โดยการศึกษานี้มีกิจกรรมและวิธีดำเนินการ ดังนี้

1) วิธีดำเนินการจะเริ่มจากการรวบรวมข้อมูล เอกสาร ตำรา และบทความต่างๆ เพื่อศึกษา แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ทั้งในและ ต่างประเทศ

2) ศึกษาความเป็นมาและสภาพปัจจุบันของการดำเนินงานของสหกรณ์ในประเทศไทยใน ระยะที่ผ่านมา โดยพิจารณาถึงภาพรวมของสหกรณ์ประเภทต่างๆ และให้ความสำคัญกับสหกรณ์ การเกษตร และแนวโน้มการขยายตัวของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย ซึ่งจะเป็นรูปแบบที่จะ นำมาใช้ในการทำเกษตรพันธะสัญญาต่อไป นอกจากนี้จะวิเคราะห์ถึง ข้อดี/จุดเด่นของสหกรณ์ รวมทั้งข้อจำกัด ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในแง่มุมต่างๆ ในลักษณะภาพรวม ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในสหกรณ์เองและปัจจัยภายนอก อาทิ ข้อกฎหมาย นโยบายรัฐบาล ความสามารถในการบริหารจัดการ ความสามารถในการแข่งขัน และการมีส่วนร่วมของสมาชิก เป็นต้น

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยจะแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ในระยะแรก จะคัดเลือกสหกรณ์การเกษตรที่ดำเนินการประสบความสำเร็จ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นต่างๆ เช่น การจัดโครงสร้างองค์กร ลักษณะของการแบ่งงานกันทำ การผลิต การตลาด ระบบการควบคุม และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จ (key success factors) และ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน สำหรับในระยะที่สองจะสัมภาษณ์เชิงลึก กับภาคส่วนที่ เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธะสัญญา ประกอบด้วยเกษตรกรผู้เลี้ยง บริษัทเอกชน รวมทั้งบุคลากรของ ภาครัฐ เพื่อหาแนวทางร่วมกันในการจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์

4) จัดการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงในพื้นที่ที่เลือก ทำการศึกษา เพื่อระดมความคิดเห็นในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญาใน รูปแบบสหกรณ์ เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และนำไปสู่การจัดตั้ง เกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ในอนาคต

5) จัดทำผลการศึกษา จากการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลทั้งหมด ทั้งในส่วนของข้อมูล ทฤษฎีและข้อมูลภาคสนามที่ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย

6) สรุปผลการศึกษาและจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับวิธีการศึกษาเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อยนี้ มีการเก็บข้อมูลภาคสนามใน 2 ลักษณะ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อย ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนหนึ่งจะเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) เพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการหารูปแบบที่เหมาะสมของการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรรายย่อยเป็นหลัก เช่น ทำให้มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น สามารถเข้าถึงเงินทุนและเทคโนโลยี เป็นต้น

ประชากร

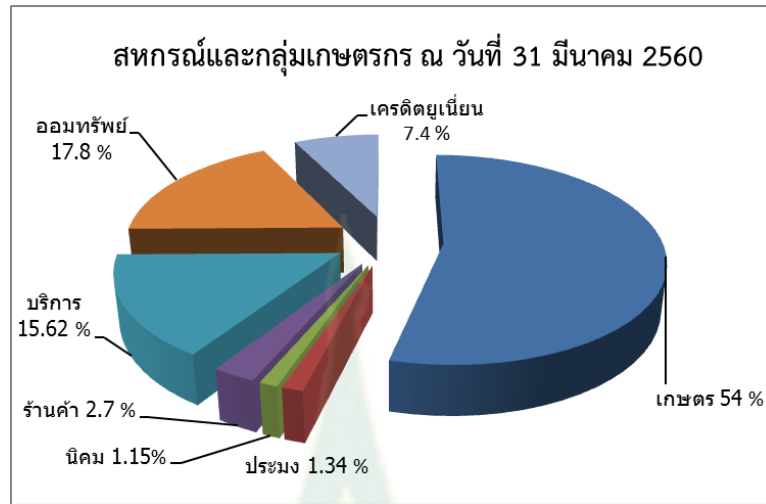
โดยประชากรในพื้นที่ที่ทำการศึกษารวม 2 จังหวัด ประกอบด้วยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในจังหวัดลพบุรี และชัยนาท มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3.1 จำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ พ.ศ. 2557

จังหวัด	เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ (ครัวเรือน)
ลพบุรี	27,262
ชัยนาท	13,285

ที่มา: กรมปศุสัตว์ (2558)

สำหรับจำนวนสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกรการเกษตรในประเทศไทย ณ มีนาคม พ.ศ. 2560 มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 4,447 แห่ง จากจำนวนสหกรณ์ทั้งหมดทุกประเภทจำนวน 8,235 แห่ง หรือคิดเป็นร้อยละ 54 ดังนั้นสหกรณ์การเกษตรนับเป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ที่สุด รองลงมาได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ และสหกรณ์บริการ ตามลำดับ (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ 2560)

ที่มา: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ (2560)

ภาพที่ 3.1 สัดส่วนสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร

สำหรับหน่วยงานราชการ ได้แก่ หน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแล และกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการทำเกษตรพันธะสัญญาเป็นหลัก ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กรมปศุสัตว์ กรมส่งเสริมสหกรณ์ และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ นอกจากนี้ในส่วนของบริษัทเอกชนนั้นประชากรในการศึกษานี้ ได้แก่ บริษัทเอกชนที่มีประสบการณ์ในการทำเกษตรพันธะสัญญากับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

กลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษานี้จะเลือกพื้นที่แบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการทำเกษตรพันธะสัญญาอย่างหนาแน่น ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในรัศมีที่ไม่ห่างจากทำเลที่ตั้งของบริษัทเอกชนคู่สัญญานัก เนื่องจากการติดต่อสื่อสารและการขนส่งระหว่างคู่สัญญา มีความสะดวก ส่วนการเลือกตัวอย่างของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่นั้น จะพิจารณาจากประสบการณ์ในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นสำคัญ ซึ่งเกษตรกรต้องมีประสบการณ์ไม่ต่ำกว่า 5 ปี และเป็นการเลือกเกษตรกรผู้ผลิตไก่ในพื้นที่ที่กำหนด แบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) เช่นเดียวกัน โดยประกอบด้วยเกษตรกรรายย่อยที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับการทำเกษตรพันธะสัญญาในด้านต่างๆ โดย

การจัดประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึก นอกจากนี้ในส่วนของบริษัทฯจะใช้บริษัทเอกชนที่ดำเนินการในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบริษัทเอกชนขนาดกลางและเล็ก

สำหรับส่วนราชการเลือกสัมภาษณ์กับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่ กรมปศุสัตว์ ที่ดูแลในเรื่องมาตรฐานการเลี้ยงไก่ ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับนโยบายของรัฐและมีความใกล้ชิดกับเกษตรกรในพื้นที่ รวมทั้งกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และกรมส่งเสริมสหกรณ์ที่กำหนดนโยบาย ดูแล และกำกับ การดำเนินงานของสหกรณ์โดยตรง

กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ใช้ในการศึกษามีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3.2 กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา

ประเภทเกษตรกร	ขนาด	เงินลงทุน (ล้านบาท)	จำนวนราย	(ร้อยละ)
เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่	รายเล็ก	ต่ำกว่า 2	63	70
	รายกลาง	2 – 10	27	30

หมายเหตุ กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวนทั้งสิ้น 90 ราย

ในการแบ่งขนาดของเกษตรกรเป็นรายเล็กและรายกลาง จะพิจารณาจากขนาดของเงินลงทุน เป็นสำคัญ (รายละเอียดในตารางที่ 3.2) และเมื่อพิจารณาจำนวนครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่าจำนวนครัวเรือนของเกษตรกรขนาดเล็กต่อเกษตรกรขนาดกลาง คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 70 ต่อ 30 ทั้งนี้เพื่อต้องการระดมความคิดเห็นจากเกษตรกรที่เป็นรายย่อยและกลางเป็นสำคัญ

สำหรับรายชื่อบริษัทเอกชนที่ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วยทั้งบริษัทขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็กที่มีการดำเนินธุรกิจในระบบเกษตรกรพันธะสัญญาการเลี้ยงไก่ในพื้นที่ที่ศึกษา ส่วนหน่วยงานราชการที่ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดลพบุรี
2. สำนักงานปศุสัตว์อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
3. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดชัยนาท
4. กรมส่งเสริมสหกรณ์

5. กรมตรวจบัญชีสหกรณ์

รายชื่อสหกรณ์ที่ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1. สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด
2. สหกรณ์โคนมไทย-เดนมาร์ก พัฒนานิคม จำกัด
3. สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่แปดริ้ว จำกัด
4. สหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด
5. หมู่บ้านเกษตรกรกรมหนองหว้า จำกัด
6. โครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนและบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด ในการเลี้ยงไก่ไข่ในรูปแบบสหกรณ์ฝังกุ

โดยทั้งหมดเป็นสหกรณ์/การรวมกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ บางสหกรณ์/กลุ่มมีผลการดำเนินงานดี มีตราয়ี่ห้อผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักของผู้บริโภค เช่น สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด ในขณะที่บางแห่งได้รับรางวัลสหกรณ์ดีเด่น เช่น สหกรณ์โคนมไทย-เดนมาร์ก พัฒนานิคม จำกัด หรือบางแห่งมีการผลิตเพื่อส่งออก เช่น สหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด หรือมีการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงสามารถสร้างผลผลิตได้ปริมาณมากต่อวันและมีต้นทุนการผลิตต่ำจากการผลิตครบวงจรและเกิดการประหยัดต่อขนาด เช่น การเลี้ยงไก่ไข่ในรูปแบบสหกรณ์ฝังกุ และหมู่บ้านเกษตรกรกรมหนองหว้า จำกัด โดยในการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงนี้ จึงออกแบบการเลือกให้มีความหลากหลายเพื่อให้ได้มุมมองที่ครบถ้วน และนำไปสู่การกำหนดรูปแบบสหกรณ์ต้นแบบ เพื่อเป็นทางเลือกกับเกษตรกรรายย่อยต่อไป

สำหรับรายชื่อบริษัทเอกชนที่ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วยทั้งบริษัทขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ที่มีการดำเนินธุรกิจในระบบเกษตรพันธะสัญญาการเลี้ยงไก่ โดยเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นกลุ่มของเครือเจริญโภคภัณฑ์มากที่สุด เพราะมีส่วนแบ่งการครองตลาดในธุรกิจนี้มากที่สุด ประกอบกับเป็นรายแรกที่เข้าสู่ธุรกิจนี้จึงมีความชำนาญ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก) ดังนี้

1. บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน)
2. บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด
3. บริษัท ซีพีเอฟ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน)

4. บริษัทเบทาโกร จำกัด (มหาชน)
5. บริษัทคาร์กิลล์สยาม จำกัด
6. บริษัทวิโรจน์ฟาร์ม จำกัด

หมายเหตุ บริษัทที่ 1-4 เป็นบริษัทขนาดใหญ่

บริษัทที่ 5 เป็นบริษัทขนาดกลาง

บริษัทที่ 6 เป็นบริษัทขนาดเล็ก

โดยสรุปแล้วในการศึกษานี้ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 4 กลุ่ม ซึ่งแบ่งการเก็บข้อมูล ออกเป็นการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังตารางที่ 3.3

ตารางที่ 3.3 ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

: คน

การประชุมกลุ่มย่อย	การสัมภาษณ์เชิงลึก			
	เกษตรกร	บริษัทเอกชน	หน่วยงานราชการ	สหกรณ์
90*	15	10	10	12

หมายเหตุ * เกษตรกรรายเล็กจำนวน 63 ราย และเกษตรกรรายกลางจำนวน 27 ราย

3.2 เครื่องมือการวิจัย

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้ คือ แบบสัมภาษณ์ที่นำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จาก 2 กิจกรรมประกอบด้วย

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (**in-depth interview**) เป็นการสัมภาษณ์ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธะสัญญา บริษัทเอกชนที่เป็นผู้จ้างเลี้ยง/คู่สัญญา สหกรณ์/กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ และส่วนงานราชการซึ่งในที่นี้ คือ สำนักงานปศุสัตว์ในพื้นที่ที่ศึกษา กรมตรวจบัญชีสหกรณ์และกรมส่งเสริมสหกรณ์

2. การประชุมกลุ่มย่อย (focus group) เป็นการประชุมกับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขนาดเล็กและขนาดกลางในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา โดยการตั้งคำถามในประเด็นที่ต้องการทราบ อาทิ ข้อดีและข้อเสียในการทำเกษตรกรพันธะสัญญา ความเป็นไปได้ของการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ ความต้องการในการเข้าร่วมการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ และข้อเสนอแนะตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหา เป็นต้น (ดูรายละเอียดแบบสัมภาษณ์ในภาคผนวก) โดยเป็นการอธิบายในเชิงพรรณนา และนำไปสู่การกำหนดรูปแบบเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมตอบสนองความต้องการของเกษตรกร

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษานี้การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่จัดทำโดยหน่วยงานต่างๆ ตำรา เอกสาร และอินเทอร์เน็ต เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อย ในการเข้าร่วมเกษตรกรพันธะสัญญาในปัจจุบัน รวมทั้งภาพรวมของสหกรณ์ในประเทศไทย

2. ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ แนวนโยบายเกี่ยวกับสหกรณ์ ความต้องการของเกษตรกรขนาดกลางและเล็กในการเข้าร่วมทำเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อนำไปสู่การเสนอจัดตั้งเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมของไทย

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรพันธะสัญญา ได้แก่

1) เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่เลือกมาเป็นตัวแทนจำนวน 2 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดลพบุรี และจังหวัดชัยนาท เหตุผลที่เลือกเกษตรกร 2 จังหวัดในภาคกลางนี้เพราะเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายในการผลิตในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา และเป็นเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรกรพันธะสัญญาแบบเต็มรูปแบบเพื่อผลิตเข้าสู่อุตสาหกรรม รวมทั้งการศึกษานี้เป็นการศึกษาต่อยอดจากงานเดิมดังกล่าวข้างต้น โดยเป็นเกษตรกรขนาดกลางและเล็กที่มีประสบปัญหาการถูกเอารัดเอา

เปรียบ และมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยี เพื่อประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึกถึงปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรพันธสัญญา แนวทางในการแก้ไข และความเป็นไปได้ในการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์เพื่อทำเกษตรพันธสัญญา

2) สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ โดยคัดเลือกจากสหกรณ์ที่มีผลประกอบการดี/ได้รับรางวัล เพื่อสัมภาษณ์ในประเด็นต่างๆ เช่น การบริหารจัดการในด้านต่างๆ อาทิ การผลิต การตลาด การแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการ เพื่อนำข้อดีของแต่ละแห่งมากำหนดรูปแบบในการทำเกษตรพันธสัญญาในรูปสหกรณ์

3) เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้กำหนดนโยบาย/ปฏิบัติงานเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาและสหกรณ์ ซึ่งในการศึกษานี้ได้เก็บข้อมูลภาคสนามกับสำนักงานปศุสัตว์ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยหน่วยงานเหล่านี้จะมีความใกล้ชิดกับเกษตรกรในฐานะผู้กำกับดูแลมาตรฐานการเลี้ยงไก่ตามกฎหมายและนโยบายของรัฐบาล ในขณะเดียวกันก็ดูแลการดำเนินงานของบริษัทเอกชนให้มีมาตรฐานเช่นกัน จึงทำให้ทราบถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี รวมทั้งกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และกรมส่งเสริมสหกรณ์ที่เป็นผู้กำหนดนโยบาย และกำกับดูแลสหกรณ์ในประเทศไทย

สำหรับในการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จะใช้วิธีการจัดประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึกดังกล่าวข้างต้นจากเกษตรกรที่ร่วมทำเกษตรพันธสัญญาประเภทไก่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การจัดประชุมกลุ่มย่อยจากเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่ 2 จังหวัดจำนวน 3 พื้นที่ๆละประมาณ 30 ราย รวมทั้งสิ้นจำนวน 90 ราย
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งเป็น
 - เกษตรกรที่ร่วมทำเกษตรพันธสัญญาในการเลี้ยงไก่ในจังหวัดลพบุรี และชัยนาท ประกอบด้วย ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง อำเภอท่าเรือ ในจังหวัดลพบุรี และอำเภอเมือง อำเภอมโนรมย์ และอำเภอหันคา ในจังหวัดชัยนาท จำนวน 15 ราย
 - สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จจำนวน 12 ราย

- เจ้าหน้าที่บริษัทเอกชนที่ร่วมทำเกษตรพันธะสัญญา และเป็นผู้รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรจำนวน 10 ราย
- เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญาจำนวน 10 ราย

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้จะนำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งในส่วนของข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนาม มาวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เช่น สภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญาในปัจจุบัน รวมทั้งภาพรวมของสหกรณ์ในประเทศไทย รูปแบบของสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ แนวนโยบายและทิศทางในอนาคตของสหกรณ์และเกษตรพันธะสัญญาในประเทศไทย ความต้องการของเกษตรกรและบริษัทเอกชนที่จะเข้าร่วมการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ ตลอดจนข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ปัญหา และในท้ายที่สุดนำไปสู่การเสนอรูปแบบที่เหมาะสมของการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อลดปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรพันธะสัญญาและสร้างความมั่นคงทางรายได้ให้กับเกษตรกรรายย่อย

สามารถสรุปข้อมูลและประเด็นในการวิเคราะห์ ดังนี้

ตารางที่ 3.4 สรุปข้อมูลและประเด็นการวิเคราะห์

ข้อมูล	ประเด็นการวิเคราะห์
<p>1. ข้อมูลทุติยภูมิ</p> <ul style="list-style-type: none"> - เอกสาร บทความ และ website ต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญา - ทบทวนวรรณกรรมทั้งในและต่างประเทศ - สถิติต่างๆ
<p>2. ข้อมูลปฐมภูมิ</p> <ul style="list-style-type: none"> - เกษตรกร - บริษัทเอกชน - หน่วยงานของรัฐ - สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ 	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญา - ความพร้อมและความต้องการเข้าร่วมในระบบเกษตรพันธะสัญญาและรูปแบบสหกรณ์ที่ต้องการ - ความพร้อมในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญากับคู่สัญญาที่เป็นสหกรณ์ - ข้อเสนอแนะในการรวมกลุ่มของเกษตรกรและนโยบายรัฐบาลที่จะส่งเสริมให้การรวมกลุ่มประสบความสำเร็จ - สภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญา - การกำกับดูแลเกษตรกร และนโยบายที่เกี่ยวข้องในเรื่องเกษตรพันธะสัญญา - การกำกับดูแลสหกรณ์ และนโยบายที่เกี่ยวข้องในเรื่องสหกรณ์ - ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จ - การดำเนินงานและการบริหารจัดการ - ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นและแนวทางในการแก้ปัญหา

ที่มา: คณะนักวิจัย

หมายเหตุ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Content Analysis) และใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อย

บทที่ 4

สภาพทั่วไป ปัญหา และรูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

การศึกษาเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย ในส่วนนี้จะกล่าวถึงสภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรกรพันธะสัญญา เพื่อสะท้อนให้เห็นสภาพการทำเกษตรกรพันธะสัญญาและปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรรายย่อย รวมทั้งศึกษารูปแบบของการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จเพื่อนำไปสู่การนำเสนอรูปแบบการรวมกลุ่มที่เหมาะสมต่อไป

4.1 สภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยในการเข้าร่วมเกษตรกรพันธะสัญญา

การทำเกษตรกรพันธะสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยในพื้นที่ 2 จังหวัด ประกอบด้วยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในจังหวัดลพบุรี และชัยนาท พบว่าประมาณร้อยละ 70 ของกลุ่มตัวอย่างเป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีขนาดเงินลงทุนไม่เกิน 2 ล้านบาท และในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อแบบปล่อยที่เป็นระบบปิดกึ่งเปิด¹ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง และอำเภอท่าม่วง ในจังหวัดลพบุรี ที่รายย่อยมีการเลี้ยงไก่ในลักษณะนี้จำนวนมากหรือเกือบทั้งหมด เนื่องจากเป็นการเลี้ยงมาตั้งแต่ดั้งเดิม เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นเก่าอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป และไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงอะไรมาก นอกจากนี้การเลี้ยงแบบดั้งเดิมใช้เงินลงทุนไม่มากเมื่อเทียบกับการเลี้ยงระบบปิดแบบ EVAP² (Evaporative Emission Control System) ซึ่งเป็นระบบปิดที่ใช้เงินลงทุนในการติดตั้งอุปกรณ์ระบายอากาศเพิ่มเติม และเป็นระบบแบบปิดจากสภาพแวดล้อมภายนอก อย่างไรก็ตามระบบปิดแบบนี้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายหลังจากการระบาดของโรคไข้หวัดนกซึ่งเป็นโรคที่เกิดขึ้นใหม่ในประเทศไทยตั้งแต่ต้น พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา บริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่ส่งออกจะมี

¹ การเลี้ยงแบบปล่อย เป็นการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่โดยยกโรงเรือนให้สูงจากพื้นในระบบเปิด และได้โรงเรือนเลี้ยงไก่จะเป็นบ่อเลี้ยงปลา เช่น ปลานิล ปลาสวาย และปลาดุก เป็นต้น พื้นโรงเรือนจะทำจากไม้ไผ่เป็นช่องห่างเพื่อช่วยให้อากาศมีการถ่ายเท และขี้ไก่จะตกลงไปด้านล่างสะดวกกลายเป็นอาหารของปลาในบ่อ

² การระบายอากาศประเภทหนึ่ง ที่ใช้ประโยชน์จากความเร็วลมร่วมกับการระเหยของน้ำ เพื่อทำให้อุณหภูมิของอากาศลดลง และเกิดอากาศถ่ายเทในโรงเรือนเลี้ยงไก่ ในขณะที่เดียวกันก็ปิดจากสภาพแวดล้อมภายนอก

ความเข้มงวดและนำระบบนี้มาใช้ทั้งหมด เพื่อให้ประเทศผู้นำเข้าไก่จากไทยมีความมั่นใจในเรื่องความปลอดภัย ดังนั้นการที่เกษตรกรกลุ่มนี้ยังคงเลี้ยงไก่แบบปล่อยที่เป็นระบบกึ่งปิดกึ่งเปิดตามเดิม **เพราะไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะปรับปรุงโรงเรือน** จึงทำให้ไม่สามารถเข้าถึงมาตรฐานที่จะทำเกษตรกรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่มีเทคโนโลยีการเลี้ยงดีได้ ส่วนใหญ่จึงหันไปทำเกษตรกรพันธะสัญญากับบริษัทท้องถิ่นขนาดเล็กแทน อย่างไรก็ตามการเลี้ยงในระบบปล่อยยังมีความเสี่ยงสูงหากเกิดโรคระบาดในไก่ เพราะอาจได้รับเชื้อโรคจากสภาพแวดล้อมภายนอกได้ ซึ่งจะนำไปสู่การขาดทุนเพราะไก่ตาย แต่มีข้อดี คือ มีรายได้เสริมจากการขายปลาในบ่อที่อยู่ใต้เล้าไก่ ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่กระจายตัวในจังหวัดชัยนาททั้งในอำเภอเมือง อำเภอมนोरมย์ และอำเภอหันคา ประกอบด้วยเกษตรกรรายกลางมากกว่ารายเล็ก ซึ่งรายกลางมีเงินลงทุนช่วง 2-10 ล้านบาท และเป็นการเลี้ยงในระบบปิดเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในกลุ่มนี้จะมีปัญหาในเรื่องการผลิตน้อยกว่ากลุ่มแรกตามที่กล่าวไปแล้ว เกษตรกรกลุ่มนี้มีความพร้อมทางด้านการเงินมากกว่า และสามารถลงทุนในระบบ EVAP ได้ จึงไม่ค่อยมีข้อจำกัดในการเลือกบริษัทเอกชนคู่สัญญานัก โดยส่วนใหญ่จะทำเกษตรกรพันธะสัญญากับบริษัทที่อยู่ในพื้นที่เป็นหลัก

เมื่อพิจารณาถึงแนวโน้มการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในพื้นที่ที่ทำการศึกษ พบว่าการทำเกษตรกรพันธะสัญญามีแนวโน้มลดลงประมาณร้อยละ 10-30 โดยเฉพาะบ้านท้ายตลาดเกษตรกรเลี้ยงไก่ลดลงมากที่สุดเพราะประสบปัญหาจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญามากที่สุด ทั้งนี้เกษตรกรส่วนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น การทำสวน ทำนา และรับจ้างทั่วไป เป็นต้น ส่วนเกษตรกรที่ยังคงอยู่ในระบบเกษตรกรพันธะสัญญานั้น แม้ว่าจะประสบปัญหาในการประกอบอาชีพมีกำไรบ้างขาดทุนบ้างสำหรับปัญหาที่พบ เช่น การมีอำนาจในการต่อรองต่ำ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำได้ยาก ถูกเอาเปรียบในเรื่องเงื่อนไขสัญญา รวมทั้งประสบผลขาดทุนในบางช่วง เป็นต้น แต่เนื่องจากเกษตรกรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพจำกัด และมีต้นทุนคงที่ในการสร้างโรงเรือนสูงนับล้านบาท ดังนั้นจึงยังคงยึดอาชีพเดิม ประกอบกับเกษตรกรบางรายมีอาชีพเสริมนอกเหนือจากการเลี้ยงไก่ ทำให้มีรายได้หลายทางมาจุนเจือจึงไม่เดือดร้อน โดยสรุปแล้วปัญหาที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยมีความหลากหลายและมีรายละเอียดดังนี้ (ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนาม และพหุพันธ์ อูยยานนท์ อภิญา วนเศรษฐ และรัชณี โตอาจ 2558)

1. เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองต่ำ โดยทั่วไปเกษตรกรรายย่อยมีอำนาจในการต่อรองต่ำ เจือปนในการทำธุรกิจและรายละเอียดในสัญญา จะถูกกำหนดจากบริษัทเอกชนที่เป็นคู่สัญญาเกือบทั้งหมด โดยที่เกษตรกรไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเงื่อนไขแต่จะเป็นผู้ปฏิบัติตาม จากโครงสร้างตลาดที่ผู้ผลิต/เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มีจำนวนมากและเป็นรายย่อย ในขณะที่ผู้รับซื้อซึ่งเป็นบริษัทเอกชนมีจำนวนไม่มากหรือน้อยรายในแต่ละพื้นที่ ทำให้อำนาจในการต่อรอง/ผูกขาดจึงตกเป็นของผู้ซื้อหรือบริษัทเอกชนในการกำหนดเงื่อนไขต่างๆ เกษตรกรมีทางเลือกไม่มากนัก

2. การเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ยาก เนื่องจากบริษัทเอกชนขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่ส่งออก ซึ่งมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยสมัยใหม่ได้มาตรฐานในระดับสากล จะมีการคัดเลือกคู่สัญญาอย่างเข้มงวดและพิจารณาถึงความพร้อมในด้านต่างๆ เช่น ความชำนาญ ความซื่อสัตย์ ความสามารถในการลงทุนอุปกรณ์ต่างๆในโรงเรือน เป็นต้น หากเกษตรกรรายใดไม่สามารถทำตามเงื่อนไขได้ ก็จะถูกปฏิเสธที่จะรับทำเกษตรพันธะสัญญา ดังนั้นเกษตรกรรายย่อยจำนวนมากมีข้อจำกัดในการลงทุนอุปกรณ์ต่างๆ เนื่องจากใช้เงินลงทุนสูง เกษตรกรเหล่านี้จึงหันมาทำสัญญากับบริษัทเอกชนขนาดเล็กในท้องถิ่นที่จำหน่ายผลผลิตในประเทศและไม่เข้มงวดในมาตรฐานการผลิตนัก ทั้งนี้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบปล่อยและเป็นระบบกึ่งปิดกึ่งเปิดจะไม่สามารถทำสัญญากับบริษัทเอกชนขนาดกลางและขนาดใหญ่ได้เลย

3. ความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนต่ำ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยส่วนใหญ่มีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้จำกัด เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ลักษณะการดำเนินธุรกิจที่ไม่ค่อยได้มาตรฐาน มีผลขาดทุนในบางช่วง และหลักทรัพย์ค้ำประกันที่อาจมีมูลค่าไม่สูง ทำให้ธนาคารเจ้าหน้าที่พิจารณาว่ามีความเสี่ยงสูงในการให้สินเชื่อ ดังนั้นในการให้สินเชื่อจึงพิจารณาให้ในวงเงินที่ไม่สูง หรือในบางรายที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันอาจไม่สามารถกู้ยืมเงินได้เลย ทำให้โอกาสในการปรับปรุงคุณภาพโรงเรือน/อุปกรณ์ และขยายกำลังการผลิตเป็นไปได้ยาก

4. ลักษณะสัญญาและการปฏิบัติตามสัญญา ในการทำเกษตรพันธะสัญญานั้น สัญญานอกจากจะแสดงรายละเอียดในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจร่วมกัน เช่น วัตถุประสงค์ของสัญญา อายุสัญญา อัตราค่าตอบแทนการเลี้ยงและการชำระค่าตอบแทน หลักประกัน หน้าที่ของเกษตรกรผู้เลี้ยง หน้าที่ของบริษัทผู้ว่าจ้าง และความรับผิดชอบตามสัญญา เป็นต้น เพื่อให้คู่สัญญาที่มีความเข้าใจตรงกันถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย รวมทั้งเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติ

ร่วมกัน อย่างไรก็ตามในหลายกรณีสัญญามักมีการระบุข้อความเป็นประโยชน์กับฝ่ายบริษัทฯ เช่น หากมีความเห็นที่ไม่สอดคล้องกันให้ถือดุลยพินิจของบริษัทฯ เป็นยุติ หรือ ผู้เลี้ยงยินยอมให้บริษัทฯ บอกเลิกสัญญาที่กำหนดได้ทันทีโดยที่ผู้เลี้ยง/เกษตรกรตกลงไม่เรียกร้องค่าเสียหายใดๆ จากบริษัทฯ เป็นต้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากปัญหาในเรื่องความไม่สมมาตรของข้อมูล (asymmetric information) เพราะในการตกลงทำเกษตรพันธะสัญญาร่วมกันระหว่างบริษัทและเกษตรกรนั้น คู่สัญญามีข้อมูลข่าวสารที่ไม่เท่าเทียมกัน บริษัทฯ ซึ่งเป็นผู้คัดเลือกเกษตรกรมีข้อมูลเกษตรกรน้อยกว่า ในขณะที่เกษตรกรมีข้อมูลในด้านของตนเองมากกว่าที่บริษัททราบ หรือ ในกรณีที่เกษตรกรมีการแจ้งข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน/บิดเบือนไปนั้นบริษัทอาจไม่ทราบและรับรู้ข้อมูลผิด ทำให้บริษัทมีการเลือกผิดพลาด อย่างไรก็ตามจากเงื่อนไขสัญญาเกษตรกรมักตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบ

5. การรับความเสี่ยง ตามที่กล่าวแล้วว่าเงื่อนไขสัญญาในการทำธุรกิจร่วมกันระหว่างบริษัทเอกชนและเกษตรกรนั้น ถูกกำหนดมาจากบริษัทเอกชนโดยที่เกษตรกรไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเงื่อนไขแต่จะเป็นผู้ปฏิบัติตาม ดังนั้นในหลายกรณีที่รายละเอียดในสัญญาเป็นการป้องกันความเสี่ยงของบริษัทฯ ก็ตาม แต่เนื้อหาสาระค่อนข้างผูกมัดเกษตรกรให้เป็นผู้รับความเสี่ยงเอง เช่น การเกิดภัยธรรมชาติ การเกิดโรคระบาด เป็นต้น ซึ่งผ่านการพิสูจน์แล้วว่าเป็นเหตุสุดวิสัยจากปัจจัยภายนอก การรับผิดชอบร่วมกันของคู่สัญญาน่าจะมีความเหมาะสมมากกว่า นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในสัญญามีได้ระบุความรับผิดชอบของฝ่ายบริษัทฯ แต่อย่างไรก็ตาม ซึ่งบางกรณีผลของความเสียหายอาจสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดของบริษัทฯ อาทิ การสนับสนุนปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพไม่ได้ มาตรฐานแก่ผู้เลี้ยง เช่น พันธุ์สัตว์ อาหาร วัคซีน ทำให้ได้รับผลผลิตที่คุณภาพต่ำ ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้เกษตรกรกลับเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงเอง เป็นต้น

4.2 รูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

สำหรับในส่วนนี้จะนำเสนอทางเลือกของรูปแบบสหกรณ์การเกษตรและการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จหรือเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ทั้งนี้แนวคิดหลักมาจากการร่วมกันในการใช้สินทรัพย์ร่วมกัน รวบรวมปัจจัยการผลิต และร่วมกันจำหน่ายผลผลิต เพื่อสร้างพลังตลาดและอำนาจการต่อรอง รวมทั้งลดต้นทุนการผลิตจากการประหยัดต่อขนาด (economies of scale) โดยข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำสหกรณ์/ผู้นำกลุ่มเกษตรกร สมาชิกสหกรณ์ และบริษัทเอกชนในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำมากำหนด

เป็นต้นแบบสำหรับการทำเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ต่อไป สำหรับประเด็นต่างๆที่สนใจประกอบด้วย

1. ความเป็นมาในการก่อตั้ง
2. การจัดโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการ
3. การระดมทุน / การคัดเลือกสมาชิก /แหล่งที่มาของทุน
4. กระบวนการผลิต
5. การตลาด
6. ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ
7. ปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินงาน และแนวทางในการแก้ปัญหา

ในการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ เมื่อพิจารณาจากกิจกรรมที่ทำร่วมกันแล้วนั้นพบว่ามีความแตกต่างหลากหลาย โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน รูปแบบที่ 2 การผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน และ รูปแบบที่ 3 การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย ซึ่งจะนำเสนอรายละเอียดในแต่ละรูปแบบพร้อมยกกรณีตัวอย่างเพื่อให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้รูปแบบการรวมกลุ่มข้างต้นจะนำไปสำรวจข้อมูลภาคสนามในลักษณะการประชุมกลุ่มย่อยกับเกษตรกรรายย่อยที่ประสบปัญหาในการทำเกษตรพันธสัญญา อาทิ การขาดอำนาจในการต่อรอง ไม่สามารถเข้าถึงเงินทุนและเทคโนโลยีที่ได้มาตรฐาน เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมในการทำเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ต่อไป สำหรับการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จใน 3 รูปแบบข้างต้น จะนำไปใช้ในการสอบถามความต้องการของเกษตรกรรายย่อยในการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาข้างต้น ทั้งนี้เกษตรกรจะเป็นผู้เลือกว่ารูปแบบที่เหมาะสมกับตนควรเป็นรูปแบบใด โดยรูปแบบทั้ง 3 มีรายละเอียดดังนี้

1 รูปแบบการผลิตและจำหน่ายร่วมกัน

โดยทั่วไปการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ในประเทศไทย ที่พบส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบที่ 1 คือ การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน เป็นการรวมตัวกันของเกษตรกรที่อยู่ในอาชีพเดียวกัน เพื่อวัตถุประสงค์หลักในการผลิตและจำหน่ายผลผลิตร่วมกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นกลุ่ม เพื่อให้ได้รับประโยชน์ร่วมกันในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านจากการรวมกลุ่มดังกล่าว เช่น การสร้างอำนาจในการต่อรองจากการซื้อปัจจัยการผลิตร่วมกันคราวละมาก ทำให้สามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาต่อหน่วยที่ต่ำลงเมื่อเทียบกับต่างคนต่างซื้อ การควบคุมคุณภาพผลผลิตได้ดีจากการตั้งกติการ่วมกัน สามารถช่วยกันสร้างกระบวนการครอบคลุมและตรวจสอบได้ นอกจากนี้การจำหน่ายสินค้า/ผลผลิตร่วมกันสามารถเข้าถึงตลาดขนาดใหญ่ได้จากการมีปริมาณการผลิตที่มาก ตอบสนองต่อการบริโภคหรือการผลิตขนาดใหญ่ได้ดีกว่า อาทิ ห้างสรรพสินค้า โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น มีอำนาจในการกำหนดราคาหลีกเลี่ยงการถูกกดราคาในกรณีที่ต่างคนต่างขาย และสำหรับการรวมตัวในรูปแบบนี้นั้นยังได้รับประโยชน์ในเรื่องของการยกเว้นภาษีอีกด้วย และในบางกรณีอาจได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐ อาทิ การให้ความรู้ในการดำเนินงาน เทคนิคการผลิต การแปรรูป และการช่วยเหลือในรูปแบบเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น และเพื่อให้มองเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น จะขอยกตัวอย่างกรณีการรวมตัวกันของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเลี้ยงหมูในนามของ หมู่บ้านเกษตรกรกรมหนองหว่า จำกัด อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา

หมู่บ้านเกษตรกรกรมหนองหว่า จำกัด

ความเป็นมาในการก่อตั้ง

โครงการหมู่บ้านเกษตรกรกรมหนองหว่าเกิดจากความร่วมมือกันของภาคส่วนต่างๆ จัดทำในรูปแบบโครงการ 4 ประสาน ประกอบด้วย ภาครัฐได้แก่อำเภอพนมสารคาม สถาบันการเงินโดยธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) ที่ให้การสนับสนุนวงเงินกู้แก่โครงการ ร่วมกับภาคเอกชน คือ เครือเจริญโภคภัณฑ์ และเกษตรกร เป็นโครงการที่เครือเจริญโภคภัณฑ์ได้ดำเนินการตามแนวพระราชดำริด้านการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรด้วยการจัดซื้อที่ดิน 1,253 ไร่ ซึ่งเป็นดินทรายที่เสื่อมสภาพเพาะปลูกไม่ได้ผล เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ดอน ในหมู่ที่ 3 ตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มาจัดรูปที่ดินใหม่โดยแบ่งเป็นแปลงละ 24 ไร่ พร้อมจัดสร้างบ้านพักชั้นเดียว 1

หลัง และโรงเรียนเลี้ยงหมู ทั้งนี้ภาครัฐเป็นผู้คัดเลือกเกษตรกรผู้ยากจนไร้ที่ทำกินเข้าร่วมโครงการ จำนวน 50 ครอบครัว โดยโครงการนี้เริ่มดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2520 (ที่มา: http://chm-thai.onep.go.th/chm/Business/CP_operate/CP7.html สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2559)

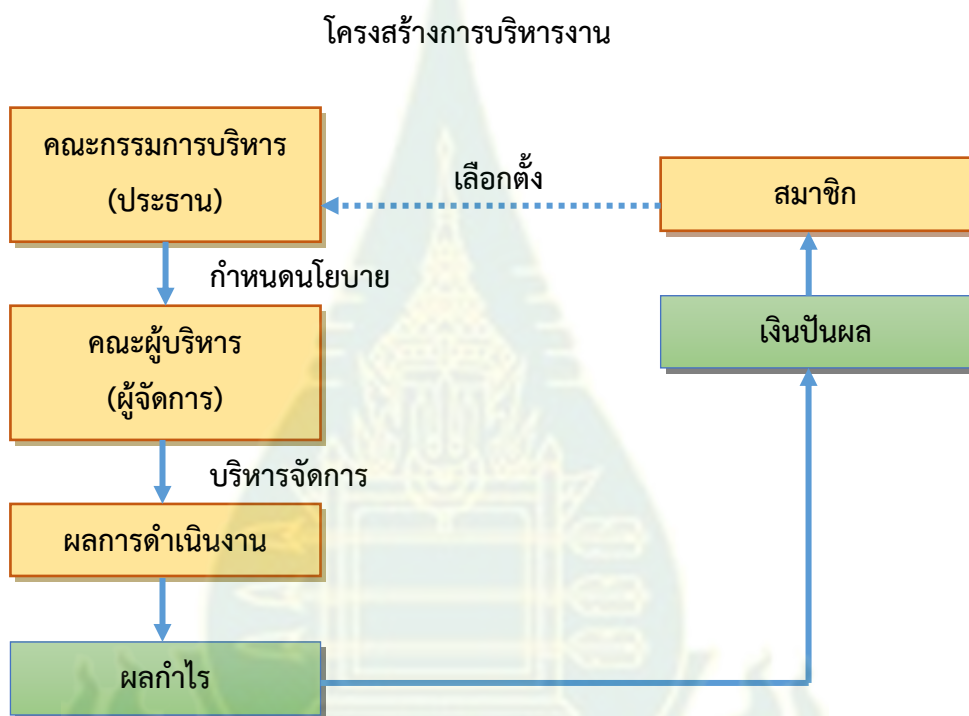
อย่างไรก็ตามในระยะแรกเกษตรกรยังไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของทรัพย์สินทั้งหมด จนกว่าจะชำระหนี้ให้แก่ธนาคารจนครบ ขณะที่เครือข่ายเกษตรกรทำหน้าที่ให้ความรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเลี้ยงสัตว์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการให้แก่เกษตรกร รับผิดชอบหาตลาดจัดจำหน่ายให้แก่เกษตรกร รวมทั้งอบรมวิธีบริหารจัดการทางด้านบัญชี การเงิน และเป็นผู้ค้ำประกันเงินกู้ให้แก่เกษตรกรทุกราย นอกจากนี้ในระยะแรกยังรับผิดชอบรายได้ขั้นต่ำให้แก่เกษตรกรด้วย ในปัจจุบันเกษตรกรมีอาชีพที่มั่นคงมีที่ดินเป็นของตนเอง หมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้า มีการพัฒนาชุมชนสังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างต่อเนื่องจนอาจเรียกได้ว่าเป็นชุมชนเลี้ยงหมูที่ทันสมัยที่สุดในประเทศไทย ที่สมาชิกในชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น และมุ่งมั่นสืบทอดอาชีพที่มั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้กลายเป็นแหล่งศึกษาดูงาน เป็นแหล่งเรียนรู้ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเลี้ยงหมูที่ทันสมัยและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมให้กับหน่วยงานที่สนใจ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องการสะท้อนให้เห็นในงานวิจัยนี้ คือปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จและยั่งยืนซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

การจัดโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการของหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้า ได้จัดตั้งในรูปของบริษัทจำกัดโดยมีสมาชิกเป็นผู้ถือหุ้น จากระยะเวลาเพียง 10 ปีต่อมานับจากเริ่มดำเนินการ เกษตรกรสามารถชำระคืนสินเชื่อได้ทั้งหมด ได้รับบ้านพักอาศัย โรงเรียนหมูแม่พันธุ์และที่ดินทำกิน 24 ไร่ มาเป็นกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ และเพื่อให้การบริหารจัดการมีระบบที่ดีมีกฎหมายรองรับ จึงได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นนิติบุคคลในนาม บริษัท หมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้า จำกัด ขึ้นในพ.ศ. 2530 ด้วยทุนจดทะเบียนเริ่มต้น 1 ล้านบาท มีเกษตรกรทั้งสิ้น 50 ครอบครัวเป็นเจ้าของและผู้ถือหุ้น และมีการคัดเลือกสมาชิกที่เป็นเกษตรกรด้วยกันมาเป็นตัวแทนในการบริหารบริษัทในนามคณะกรรมการบริหาร และมีการกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งชัดเจน เพื่อให้เกิดการหมุนเวียนและไม่ผูกขาด หากมีผลงานที่ดีก็สามารถได้รับเลือกเข้ามาบริหารงานอีกวาระ ทั้งนี้คณะกรรมการบริหารจะเป็นผู้กำหนดนโยบายในด้านต่างๆ

และแก้ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้น รวมทั้งกำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้านโดยใช้มติจากที่ประชุมของสมาชิก

ในด้านการจัดการได้แบ่งส่วนงานที่สำคัญ เช่น ด้านการผลิต การตลาด บัญชีและการเงิน เป็นต้น โดยมีการจ้างพนักงานเข้ามารับผิดชอบงานในแต่ละด้านตามความถนัด เพื่อให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น นอกจากนี้คณะกรรมการบริหารจะคอยตรวจสอบการดำเนินงานเป็นระยะ

ภาพที่ 4.1 การจัดโครงสร้างองค์กรหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว่า

เนื่องจากการดำเนินงานในรูปแบบบริษัท ผลกำไรที่ได้จะถูกจัดสรรออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเก็บไว้เป็นกำไรสะสมของบริษัทฯ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการขยายกิจการได้ และอีกส่วนหนึ่งจะนำมาจ่ายเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิก ทั้งนี้เป็นไปตามมติของการประชุมผู้ถือหุ้น

กระบวนการผลิตและการตลาด

สมาชิกของหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้าจำนวนประมาณ 50 ครัวเรือน จะเลี้ยงหมูผ่านระบบเกษตรพันธะสัญญากับเครือเจริญโภคภัณฑ์ หรือ ซีพี ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งครั้งแรก โดยในการเลี้ยงจะเป็นลักษณะต่างคนต่างเลี้ยงผลิตผลของตนเอง แต่จะรับปัจจัยการผลิตร่วมกันผ่านระบบพันธะสัญญาที่บริษัทเอกชนเป็นผู้จัดทำให้ เช่น พันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์ วัคซีน เป็นต้น รวมทั้งให้ความรู้และเทคโนโลยีในการเลี้ยง โดยสมาชิกมีการเลี้ยงในโรงเรือนแบบปิดทั้งหมด ด้วยเทคโนโลยีทันสมัยแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมพร้อมก็นำความรู้ทางวิชาการมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต อาทิ โรงเรือนปิดระบบปรับอากาศด้วยการระเหยของน้ำ ซึ่งจะช่วยในการรักษาสิ่งแวดล้อม ควบคุมอุณหภูมิภายในโรงเรือนให้ตรงตามความต้องการของสัตว์ การให้อาหารก็เป็นแบบอัตโนมัติทำให้เกษตรกรเลี้ยงและดูแลง่ายขึ้น เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพถูกสุขอนามัย ระบบการเลี้ยงทั้งหมดจะถูกควบคุมและติดตามโดยบริษัทเอกชนที่เป็นคู่สัญญานั้นเอง

ส่วนด้านการตลาดนั้น ผลผลิตที่ได้มาตรฐานทั้งหมดจะถูกรับซื้อโดยเครือเจริญโภคภัณฑ์ที่เป็นคู่สัญญา โดยผลตอบแทนจะจ่ายตามคุณภาพของผลผลิต ผู้เลี้ยงรายใดเลี้ยงได้คุณภาพดีก็จะได้ผลตอบแทนสูง ส่วนคุณภาพรองลงมาก็จะได้รับผลตอบแทนต่ำกว่า ซึ่งเป็นไปตามข้อตกลงการจำหน่ายผลผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา จึงกล่าวได้ว่าสมาชิกของหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้ามีความแน่นอนด้านการตลาด หรือแทบจะไม่มีปัญหาด้านการตลาดเลย จากการอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญาดังกล่าว เพียงแต่ต้องดูแลคุณภาพให้ได้มาตรฐาน ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มีประสบการณ์มายาวนานจนกระทั่งมีการสืบทอดสู่รุ่นลูกหลาน จึงสามารถบริหารจัดการได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค

จุดเด่นหลายประการของหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้าที่ทำให้ประสบความสำเร็จ นอกจากระบบการผลิตที่มีมาตรฐานและเทคโนโลยีที่ดี มีตลาดรองรับที่แน่นอนแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นๆที่น่าสนใจ เช่น การมีผู้นำที่เข้มแข็งสามารถนำพาให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเน้นการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม การตัดสินใจต่างๆขึ้นอยู่กับมติเสียงส่วนใหญ่ของสมาชิกเป็นหลัก จึงเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและแต่ละคนจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ผลกำไรของบริษัทส่วนที่เหลือจากการจ่ายปันผลแล้ว ส่วนหนึ่งจะนำมาพัฒนาหมู่บ้านและลูกหลานสมาชิก โดยผ่านโครงการที่หมู่บ้านริเริ่มขึ้นอีก

มากมาย เช่น โครงการกีฬาต้านยาเสพติด เพื่อสุขภาพที่ดี เพื่อสร้างเสริมความสัมพันธ์ ส่งเสริมสนับสนุน สร้างจิตสำนึกให้เกษตรกรและเยาวชนรักการออกกำลังกาย เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสังคมให้ห่างไกลจากยาเสพติด ตลอดจนอบายมุขต่างๆ โครงการสายใยรักชุมชน เพื่อสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างกันของสมาชิกในหมู่บ้าน โดยการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุและประสบการณ์ต่างๆ ให้สมาชิกในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีโครงการปลูกจิตสำนึกให้เกษตรกรและบุตรหลานรักอาชีพเลี้ยงสุกร

นอกจากนี้มีการบริหารจัดการมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัว สร้างความสามัคคีและความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว โดยมีโครงการอาชีพเสริม ได้แก่ 1) โครงการปลูกยางพารา 2) โครงการเลี้ยงไก่พื้นเมือง 3) โครงการผลิตมะม่วงเพื่อการส่งเสริม 4) โครงการปลูกไผ่หวาน 5) โครงการเพาะเห็ดฟางในระบบโรงเรือนปิด 6) โครงการเลี้ยงและขยายพันธุ์ม้า 7) โครงการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ป้อนเม็ด และ 8) โครงการฝึกอาชีพ เป็นต้น รวมทั้งโครงการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อให้เกิดความสวยงามมีสภาพแวดล้อมที่ดี และพัฒนาจิตใจและปลูกจิตสำนึกร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้านก่อให้เกิดความสามัคคีของสมาชิก (ที่มา: http://chm-thai.onep.go.th/chm/Business/CP_operate/CP7.html สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2559) ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นทางด้านเศรษฐกิจให้กับเกษตรกรมีความรักในอาชีพ ความเป็นอยู่ที่ดี และมีความสามัคคีกันในกลุ่มคณะ

สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่พบ อาทิ เกษตรกรบางรายมีผลผลิตไม่ได้มาตรฐาน มีการทุจริตทางคณะกรรมการบริษัทซึ่งนับว่ามาตรฐานการผลิตเป็นเรื่องสำคัญก็พยายามช่วยเหลือในด้านต่างๆ เพื่อให้กลับมาผลิตได้มาตรฐานอีกครั้ง ส่วนการทุจริต หรือ เกษตรกรรายใดที่ไม่ประสงค์จะดำเนินการในธุรกิจนี้ต่อ ทางคณะกรรมการจะหาผู้มารับซื้อ เพื่อให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจดำเนินต่อไปได้ จากการสัมภาษณ์พบว่ามีความต้องการสูงของรายใหม่ที่จะเข้าร่วม เนื่องจากเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จ จึงไม่มีปัญหาในการหารายใหม่มารับซื้อและดำเนินการต่อไป

โดยสรุปแล้วปัจจัยสำคัญที่ทำให้หมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้าประสบความสำเร็จ มาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิก การควบคุมมาตรฐานและมีวินัยสูงในการดูแลการผลิตและผลผลิต มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ลงตัว รวมทั้งมีการคืนกำไรให้สมาชิกผ่านกิจกรรมต่างๆดังกล่าวข้างต้น ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความสุขในการอยู่ร่วมกัน

2 รูปแบบการผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน

รูปแบบการผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกันนับเป็นการรวมกลุ่มที่มีความซับซ้อนกว่ารูปแบบแรกที่กล่าวไปแล้ว เพราะนอกจากการร่วมกันซื้อปัจจัยการผลิตแล้วยังมีการแปรรูปผลผลิตคือ นำนมดิบจากสมาชิก ให้เป็นผลิตภัณฑ์นมก่อนที่จะนำออกสู่ตลาดเพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภค อันเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่ม (value added) ให้กับผลผลิต และเป็นการขยายขอบเขตการดำเนินธุรกิจให้กว้างขวางยิ่งขึ้นโดยเป็นการขยายการลงทุนในแนวดิ่ง (vertical investment) จากการผลิตวัตถุดิบสู่การสร้างโรงงานแปรรูปให้เป็นสินค้าสำเร็จรูป ซึ่งช่วยเพิ่มรายได้และความมั่นคงให้การดำเนินธุรกิจ และเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น จะขอยกตัวอย่างการรวมตัวกันในรูปแบบสหกรณ์ของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด ตำบลหนองโพ อำเภอโพธาราม จังหวัด ราชบุรี ดังนี้

สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์)

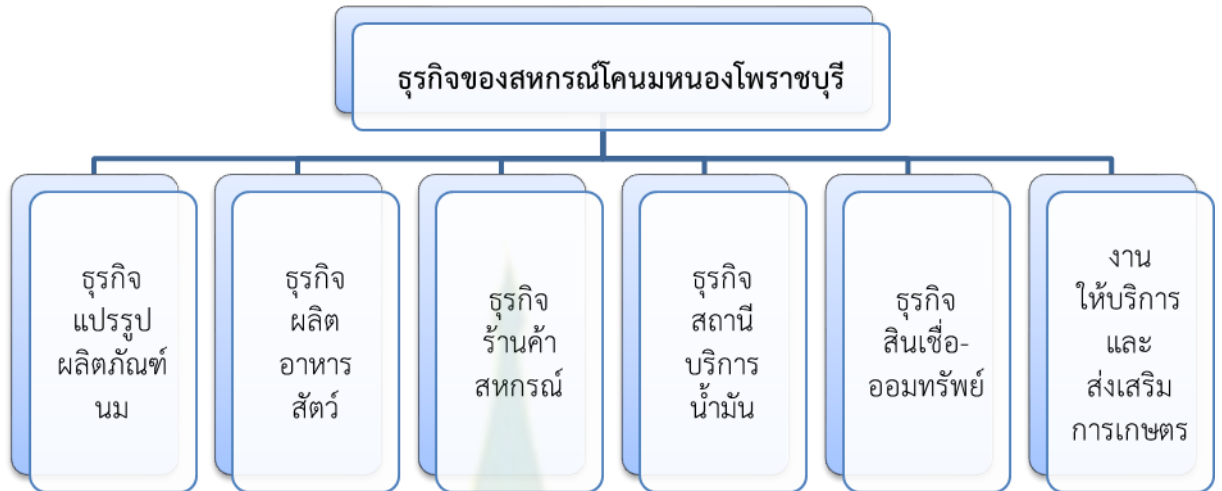
ความเป็นมาในการก่อตั้ง

สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ได้ดำเนินธุรกิจมาเป็นเวลา 44 ปีแล้ว โดยเริ่มแรกกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2512 เพื่อขอพระราชทานความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน เพราะไม่มีสถานที่รับซื้อนมดิบเมื่อความทราบถึงพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงได้พยายามที่จะหาทางช่วยเหลือ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2513 นายทวิช กลิ่นประทุม สส.ราชบุรี ในสมัยนั้นได้จัดซื้อที่ดินบริเวณตำบลหนองโพ จำนวน 50 ไร่ ทุลเกล้าฯ ถวายพร้อมด้วยเงินจำนวน 1,000,000 บาท (หนึ่งล้านบาท) และมีผู้ทุลเกล้าฯ ถวายอีก 400,000 บาท (สี่แสนบาท) พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งคณะกรรมการสร้างโรงงานนมผงขึ้น โดยได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อการก่อสร้างอีกเป็นจำนวน 1,002,000 บาท (หนึ่งล้านสองพันบาท) ในระหว่างก่อสร้างโรงงานนมผงนั้น กลุ่มผู้นำเกษตรกรตำบลหนองโพ และเขตใกล้เคียงได้ขอความช่วยเหลือจาก ส.ส. ราชบุรี ในขณะนั้น คือนายจรูญ วัฒนากร ได้ติดต่อมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นผู้รับซื้อนมดิบ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมได้จัดตั้งศูนย์รวมนมหนองโพขึ้น เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2513

ต่อมาเกษตรกรสมาชิกของศูนย์รวมนมหนองโพ จำนวน 185 คน ได้เข้าซื้อจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ โดยใช้ชื่อสหกรณ์โคนมราชบุรี จำกัด เป็นสหกรณ์ประเภทบริการ โรงงานผลิตนมผงสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2515 โดยใช้ชื่อว่า “บริษัทผลิตภัณฑ์นมหนองโพ จำกัด” ต้นปี พ.ศ. 2516 ได้มีการผลิตนมพาสเจอร์ไรส์เป็นครั้งแรก และในปีเดียวกับสหกรณ์โคนมราชบุรี จำกัด ได้ขอจดทะเบียนเปลี่ยนชื่อเป็นสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด จัดเป็นสหกรณ์ประเภทการเกษตร ในระยะต่อมาเมื่องานของสหกรณ์ฯ เจริญก้าวหน้าตามวัตถุประสงค์ สมาชิกของสหกรณ์มีความเข้าใจในหลักสหกรณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนทรัพย์สินทั้งหมดของบริษัทผลิตภัณฑ์นมหนองโพ จำกัด พร้อมด้วยโรงงานผลิตนมผงให้เป็นกรรมสิทธิ์ของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด ตั้งแต่วันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2518 และทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์

นับตั้งแต่เริ่มแรกสหกรณ์ฯ มีสมาชิกผู้เลี้ยงโคนมเพียง 185 คน จนกระทั่งในปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) มีสมาชิก 4,800 คน นำนมดิบที่สหกรณ์โคนมหนองโพฯ รับซื้อจากสมาชิกประมาณวันละ 200 ตัน หรือประมาณ 200,000 กก./วัน นำนมดิบทั้งหมดนี้จะถูกนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์นมพร้อมดื่มคือ นม ยู.เอช.ที. นมพาสเจอร์ไรส์ นมเปรี้ยว ไอศกรีม โยเกิร์ต ซึ่งผลิตออกจำหน่ายได้ทั่วประเทศสร้างความมั่นใจให้กับสมาชิกผู้เลี้ยงโคนมที่จะสืบสานอาชีพการเลี้ยงโคนมให้ยืนยาวต่อไป ตั้งแต่เริ่มทำธุรกิจในรูปแบบของสหกรณ์จนถึงปัจจุบันสมาชิกของสหกรณ์โคนมหนองโพฯ มีความอยู่ดี กินดี มีการแบ่งเงินกำไรหรือที่เรียกว่า เงินปันผลทุกปี นับได้ว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ที่พระองค์ท่านได้ หาทางช่วยเหลือให้อาชีพการเลี้ยงโคนมประสบผลสำเร็จ ทำให้สมาชิกผู้เลี้ยงโคนมมีอาชีพที่มั่นคงและมีความอยู่ดีกินดี

สหกรณ์ฯ ได้ดำเนินกิจการมาเป็นเวลา 44 ปีใน พ.ศ. 2558 มีสมาชิกผู้เลี้ยงโคนมจำนวน 4,800 ครัวเรือน มีพนักงานประมาณ 900 คน ส่วนใหญ่เป็นการจ้างลูกหลานของสมาชิก เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีงานทำ และปริมาณธุรกิจ 3,500 ล้านบาท ซึ่งแบ่งเป็น 5 ธุรกิจ 1 งาน ประกอบด้วย ธุรกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์นม ธุรกิจผลิตอาหารสัตว์ ธุรกิจร้านค้าสหกรณ์ ธุรกิจสถานีบริการน้ำมัน ธุรกิจสินเชื่อ-ออมทรัพย์ และงานให้บริการและส่งเสริมการเกษตร ดังภาพที่ 4.2

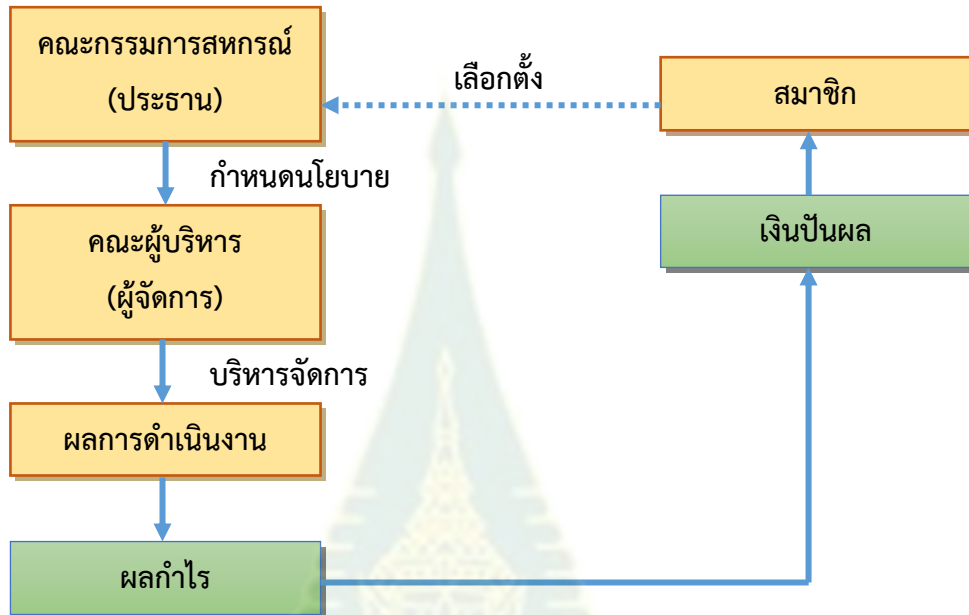
ภาพที่ 4.2 ธุรกิจของสหกรณ์โคมนหนองโพราขบุรี

การจัดโครงสร้างองค์กร

สำหรับการจัดโครงสร้างองค์กรของสหกรณ์โคมนหนองโพราขบุรี มีการดำเนินงานโดยคณะผู้บริหารสหกรณ์ฯ โดยมีผู้จัดการเป็นหัวหน้าและรับผิดชอบการดำเนินงานครอบคลุมส่วนงานต่างๆ เช่น ฝ่ายการผลิต ฝ่ายการตลาด ฝ่ายบัญชีและการเงิน ฝ่ายธุรการ เป็นต้น ทั้งนี้ในการกำหนดนโยบายการดำเนินงาน คณะกรรมการบริหารสหกรณ์ที่ได้รับเลือกมาจากสมาชิกจะเป็นผู้ดูแลในเรื่องนี้โดยมีประธานสหกรณ์เป็นหัวหน้า³ หากเป็นเรื่องที่สำคัญจะนำเข้าที่ประชุมใหญ่ เพื่อให้สมาชิกทั้งหมดมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกัน โดยนโยบายต่างๆจะถูกส่งผ่านไปยังทีมบริหารที่มีผู้จัดการสหกรณ์เป็นหัวหน้า และมีการแบ่งส่วนงานตามลักษณะงานและความเหมาะสม ฝ่ายบริหารจะดูแลในเรื่องผลการดำเนินงาน การรับสมาชิกใหม่ และการลงทุนต่างๆ สำหรับการจ่ายเงินปันผล จะแบ่งปันผลกำไรโดยจ่ายเงินปันผลให้กับสมาชิกในอัตราร้อยละ 10 ของค่าหุ้นที่สมาชิกถือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดนโยบายและควบคุมจากคณะกรรมการสหกรณ์ที่สมาชิกเลือกตั้งเข้ามา หรืออาจกล่าวได้ว่านโยบายต่างๆมาจากสมาชิกของสหกรณ์นั่นเอง

³ ประธานและคณะกรรมการสหกรณ์มาจากการเลือกตั้ง จากสมาชิกทั้งหมด โดย 1 คนต่อ 1 คะแนน ตามหลักการของสหกรณ์ ดำรงตำแหน่งวาระ 2 ปี และไม่เกิน 2 วาระ

โครงสร้างการบริหารงานของสหกรณ์ฯ

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

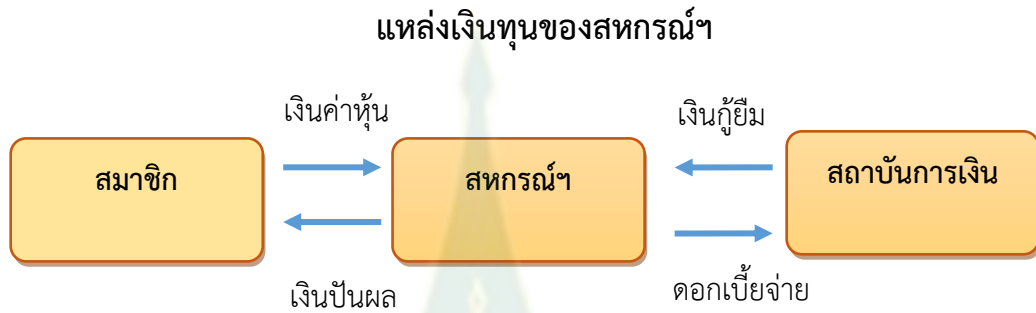
ภาพที่ 4.3 การจัดโครงสร้างองค์กรของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี

ดังนั้นการบริหารงานของสหกรณ์จึงมาจากความต้องการของสมาชิกเป็นสำคัญ โดยสมาชิกสหกรณ์จะเลือกตัวแทนเข้ามาเป็นคณะกรรมการสหกรณ์ เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย และตัดสินใจในเรื่องสำคัญที่มีผลกระทบต่อการทำงานของสหกรณ์ สำหรับการจ้างงานของสหกรณ์ส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของสมาชิกสหกรณ์ที่อยู่ในท้องถิ่น ซึ่งทำให้คนเหล่านี้มีอาชีพและรายได้ประจำ ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกรักและมีส่วนร่วมกับองค์กรมากขึ้นด้วย ในการจ้างงานจะเลือกจากสมาชิก คนในท้องถิ่นก่อน หากไม่สามารถหาได้จึงจะใช้บุคคลภายนอก เช่น ช่างเทคนิค/วิศวกรที่ดูแลกระบวนการผลิต เป็นต้น

แหล่งที่มาของเงินทุน

การระดมทุนส่วนใหญ่มาจากค่าหุ้นของสมาชิกคิดเป็นประมาณร้อยละ 70 และกำไรสะสมที่หักเก็บไว้ร้อยละ 2 ของผลกำไรเพื่อนำไปใช้หมุนเวียนภายในสหกรณ์ ส่วนที่เหลือเป็นการกู้ยืมจาก

สถาบันการเงินประมาณร้อยละ 30 โดยส่วนใหญ่ในระยะเวลาที่ผ่านมานำมาใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในกิจการของสหกรณ์ฯ สำหรับการคัดเลือกสมาชิกในเบื้องต้นต้องอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงที่จะสามารถส่งน้ำนมดิบให้กับสหกรณ์ได้ ได้แก่ จังหวัดราชบุรี นครปฐม และกาญจนบุรี

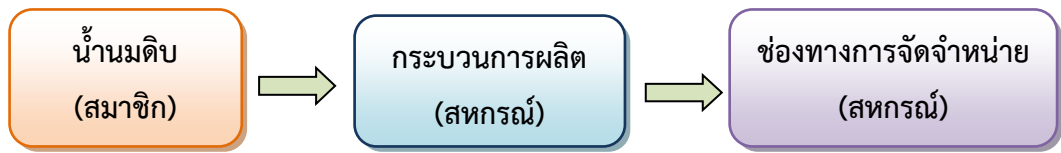
ที่มา: จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 4.4 แหล่งเงินทุนของสหกรณ์ฯ

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ พบว่าสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด ไม่มีปัญหาในเรื่องการระดมทุน เนื่องจากมีเงินทุนเพียงพอในการดำเนินงาน และจากผลการดำเนินงานที่ดีในระยะที่ผ่านมาสถาบันการเงินในพื้นที่ยินดีให้การสนับสนุนด้านสินเชื่อเมื่อสหกรณ์ต้องการ สำหรับในด้านบัญชีและการเงินมีการจัดทำงบการเงินและการตรวจสอบทั้งจากหน่วยงานภายในและภายนอกสหกรณ์ ได้แก่ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์

กระบวนการผลิต

สมาชิกสหกรณ์ฯแต่ละครัวเรือนจะเลี้ยงโคนมของตนเอง โดยสมาชิกมีหน้าที่ในการจัดหาที่ดิน โคนม วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และลงทุนเองในลักษณะแยกกันผลิต ทั้งนี้อาจได้รับคำแนะนำในเรื่องความรู้และวิทยาการต่างๆจากทีมส่งเสริมธุรกิจของสหกรณ์ฯในบางโอกาสหรือเมื่อร้องขอ และผลผลิตที่ได้ คือ น้มนมดิบ ซึ่งจะมีปริมาณการผลิตออกมารายวันมากขึ้นตามปริมาณโคนมที่แต่ละครัวเรือนเลี้ยง เกษตรกรจะนำน้ำนมดิบที่ได้นี้ส่งจำหน่ายให้แก่สหกรณ์ หรือกล่าวได้ว่าสมาชิกมีหน้าที่ในการจัดหาหน้านมดิบ เพื่อป้อนโรงงานผลิตผลิตภัณฑ์นมของสหกรณ์นั่นเอง

ภาพที่ 4.5 กระบวนการผลิตของสหกรณ์

สำหรับสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด จะทำหน้าที่รับซื้อน้ำนมดิบจากสมาชิกและรวบรวมน้ำนมดิบเข้าสู่กระบวนการผลิต โดยแปรรูปน้ำนมดิบเป็นผลิตภัณฑ์นมในรูปแบบต่างๆ เช่น นมพาสเจอร์ไรส์ (pasteurized milk) นมสเตอริไลซ์ (sterilized milk) เนย เป็นต้น ฝ่ายการผลิตจะทำหน้าที่ในการผลิตและควบคุมคุณภาพ สำหรับผลิตภัณฑ์ที่ได้จะนำไปจำหน่ายสู่ตลาดผ่านช่องทางต่างๆ รวมทั้งนมโรงเรียนตามโควตาที่รัฐบาลจัดสรรให้ในแต่ละปี

สำหรับความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนของวัตถุดิบ เช่น ราคาผันผวน ขาดแคลนวัตถุดิบ เป็นต้น ทางสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด ไม่ค่อยมีปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบนัก เนื่องจากเป็นสหกรณ์ขนาดใหญ่และมีสมาชิกจำนวนมากครอบคลุม 3 จังหวัด ได้แก่ ราชบุรี กาญจนบุรี และนครปฐม ที่ส่งน้ำนมดิบมาจำหน่าย ประกอบกับในระยะที่ผ่านมา น้ำนมดิบล้นตลาด ในกรณีที่มีน้ำนมขาดแคลนหรือเหลือ ทางสหกรณ์จะมีเครือข่ายที่จะซื้อหรือนำไปจำหน่ายให้กับผู้แปรรูปรายอื่นได้ ซึ่งก็จะช่วยแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าว ส่วนการรับซื้อน้ำนมดิบจะมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามอุปสงค์และอุปทานในท้องตลาด ซึ่งก็จะส่งผลต่อต้นทุนการผลิตบ้าง นอกจากนี้ค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำที่ปรับขึ้นเป็น 300 บาทต่อวัน นับเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นมาก ทางสหกรณ์แก้ปัญหาโดยพยายามให้พนักงานทำงานมากขึ้นตามค่าจ้างที่สูงขึ้น นอกจากนี้ก็ประหยัดการใช้น้ำและไฟฟ้า รวมทั้งหารายได้เสริมอื่น อย่างไรก็ตามหากต้นทุนสูงขึ้นในระยะยาวก็สามารถปรับราคาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องตามต้นทุนที่เปลี่ยนแปลงได้

ด้านการตลาด

ในด้านการตลาดสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด หรือผลิตภัณฑ์นมตราหือหนองโพ ครอบงำส่วนแบ่งทางการตลาดของผลิตภัณฑ์นมเป็นอันดับ 3 รองจากนมไทย-เดนมาร์ค และโฟร์โมสต์ โดยมีการจำหน่ายผ่านช่องทางต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะให้บริษัท ล็อกซเลย์เป็นผู้จัดจำหน่าย นอกจากนี้ มีการจำหน่ายเป็นนมโรงเรียน และมีห้างสรรพสินค้าเข้ามาติดต่อเองบ้าง โดยผลผลิตทั้งหมดจำหน่าย ในนามของสหกรณ์ เนื่องจากผลิตภัณฑ์นมเป็นสินค้าที่รัฐบาลควบคุมราคาจำหน่าย ดังนั้นในการ กำหนดราคาก็จะอิงกับราคาควบคุม ในปัจจุบันตราหือ “หนองโพ” ค่อนข้างเป็นที่รู้จักในหมู่ ผู้บริโภคเป็นอย่างดี หรือติดตลาดแล้ว ดังนั้นทางสหกรณ์จึงไม่เน้นในเรื่องของการโฆษณามากนัก ทำให้ค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ต่ำกว่าคู่แข่ง ดังนั้นจึงสามารถตั้งราคาได้ต่ำกว่า และเน้นการใช้น้ำนมดิบจาก เกษตรกรที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์มากกว่าการใช้นมผง ทำให้ผลิตภัณฑ์นมที่ได้มีคุณภาพดีเป็นที่ ยอมรับในท้องตลาด

การนำน้ำนมดิบมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์นมก่อนที่จะจำหน่ายออกสู่ท้องตลาดนั้น นับเป็น จุดเด่นของสหกรณ์แห่งนี้ เพราะเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตร สหกรณ์มีรายได้ เพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวจากการลงทุนแปรรูปสร้างโรงผลิตนมพาสเจอร์ไรส์ นมสเตอริไลซ์ และเนย นอกจากนี้การขยายธุรกิจในส่วนแปรรูปยังช่วยสร้างงานให้กับชุมชน โดยเฉพาะลูกหลานของคนใน ชุมชนจะมีงานทำใกล้บ้าน มีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้กับสมาชิกจากผล กำไรที่สูงขึ้น สมาชิกจะได้รับเงินปันผลอย่างต่อเนื่องตามสัดส่วนจำนวนหุ้นที่ถือครอง

ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกคณะกรรมการสหกรณ์และผู้บริหาร เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด ประสบความสำเร็จนั้น มาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิก ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ช่วยกันดูแล ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน นอกจากนี้มีการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องที่สำคัญ โดยการออกเสียงในการประชุมตามระบอบ ประชาธิปไตย 1 คน 1 เสียง (one man one vote) ทำให้สมาชิกทุกคนยอมรับในการตัดสินใจ หรือ กำหนดนโยบายร่วมกัน มีความรักในองค์กร

สำหรับปัญหาและอุปสรรค ส่วนใหญ่จะมาจากกระบวนการผลิตและการดำเนินธุรกิจเป็นสำคัญ อาทิ คุณภาพน้ำนมดิบบางครั้งไม่ได้มาตรฐาน หรือ โคป่วย ทางสหกรณ์ก็แก้ปัญหาโดยการส่งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรออกไปช่วยแก้ปัญหาในเรื่องนั้นๆ นอกจากนี้พบปัญหาเกี่ยวกับค่าขนส่งสูงในโครงการนมโรงเรียน เพราะสหกรณ์ต้องส่งนมให้กับพื้นที่ภาคใต้ตามโควตาที่รัฐบาลกำหนด ประกอบกับการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์นั้น แม้ว่าจะมีข้อดีหลายประการ เช่น การได้รับยกเว้นภาษี และได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ อาทิ เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ การสนับสนุนทางวิชาการ และความรู้สมัยใหม่ รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของสหกรณ์จะต้องอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติสหกรณ์ ซึ่งจะต้องมีขอบเขตการดำเนินธุรกิจที่ชัดเจน ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเสรี ทำให้ขาดความยืดหยุ่นและอาจเสียโอกาสในการดำเนินธุรกิจอื่นนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ และเกิดความล่าช้าในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ รวมทั้งจะต้องเตรียมความพร้อมในเรื่องการรวบรวมข้อมูลต่างๆเพื่อรอรับการตรวจสอบจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์อีกด้วย

3 รูปแบบการร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย

สำหรับรูปแบบการร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่ายนี้ นับเป็นรูปแบบที่มีความซับซ้อนมากที่สุด เพราะมีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากและใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง โดยเป็นความก้าวหน้าในการลงทุนด้านการเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งโครงการในลักษณะนี้ยังไม่พบในประเทศไทย อย่างไรก็ตามเนื่องจากเป็นรูปแบบที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นรูปแบบของการลงทุนทางอ้อม (indirect investment) ผ่านการถือหุ้นในสหกรณ์ ซึ่งคาดว่าจะได้รับความนิยมในอนาคต โดยสหกรณ์ว่าจ้างให้บริษัทเอกชนที่มีความพร้อมในด้านต่างๆ เช่น เทคโนโลยี เงินทุน บุคลากร ปัจจัยการผลิต การตลาด เป็นต้น ให้มาเป็นผู้ดำเนินการแทนทั้งหมด ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ในลักษณะการผลิตแบบครบวงจร สมาชิกจะได้รับผลตอบแทนในรูปของค่าเช่า และเงินปันผล ดังนั้นคณะนักวิจัยจึงนำมาเสนอเป็นอีกหนึ่งทางเลือกสำหรับเกษตรกรที่ต้องการลงทุนในธุรกิจการเกษตร ดังนั้นเพื่อให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นจึงยกตัวอย่าง โครงการฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ผิงกู๋ ซานกรุงปักกิ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ดังนี้

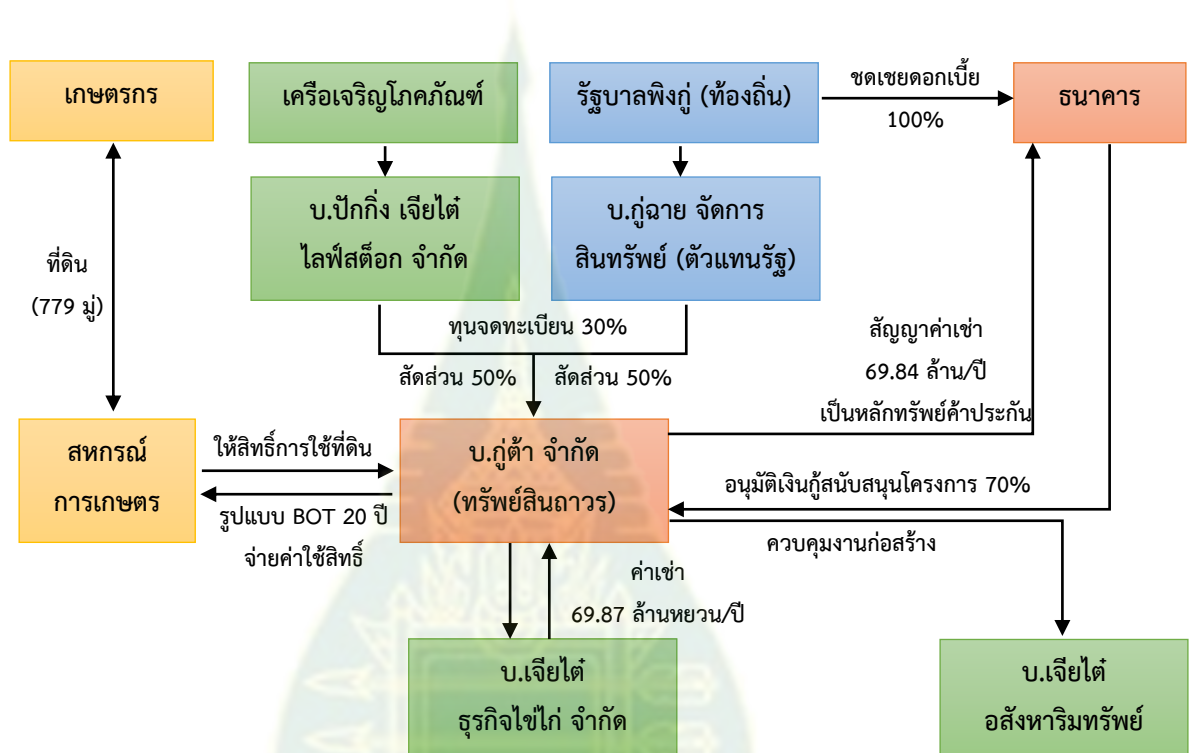
โครงการฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ฝิงกุ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

ความเป็นมาในการก่อตั้ง

โครงการฝิงกุถือกำเนิดจากความพยายามในการแก้ปัญหาของรัฐบาลจีนที่ต้องการผลิตอาหารให้เพียงพอเลี้ยงประชากรที่มีมากถึงกว่าพันล้านคน รวมทั้งต้องการอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อผู้บริโภค จากการใช้ประเทศจีนเคยใช้ระบบคอมมูนูมาระยะหนึ่งที่มีการผลิตร่วมกัน ต่อมายกเลิกเปลี่ยนมาเป็นการเกษตรที่ต่างคนต่างทำ ซึ่งเกษตรกรแต่ละคนจะถูกจัดสรรให้มีที่ดินจำนวนไม่มากนักกลายเป็นที่ดินแปลงย่อยจำนวนมากที่ต่างคนต่างผลิตและบางรายต้องเช่าที่ดินทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ดังนั้นจึงมีแนวคิดที่ต้องการให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ รวบรวมที่ดินเป็นผืนใหญ่เพื่อทำเกษตรแบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่สามารถผลิตผลผลิตได้คราวละมากๆ และมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำลงจากการประหยัดต่อขนาด (economies of scale) รัฐบาลจีนจึงมีนโยบายจัดทำโครงการเกษตรสมัยใหม่ ที่ต้องใช้เทคโนโลยีและการจัดการแผนใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพ รัฐบาลท้องถิ่นก็ต้องเอานโยบายของรัฐบาลกลางไปดำเนินการ คือ หาผู้ร่วมทุน ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรยังขาดความรู้วิชาการ ขาดเงินทุน และไม่สามารถกู้เงินได้เพราะไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ดังนั้นแนวทางในการแก้ปัญหาจึงมีความซับซ้อนมากขึ้น และในที่สุดก็นำไปสู่แนวคิด “4 ประสาน” คือ ภาครัฐบาล เกษตรกร ธนาकार และเครือข่ายเกษตรกร 4 ประสานนี้เกิดจากความต้องการให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน คือ รัฐบาล ชาวนา บริษัท และธนาकार ชาวนาเป็นเจ้าของที่ดิน ไม่มีความรู้ ไม่มีเงินลงทุน ทางบริษัทมีเทคโนโลยี มีความรู้ มีตลาด มีความพร้อมในด้านบุคลากร ส่วนภาครัฐมีความคิดว่าอยากเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร ธนาकारมีความต้องการพัฒนาเกษตรกรแต่ไม่สามารถให้กู้ได้เพราะเกษตรกรไม่มีหลักประกันดังกล่าว ดังนั้นทั้ง 4 หน่วยงานจึงประสานความร่วมมือกันสร้างโครงการนี้ขึ้นมา นั่นคือ โครงการฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ฝิงกุ ตั้งอยู่ชานกรุงปักกิ่ง เมืองหลวงของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นโครงการเกษตรหมุนเวียนที่ทันสมัย ครบวงจร และรักษาสีสิ่งแวดล้อม มีโรงเรือนเลี้ยงไก่ใช้ระบบปิดจำนวน 18 หลัง มีโรงงานผลิตอาหารสัตว์ โรงงานแปรรูปไข่ โรงงานผลิตปุ๋ย ในฟาร์มควบคุมด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ใช้คนดูแลน้อยมาก รวมทั้งการเอาหุ่นยนต์มาเลี้ยงไก่ ไก่ที่ออกมาจะวิ่งไปตามสายพาน มีการคัดแยกไข่ตามสี ตามขนาด โดยไม่ต้องใช้แรงงานคนเหมือนในกรณีทั่วไป ทำให้มีต้นทุนค่าแรงงานต่ำ (ที่มา:

www. <http://thaipublica.org/2014/04/model-cp-pinghu/> สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2559)

รูปแบบโครงการ 4 ประสาน ฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ผิงกุ่ แสดงได้ดังนี้

ที่มา: เครือเจริญโภคภัณฑ์ 2557

ภาพที่ 4.6 รูปแบบการจ้างผลิตและจำหน่ายในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

สำหรับโครงการฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ผิงกุ่ มีเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินรวมตัวกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ ได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลเขตผิงกุ่และเครือเจริญโภคภัณฑ์ร่วมทุนก่อตั้งบริษัทในชื่อ “บริษัทกู่ต้า” โดย ถือหุ้นฝ่ายละ 15 % ที่เหลืออีก 70% เป็นของเกษตรกรซึ่งรวมตัวกันถือหุ้นในนามสหกรณ์การเลี้ยงสัตว์ในเขตพื้นที่สีเขียวของเมืองปักกิ่ง ทั้งนี้สหกรณ์ฯ ได้กู้ยืมเงินจากธนาคารมาดำเนินการ และโครงการนี้ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลจีนเป็นผู้จ่ายดอกเบี้ยให้ ซึ่งจากปกติที่รัฐบาลต้องเอาเงินไปช่วยเหลือคนพิการเหล่านี้ (ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของที่ดินที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์) อยู่แล้ว

ในแต่ละปี เมื่อมีโครงการนี้เกิดขึ้นรัฐบาลก็นำเงินจำนวนดังกล่าวไปจ่ายเป็นดอกเบี้ยวแทน ขณะที่เครือข่ายเกษตรกรเข้าที่ดินจากเกษตรกรภายใต้สหกรณ์จำนวน 380 ไร่ เพื่อดำเนินการตามเจตนารมณ์ของโครงการ จะเห็นว่าโครงการไก่ไข่ครบวงจรผิงกู่ นับเป็นนวัตกรรมใหม่ในการทำเกษตร คือเกษตรกรร่วมเป็นเจ้าของบริษัทโดยการถือหุ้นผ่านสหกรณ์ ซึ่งเป็นการลงทุนทางอ้อมดังกล่าวและได้รับผลตอบแทนในรูปแบบของเงินปันผล ส่วนเจ้าของที่ดินก็ได้รับค่าเช่าที่ดินอีกทางหนึ่งด้วยตามสัดส่วนการถือครองที่ดินของแต่ละคน โดยมีบริษัทเอกชนที่มีความชำนาญมาบริหารจัดการด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งกระจายสินค้าและทำการตลาดให้ด้วย อย่างไรก็ตาม **เป็นที่สังเกตว่า** ผลประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากโครงการนี้สูงกว่าที่เคยได้รับจากการใช้ที่ดินในอดีต

ในอีก 20 ปีข้างหน้านับจากเริ่มดำเนินการทรัพย์สินของโครงการฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ผิงกู่จะตกเป็นของสหกรณ์ที่เกษตรกรเป็นเจ้าของ ในเวลานั้นมาถึงสหกรณ์มีทางเลือกที่จะดำเนินการเองหรือว่าจ้างเครือข่ายเกษตรกร/บริษัทเอกชนอื่นมาดำเนินการต่อก็ได้ จะเห็นว่าต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์จากโครงการนี้ ธนาการก็ได้รับชำระเงินคืน เกษตรกรสามารถชำระหนี้ได้เพราะได้รับผลตอบแทนและค่าเช่าปีละ 350 ล้านบาท หรือประมาณ 70 ล้านหยวนต่อปี จากเดิมที่เกษตรกรกลุ่มนี้มีรายได้รวม 12 ล้านหยวนต่อปี ส่วนรัฐบาลก็เอาเงินที่ควรช่วยเหลือเกษตรกร คนพิการ มาช่วยเหลือเรื่องดอกเบี้ยวแทนเกษตรกร และในอนาคตรัฐบาลยังสามารถเก็บภาษีได้อีกด้วย ที่สำคัญยังมีธุรกิจต่อเนื่องเกิดขึ้นตามมา อาทิ การขนส่ง ธุรกิจรับจ้าง ธุรกิจบริการ ทั้งหมดเป็น 4 ประสานที่ทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการฟาร์มไก่ไข่ 3 ล้านตัวที่ผิงกู่ประสบความสำเร็จ มาจากการได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้อง ภายใต้ 4 ประสาน คือ รัฐบาล สถาบันการเงิน บริษัทเอกชน และเกษตรกร ทำให้โครงการเกิดขึ้นและดำเนินไปได้ดี นอกจากนี้ยังได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลในการจ่ายดอกเบี้ยวแทนสหกรณ์ ทำให้มีผลกำไรสูงกว่าที่ควรจะเป็น และจุดเด่นประการสำคัญของโครงการนี้ คงเป็นเรื่องของการผลิตขนาดใหญ่ที่ใช้เทคโนโลยีทันสมัย จนทำให้ผลิตไข่ไก่ได้วันละประมาณ 3 ล้านฟองด้วยต้นทุนการผลิตที่ต่ำจากการประหยัดต่อขนาด ซึ่งภายใต้จุดเด่นนี้ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการสร้างอำนาจในการผูกขาดที่ยากจะหาคู่แข่งได้ ด้วยข้อจำกัดของเงินทุนจำนวนมากและเทคโนโลยีขั้นสูง และการอุดหนุนจากรัฐ อย่างไรก็ตามแม้ว่าเกษตรกรจะได้รับ

ผลตอบแทนดี แต่ในระยะยาวก็ไม่สามารถพึ่งตนเองในเรื่องการผลิตและการตลาดได้ เพราะการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกรในกรณีนี้คงมีไม่มาก เครือข่ายทางการตลาดเป็นของบริษัทเอกชน และเกษตรกรเองก็ไม่สนใจในเรื่องดังกล่าวเท่าที่ควร เพราะเป็นการลงทุนทางอ้อมที่ไม่ต้องไปปฏิบัติเอง ดังนั้นแทนที่จะมีบทบาทเป็นเกษตรกรที่ทำอาชีพเกษตรกรรม แต่ได้ผันตัวเองมาเป็นนักลงทุนในธุรกิจเกษตรแล้ว

4.3 เปรียบเทียบรูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ

จากการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ ที่ได้แบ่งรูปแบบการรวมกลุ่มออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน รูปแบบที่ 2 การผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน และ รูปแบบที่ 3 การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย โดยจากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่ากลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้มีคุณสมบัติตรงกับรูปแบบต่างๆ ดังนี้

ตารางที่ 4.1 สรุปรูปแบบของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่าง	รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2	รูปแบบที่ 3
1. สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด		*	
2. สหกรณ์โคนมไทย-เดนมาร์ก พัฒนานิคม จำกัด	*		
3. สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่แปดริ้ว จำกัด	*		
4. สหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด	*		
5. หมู่บ้านเกษตรกรกรมหนองหว้า จำกัด	*		
6. สหกรณ์ผึ้งกู่			*

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

โดยทั่วไปสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทยจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลิตและจำหน่ายร่วมกัน เนื่องจากการก้าวสู่การแปรรูปในรูปแบบที่ 2 นั้น จะต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก เกษตรกรจะต้องมีการนำเทคโนโลยีและกระบวนการผลิตที่ใช้เครื่องจักรอุปกรณ์ที่มีความเชี่ยวชาญสูงขึ้น ดังนั้นสหกรณ์การผลิตส่วนใหญ่ในประเทศไทยกว่าร้อยละ 90 จึงอยู่ในรูปแบบการผลิตและจำหน่ายร่วมกัน จากประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาการพัฒนาสู่ระดับการแปรรูปนั้น มักจะมีจุดเริ่มต้นจากความช่วยเหลือ

จากภายนอก อาทิ ภาครัฐ หรือ กรณีโครงการสี่ประสาน ที่มีภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการเงิน เข้ามาร่วมด้วยในระยะแรก และในระยะต่อมาเมื่อสหกรณ์มีความเข้มแข็งจึงสามารถดำเนินการต่อไป ด้วยตนเองได้

จากทั้ง 3 รูปแบบที่กล่าวข้างต้น พบว่าในแต่ละรูปแบบมีลักษณะเด่นและด้อยที่แตกต่างกันไป โดยในการศึกษานี้จะพิจารณาประเด็นต่างๆเชิงเปรียบเทียบทั้ง 3 รูปแบบ ดังนี้

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบการรวมกลุ่ม

	รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2	รูปแบบที่ 3
เงินทุน	ต่ำ	ปานกลาง	สูง
ความรู้ความชำนาญ	ต่ำ	ปานกลาง	สูง
ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี	ต่ำ	ปานกลาง	สูง
การประหยัดต่อขนาด	ได้ประโยชน์	ได้ประโยชน์	ได้ประโยชน์มาก
อำนาจทางการตลาด	ต่ำ	ปานกลาง	สูง
การควบคุมคุณภาพ	ตามมาตรฐาน	ตามมาตรฐาน	มาก
การมีส่วนร่วมของเกษตรกร	มาก	มาก	น้อย
การถ่ายทอด/ได้รับความรู้	มาก	มาก	น้อย
การจ้างงาน	มาก	มาก	น้อย
การรองรับการผลิตขนาดใหญ่	น้อย	ปานกลาง	มาก
ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย	สูง	ปานกลาง	ต่ำ

หมายเหตุ: รูปแบบที่ 1 หมายถึง การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน

รูปแบบที่ 2 หมายถึง การผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน

รูปแบบที่ 3 หมายถึง การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย

โดยคณะนักวิจัยได้ประมาณการตัวเลขออกมาในแต่ละเกณฑ์ เพื่อให้มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งนี้เป็นการประมาณการเบื้องต้นจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากเกษตรกรรายย่อยที่ส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญา สหกรณ์ รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกกับบริษัทเอกชนในกรณีของรูปแบบทั้ง 3 โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.3 เกณฑ์เบื้องต้นสำหรับรูปแบบการรวมกลุ่ม

	รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2	รูปแบบที่ 3
เงินทุน	< 10 ล้านบาท	10-100 ล้านบาท	> 100 ล้านบาท
ความรู้ความชำนาญ	ระบบการเลี้ยงแบบ โรงเรือน	ระบบการเลี้ยงแบบ โรงเรือนและโรงงาน แปรรูป	ระบบการเลี้ยง แบบโรงเรือนและ โรงงานแปรรูปโดย เน้นการใช้ คอมพิวเตอร์ในการ ควบคุม
ความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยี	ใช้แรงงานเป็นหลัก (labor intensive)	เริ่มใช้เครื่องจักร	ใช้ทุนเข้มข้น (capital intensive)
การประหยัดต่อขนาด	ต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วย ลดลง	ต้นทุนเฉลี่ยต่อ หน่วยลดลง	ต้นทุนเฉลี่ยต่อ หน่วยลดลงมาก
อำนาจทางการตลาด	ยอมตามข้อกำหนด	ปรับเปลี่ยนเงื่อนไข ได้บางส่วน	ปรับเปลี่ยนเงื่อนไข ได้มาก
การควบคุมคุณภาพ	ตามมาตรฐานฟาร์ม โดยใช้คน	ตามมาตรฐานฟาร์ม ใช้คนและเครื่องจักร	ควบคุมด้วยระบบ อัตโนมัติ
การมีส่วนร่วมของ เกษตรกร	สมาชิกร่วมในการผลิต > 30 คน	สมาชิกร่วมในการ ผลิต > 50 คน	สมาชิกร่วมในการ ผลิต < 30 คน
การถ่ายทอด/ได้รับความรู้	สมาชิกได้รับการ ถ่ายทอด > 30 คน	สมาชิกได้รับการ ถ่ายทอด > 50 คน	สมาชิกได้รับการ ถ่ายทอด < 30 คน
การจ้างงาน	> 30 คน	> 50 คน	< 30 คน
การรองรับการผลิตขนาดใหญ่	น้อยเพราะกำลังการผลิตต่ำ	กำลังการผลิตปานกลาง	กำลังการผลิตสูง
ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย	สูง	ปานกลาง	ต่ำ

หมายเหตุ จำนวนตัวเลขประมาณการจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ตามที่กล่าวไปแล้วว่ารูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน เป็นรูปแบบที่มีความซับซ้อนน้อยที่สุด ดังนั้นจึงมีการใช้เงินทุน และเทคโนโลยีในระดับต่ำเมื่อเทียบกับรูปแบบที่ 2 และรูปแบบที่ 3 ในขณะเดียวกันอำนาจทางการตลาดและการรองรับการผลิตขนาดใหญ่ก็อยู่ในระดับต่ำด้วย เนื่องจากส่วนใหญ่มีผลผลิตออกสู่ตลาดไม่มากพอที่จะต่อรองเหนือตลาดได้ อย่างไรก็ตามในรูปแบบที่ 1 และรูปแบบที่ 2 นั้นจะมีข้อดี คือ เกษตรกรมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต มีโอกาสในการได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยี และก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชน รวมทั้งพึ่งตนเองได้ในระยะยาวมากกว่ารูปแบบที่ 3 สำหรับรูปแบบที่ 3 นั้น เนื่องจากการจ้างให้บริษัทเอกชนมาดำเนินการ หรือเป็นการลงทุนทางอ้อม ดังนั้นเกษตรกรจะไม่มีโอกาสเข้าไปร่วมในการผลิตและการตลาดนัก และการผลิตยังใช้เทคโนโลยีขั้นสูงซึ่งเป็นการควบคุมด้วยระบบอัตโนมัติจึงใช้แรงงานน้อยมาก แต่มีข้อดี คือ สามารถผลิตได้ในคราวละมากๆ และมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่าสองแบบแรก มีอำนาจทางการตลาดสูงและสามารถรองรับปริมาณความต้องการได้มาก

ดังนั้นจะเห็นว่ารูปแบบที่นำเสนอทั้ง 3 รูปแบบนั้น มีความเหมาะสมในสถานการณ์ที่ต่างกัน กล่าวคือ รูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน เป็นขั้นพื้นฐานในการรวมตัวกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ซับซ้อนมากเหมาะสำหรับการเริ่มต้น ส่วนรูปแบบที่ 2 การผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน มีพัฒนาการสูงขึ้นจากการที่มีการแปรรูปเพิ่มเติม หากเกษตรกรมีความพร้อมในด้านเงินทุนและเทคโนโลยีมากขึ้นก็สามารถที่จะเลือกรูปแบบที่ 2 ได้ ซึ่งจะทำให้สินค้ามีมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปผลผลิตก่อนนำออกจำหน่าย สามารถสร้างรายได้มากขึ้น และรูปแบบที่ 3 การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย เป็นการเน้นการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและการผลิตคราวละมากๆ ซึ่งต้องใช้เงินลงทุนสูงและบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการดูแล ส่วนเกษตรกรจะลงทุนผ่านการถือหุ้นในสหกรณ์ไม่ต้องทำการผลิตเอง หากมองในแง่ดีก็คือ เกษตรกรสามารถไปประกอบอาชีพเสริมอื่นเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่ง เช่น การเข้าทำงานเป็นลูกจ้างให้กับบริษัท เป็นต้น อย่างไรก็ตามในรูปแบบที่ 3 นี้เป็นแนวโน้มอุตสาหกรรมเกษตรสมัยใหม่ที่ต่างประเทศเริ่มให้ความสนใจมากขึ้น เพราะเป็นการทำฟาร์มขนาดใหญ่และต้นทุนการผลิตต่อหน่วยต่ำ มีความสามารถในการแข่งขันสูง ในขณะเดียวกันก็มีอำนาจการผูกขาดสูงเช่นกัน ทั้ง 3 รูปแบบที่กล่าวมาจะนำไปเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรรายย่อยที่มีความต้องการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ผ่านการจัดประชุมกลุ่มย่อยถึงปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญา

ความต้องการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ในรูปแบบใด สอบถามถึงความพร้อมในด้านต่างๆที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่มในอนาคต

4.4 ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ

โดยภาพรวมแล้วปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ หรือ Key Success Factor ในการดำเนินงานมาจากหลายปัจจัยประกอบกัน จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ ได้แก่

1. การมีผู้นำที่เข้มแข็งและมีความสามารถในการบริหารจัดการ เป็นที่ยอมรับของสมาชิก และสามารถแก้ปัญหาต่างๆได้ดีภายใต้ผลประโยชน์ของส่วนรวม

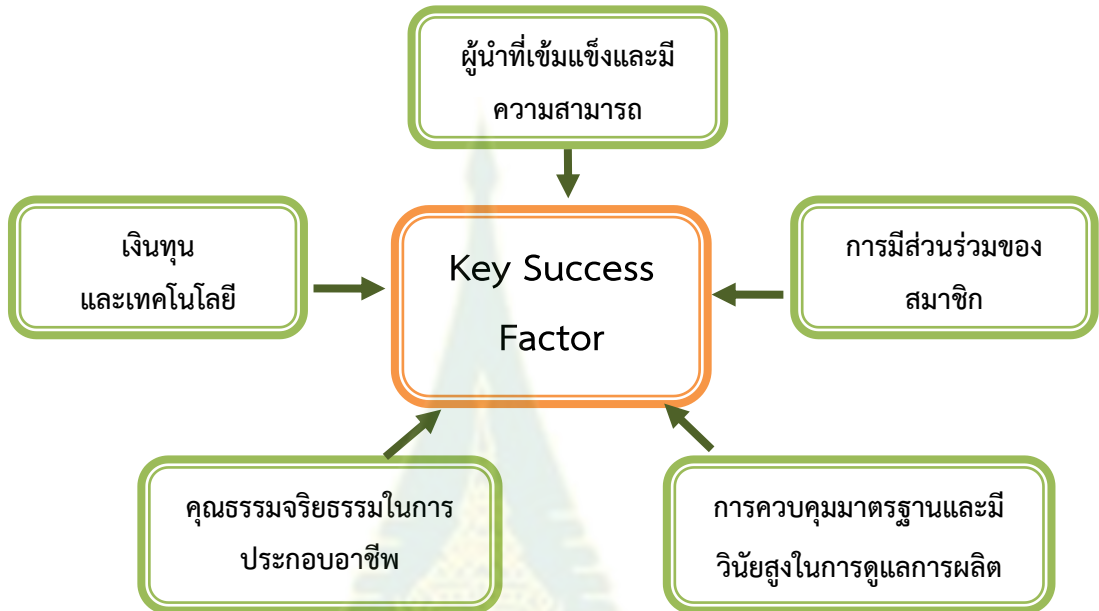
2. การมีส่วนร่วมของสมาชิก นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จและความอยู่รอดขององค์กร ในการตัดสินใจต่างๆหากมาจากความเห็นชอบของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นหลัก จึงเป็นที่ยอมรับของสมาชิก และแต่ละคนจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดความสามัคคีและเกื้อกูลกันในชุมชนตามมา

3. เงินทุนและเทคโนโลยี ในปัจจุบันการผลิตสินค้าให้มีความสะอาด ปลอดภัย และได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาด จำเป็นที่จะต้องนำเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสมมาใช้ ซึ่งก็ต้องใช้เงินลงทุนในการดำเนินธุรกิจจำนวนไม่น้อย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเงินทุนและเทคโนโลยีเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของสหกรณ์ เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากที่ไม่ประสบความสำเร็จในอาชีพ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดแคลนเงินทุนและเทคโนโลยีนั่นเอง

4. การควบคุมมาตรฐานและมีวินัยสูงในการดูแลการผลิต ในปัจจุบันสินค้าที่ออกจำหน่ายจะต้องมีคุณภาพที่ดีและมีมาตรฐานตามผู้ซื้อ/ตลาดต้องการ ดังนั้นเกษตรกรจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าว รวมทั้งมีวินัยในการดูแลกระบวนการผลิตและรักษามาตรฐานสินค้า เพื่อมิให้เกิดปัญหาในการจำหน่าย ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ

5. คุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ในหลายกรณีพบว่าเกษตรกรมักขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดปัญหาการทุจริต และความขัดแย้งในด้านต่างๆ หาก

เกษตรกรมีความซื่อสัตย์ รวมทั้งคุณธรรมจริยธรรมอื่นๆ จะช่วยลดปัญหาหลง และนำไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

ภาพที่ 4.7 ปัจจัยที่ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ

4.5 สหกรณ์กับการแก้ปัญหาเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อย

ปัญหาการทำเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในด้านต่างๆ จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เช่น เกษตรกรรายย่อยขาดอำนาจในการต่อรองกับคู่สัญญา เกิดความไม่เท่าเทียมกันของสารสนเทศระหว่างคู่สัญญา เกษตรกรรายย่อยขาดความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ขาดแคลนเทคโนโลยีที่มีมาตรฐาน และตกเป็นฝ่ายที่ต้องยอมรับกับสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เป็นต้น ทำให้เกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ซึ่งบางครั้งประสบกับผลขาดทุน อย่างไรก็ตามเนื่องจากเกษตรกรรายย่อยไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากนัก ประกอบกับได้ลงทุนในสินทรัพย์ถาวร เช่น โรงเรือนและสิ่งปลูกสร้างต่างๆไปแล้ว ทำให้ต้องทนดำเนินการต่อไปแม้จะอยู่ในสภาพที่ถูกเอาเปรียบ นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรรายย่อยมากกว่าร้อยละ 50 มีหนี้สินเดิมกับ

สถาบันการเงินที่เป็นภาระต้องชำระคืนอีกด้วย ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการที่จะนำเม็ดเงินใหม่มาปรับปรุงกระบวนการผลิตให้ดีขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศรวมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าทางเลือกหนึ่งที่จะบรรเทาปัญหาข้างต้นของเกษตรกรรายย่อยลงได้ ก็คือการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองและลดความเสี่ยงในการประกอบอาชีพ เพื่อนำไปสู่การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานอีกด้วย จากการศึกษาเชิงประจักษ์ของการรวมกลุ่มที่นำมาเสนอให้เห็นเป็นตัวอย่างในบทนี้ ก็ช่วยยืนยันถึงความสำเร็จจากการรวมกลุ่มอีกทางหนึ่ง ดังนั้นทางคณะนักวิจัยจึงได้นำเสนอการรวมกลุ่มตามแนวทางสหกรณ์ หรือการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ ซึ่งมีข้อดีหลายประการ เช่น มีความโปร่งใส มีกฎหมายรองรับ สามารถตรวจสอบการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีหน่วยงานรัฐในการกำกับดูแล และที่สำคัญ คือ ผลกำไรได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเดียวกันได้มาพบปะ พูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามในสถานการณ์จริงการรวมกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมิใช่เรื่องง่าย ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆอีกหลายปัจจัยซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

บทที่ 5

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสม

ในส่วนนี้จะนำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของเกษตรกรในการรวมกลุ่มและเลือกรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสม ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่คาดว่าจะเกิดจากการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ แนวนโยบายและอุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ และแนวทางในการแก้ปัญหา จากการศึกษาเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย ได้เก็บข้อมูลภาคสนามโดยสัมภาษณ์เชิงลึกหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการประชุมกลุ่มย่อยกับเกษตรกรรายย่อยทั้งประสบความสำเร็จและที่ประสบปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญาในด้านต่างๆ จนนำไปสู่ผลขาดทุนดังกล่าวข้างต้น หรือในบางกรณีมีข้อพิพาทจนมีการฟ้องร้องหรือเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ซึ่งต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าจะได้รับการชดเชย หรือในบางกรณีเกษตรกรไม่มีความรู้และเงินทุนที่จะไปฟ้องร้องก็ยอมจำนนต่อการถูกเอาเปรียบจากคู่สัญญา ดังนั้นเพื่อหาแนวทางในการบรรเทาปัญหาดังกล่าว คณะนักวิจัยจึงนำเสนอการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ จากการรวบรวมรูปแบบและแนวทางของสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีข้อดีหลายประการและคาดว่าจะทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์ (ดูรายละเอียดในบทที่ 4) นอกจากนี้ได้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการที่จะรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ ปัญหาและอุปสรรคที่คาดว่าจะเกิดจากการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดตั้งต่อไป

5.1 ความต้องการรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยในรูปแบบสหกรณ์

แม้ว่าในทางทฤษฎีและผลเชิงประจักษ์จำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ จากการรวบรวมรูปแบบและแนวทางของสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ดีนั้นมีข้อดีหลายประการดังกล่าวมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการประชุมกลุ่มย่อยเกษตรกร กลับพบว่าความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษามีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับทัศนคติและประสบการณ์ในอดีตที่แต่ละคนได้รับ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีงานศึกษาเชิง

ประจักษ์กล่าวขานถึงว่าเกษตรกรถูกเอาเปรียบจากการทำเกษตรพันธะสัญญา เช่น ทศพล ทรศนกุล พันธุ์ (2555) โดยตำบลท้ายตลาดเกษตรกรเกือบทั้งหมดเป็นเกษตรกรเลี้ยงไก่รายย่อย โดยมีขนาด การเลี้ยงประมาณ 5,000–24,000 ตัวต่อฟาร์ม ในระยะเวลา 1 ปี สามารถเลี้ยงไก่ได้ประมาณ 5-6 รอบ และเป็นการเลี้ยงไก่เนื้อแบบปล่อย¹ ที่เป็นระบบปิดกึ่งเปิด ในปัจจุบันจากการสอบถาม เกษตรกร พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงไก่มาแล้วมากกว่า 7-10 ปี มีฟาร์มเลี้ยง ไก่ในพื้นที่ประมาณ 70 ฟาร์ม และมีแนวโน้มลดลงจากเมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาที่มีมากถึงกว่า 100 ฟาร์ม เนื่องจากเกษตรกรส่วนหนึ่งเลิกกิจการและหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เกษตรกรในพื้นที่กลุ่มนี้ ยอมรับว่าประสบปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญาค่อนข้างมาก เกษตรกรส่วนใหญ่ถูกเอาเปรียบ ในด้านต่างๆ ที่สำคัญ ได้แก่ การได้รับปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพต่ำ เช่น ลูกไก่สุขภาพไม่ดี อาหารเกรดต่ำ เป็นต้น ทำให้การเลี้ยงไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีอัตราการแลกเนื้อต่ำ และอัตราการสูญเสียจากไก่ตายระหว่างเลี้ยงสูง ซึ่งความเสี่ยงเหล่านี้บริษัทเอกชนที่เป็นคู่สัญญาหลัก ภาระให้กับเกษตรกรทั้งหมด ในกรณีที่ไก่ตายจำนวนมากก็จะนำไปสู่การขาดทุนในที่สุด นอกจากนี้ เกษตรกรยังไม่ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารเท่าที่ควร (มีเฉพาะการอบรมในครั้ง แรกที่เริ่มทำสัญญา) แนวทางการเลี้ยงและการแก้ปัญหาต่าง ๆ นั้นเกษตรกรต้องค้นคว้าเอง ซึ่งในแต่ละ รายก็จะแตกต่างกันไป ในรายที่มีความรู้ดีก็จะใช้อ่านและค้นคว้าจากแหล่งต่าง อาทิ อินเทอร์เน็ต การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อนร่วมอาชีพบ้าง แต่เกษตรกรส่วนใหญ่จะใช้ประสบการณ์ใน อดีตในการแก้ปัญหา ดังนั้นจะเห็นว่าการเลี้ยงไก่ในพื้นที่ซึ่งเป็นการเลี้ยงแบบใช้เทคโนโลยีดั้งเดิม และ **คนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรุ่นเก่าที่อายุค่อนข้างมากอายุประมาณมากกว่า 50 ปีขึ้นไป** ก็ไม่ต้องการ เปลี่ยนแปลงอะไรมาก **รวมทั้งต้องใช้เงินลงทุนสูงหากมีการปรับปรุงระบบการเลี้ยงแบบใหม่** ทั้งนี้ เกษตรกรจำนวนมากขาดแคลนเงินทุนและมีหนี้สินเดิมที่กู้ยืมมาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์ (ชกส.) อยู่แล้ว **และเป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรกลุ่มนี้เกือบทั้งหมดมีการทำเกษตรพันธะ สัญญากับบริษัทเอกชนขนาดเล็กที่เป็นบริษัทท้องถิ่นและจำหน่ายผลผลิตภายในประเทศ จึงไม่ เข้มงวดในเรื่องมาตรฐานการเลี้ยงเมื่อเทียบกับบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่ทำการส่งออก**

¹ การเลี้ยงไก่แบบปล่อย ในกรณีของตำบลท้ายตลาดเป็นการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่โดยยกโรงเรือนให้สูงจากพื้นใน ระบบเปิด และใต้โรงเรือนเลี้ยงไก่จะเป็นบ่อเลี้ยงปลา เช่น ปลานิล ปลาสวาย และปลาดุก เป็นต้น พื้นโรงเรือนจะ ทำจากไม้ไผ่เป็นช่องทางเพื่อช่วยให้อากาศมีการถ่ายเท และขี้ไก่จะตกลงไปด้านล่างสะดวกกลายเป็นอาหารของปลา ในบ่อ

สำหรับในเรื่องสัญญาเกษตรกรส่วนใหญ่ก็ไม่ได้รับคู่สัญญาเก็บไว้ เพราะมีการจัดเก็บไว้ที่บริษัทเอกชนที่เป็นคู่สัญญาทั้งหมด โดยบริษัทเอกชนคู่สัญญาในกรณีนี้เป็นบริษัทท้องถิ่นขนาดเล็กถึงกลางที่มีตลาดหลักเป็นตลาดภายในประเทศ การที่ไม่ได้รับคู่สัญญาทำให้เกษตรกรไม่ทราบรายละเอียดต่างๆที่ระบุไว้ในสัญญาอย่างชัดเจน โดยเงื่อนไขต่างๆในสัญญานั้นบริษัทเอกชนเป็นผู้กำหนดเอง สำหรับเกษตรกรก็ต้องยอมรับเงื่อนไขดังกล่าว เนื่องจากไม่มีอำนาจในการต่อรองและไม่มีทางเลือกอื่น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเลี้ยงแบบปล่อยที่เลี้ยงไก่บนบ่อปลา ซึ่งมีใช้ระบบปิดอย่างสมบูรณ์เหมือนการเลี้ยงแบบอีแวป (EVAP)² ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้ไม่สามารถทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่ทำการส่งออกได้ เนื่องจากประเทศผู้รับซื้อในต่างประเทศปฏิเสธระบบการเลี้ยงที่ไม่ได้มาตรฐานและไม่เป็นระบบปิด สืบเนื่องมาตั้งแต่การเกิดโรคระบาดไข้หวัดนกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา จะมีเพียงบริษัทเอกชนขนาดเล็ก หรือบริษัทท้องถิ่นที่ขายสินค้าภายในประเทศเท่านั้น ที่เป็นผู้รับทำเกษตรพันธะสัญญากับการเลี้ยงแบบปล่อยของเกษตรกรกลุ่มนี้

ในการทำเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยจำนวนมาก แม้ว่าจะประสบปัญหาการขาดทุนเป็นระยะ บางรายอาจขาดทุนและกำไรสลับกันไปในแต่ละรอบการเลี้ยง แต่ก็ยังตัดสินใจดำเนินการต่อเนื่องจากมีรายได้เสริมจากบ่อปลาได้โรงเรียนเลี้ยงไก่ โดยในแต่ละปีจะมีการจับปลาขายประมาณ 2 ครั้ง รายได้จากการขายปลาแต่ละครั้งจะอยู่ประมาณหลักแสนบาทถึงล้านบาทขึ้นอยู่กับขนาดของบ่อ การเลี้ยงปลาในบ่อมีต้นทุนต่ำเพราะใช้ขี้ไก่เป็นอาหารปลา เมื่อขายปลาแล้วทำให้เกษตรกรมีเงินไปชำระสินเชื่อของธนาคาร และส่วนหนึ่งเป็นเงินเก็บเพื่อมาชดเชยการขาดทุนที่เกิดขึ้นได้ เกษตรกรส่วนที่ยังอยู่ในอาชีพนี้ก็ยังพึงพอใจกับการประกอบอาชีพจากรายได้รวมที่ได้รับ

จากการสอบถามถึงความต้องการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อแก้ปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญา เกษตรกรจำนวนหนึ่งมีความลังเลเพราะไม่แน่ใจว่าเมื่อรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์แล้วจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ผลที่ได้อาจแยกว่าที่เป็นอยู่หรือไม่ และที่สำคัญ คือ หากต้องการเข้าถึงเทคโนโลยีของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่ทำการส่งออก ก็ต้องใช้เงินทุนเพื่อปรับระบบ

² ระบบ EVAP (Evaporative Cooling System) คือ การระบายอากาศประเภทหนึ่ง ที่เน้นการใช้ประโยชน์จากความเร็วลมร่วมกับการระเหยของน้ำเพื่อให้อุณหภูมิของอากาศลดลง จะได้โรงเรียนที่เย็นสบาย อากาศถ่ายเทได้สะดวก แห้ง และไม่เปียกชื้น ซึ่งเป็นการเลี้ยงแบบระบบปิด

การผลิตให้เป็นระบบปิดที่ได้มาตรฐานและก็คงไม่เป็นการเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลา ซึ่งจะทำให้ขาดรายได้ในส่วนนี้ไป ส่วนเกษตรกรส่วนใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งปฏิเสธการรวมกลุ่มอย่างสิ้นเชิง จากการได้รับประสบการณ์ในอดีตที่ไม่ดีจากความพยายามในการรวมกลุ่มในระยะที่ผ่านมาประมาณ 2-3 ครั้ง แต่ก็ประสบความล้มเหลว โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการ ขาดผู้นำที่มีความสามารถ ขาดระบบการควบคุมที่ดี เมื่อมีการระดมทุนจากสมาชิกแล้วนำไปปล่อยสินเชื่อให้กับสมาชิกที่ต้องการใช้เงิน แต่กลับพบว่ากลายเป็นหนี้สูญจำนวนมากจากระบบการควบคุมและติดตามไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้กลุ่มประสบกับการขาดทุนและสูญเสีย สมาชิกจำนวนมากไม่ได้รับเงินทุนของตนคืนและเกิดความไม่เชื่อใจกัน เกิดความรู้สึกล้นทับกับการรวมกลุ่ม และมีพฤติกรรมที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างผลิตของตนเอง

สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามที่ **จังหวัดชัยนาท** ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรในอำเภอเมือง อำเภอมนोरมย์ และอำเภอหันคา พบว่าเกษตรกรรายย่อยที่ทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนที่ส่วนใหญ่เป็นขนาดกลาง จะสังเกตได้ว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ค่อนข้างมี**ฐานะและความชำนาญ**ในการเลี้ยงไก่ โดยได้มีประสบการณ์ในการทำเกษตรพันธะสัญญามาแล้วประมาณ 10-20 ปี มีการเลี้ยงแบบโรงเรือนปิด และขนาดการเลี้ยงอยู่ในช่วงประมาณ 20,000-100,000 ตัว ซึ่งสูงกว่ากรณีของตำบลท้ายตลาด แต่ไม่สามารถทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทผู้ประกอบการรายใหญ่ได้เช่นกัน จึงจำเป็นต้องทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนขนาดกลางและขนาดเล็กที่ไม่ค่อยมีเงื่อนไขและกฎระเบียบมากนัก แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังคงประสบกับปัญหาคุณภาพของลูกไก่ อาหารไก่ที่บางครั้งจะไม่ค่อยได้มาตรฐาน และไม่มีอำนาจในการต่อรองทางด้านต่าง ๆ จำเป็นต้องปฏิบัติตามบริษัทเอกชนกำหนด ไม่ว่าจะเป็นการคำนวณราคาซื้อไก่และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น ค่าอาหารสัตว์ ค่าขนส่ง และการชั่งน้ำหนัก ซึ่งไม่ได้ชั่งน้ำหนักที่หน้าฟาร์ม แต่จะชั่งน้ำหนักที่หน้าโรงงานของบริษัทเอกชนแทน ดังนั้นในระหว่างการขนส่งหากเกิดความสูญเสีย เช่น ไก่ตาย น้ำหนักลด เป็นต้นเกษตรกรจะเป็นฝ่ายรับความเสี่ยงเพียงฝ่ายเดียว เนื่องจากไม่มีอำนาจการต่อรองและหากเกษตรกรรายใดเรียกร้องต่อรอง ก็จะไม่มีโอกาสได้รับจ้างเลี้ยงไก่ หรือโดนกดราคาซื้อไก่ลงไปอีก เกษตรกรแต่ละรายจึงไม่กล้าที่จะเรียกร้องต่อรองแม้จะถูกเอาเปรียบก็ตาม

สำหรับแนวความคิดที่จะรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ เกษตรกรกลุ่มนี้ให้คำตอบที่แตกต่างจากกรณีของตำบลท้ายตลาด โดยมีความยินดีที่จะรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์เพราะมองเห็นประโยชน์ของการ

รวมกลุ่ม แต่ยังมีขาดผู้นำที่เข้มแข็งและเสียสละเวลา ในระยะที่ผ่านมาเกษตรกรกลุ่มนี้เคยพยายามที่จะรวมกลุ่มกัน เพื่อจะได้มีอำนาจต่อรองกับบริษัทเอกชนคู่สัญญาเกี่ยวกับการกำหนดราคารับซื้อ ราคาปัจจัยการผลิต อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะรวมกลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากบริษัทเอกชนพยายามเสนอผลประโยชน์ให้กับผู้นำกลุ่มเพื่อลดกระแสการต่อต้านลง ซึ่งสะท้อนถึงพลังของกลุ่มที่ไม่เข้มแข็งและยั่งยืน

นอกจากนี้ในกรณีของอำเภอท่าม่วง จ.ลพบุรี ซึ่งเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่เก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าเกษตรกรมีการเลี้ยงไก่ทั้งที่เป็นแบบปล่อยมีลักษณะใกล้เคียงกับกรณีบ้านท้ายตลาด และการเลี้ยงแบบระบบปิด มีขนาดการเลี้ยงส่วนใหญ่อยู่ในช่วงประมาณ 10,000-80,000 ตัว ซึ่งอยู่ในกลุ่มที่ขนาดการเลี้ยงใหญ่กว่าบ้านท้ายตลาดแต่เล็กกว่าพื้นที่ จ.ชัยนาท เกษตรกรกลุ่มนี้ประสบปัญหาในการทำเกษตรพันธะสัญญาค่อนข้างยากกับสองกลุ่มแรก และเมื่อสอบถามถึงความต้องการในการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรอง และสะดวกต่อการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ พบว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ให้ความสนใจกับการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ จุดเด่นของกลุ่มนี้คือการมีผู้นำที่เป็นคนกว้างขวางในพื้นที่และชอบทำงานเพื่อสังคม มีความยินดีที่จะขับเคลื่อนการรวมกลุ่ม แต่ยังมีข้อติดขัดว่าจะเริ่มต้นอย่างไร ยังมีได้ศึกษาภูมิลักษณ์และข้อดีข้อเสียต่างๆ หรืออาจกล่าวว่ายังขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์นั่นเอง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้ง 3 พื้นที่ สามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 5.1 การผลิตและความต้องการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์

	ท้ายตลาด	ทำรุ่ง	ชัยนาท
ขนาดเงินลงทุนส่วนใหญ่	< 2 ล้านบาท	< 2 ล้านบาท	< 10 ล้านบาท
ความรู้ความชำนาญ	ระบบการเลี้ยงแบบ โรงเรือนปิดกึ่งเปิด	ระบบการเลี้ยงแบบ โรงเรือนปิดกึ่งเปิด และแบบปิด	ระบบการเลี้ยง แบบโรงเรือนปิด
ความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยี	อุปกรณ์ใช้แรงงานเป็น หลัก	อุปกรณ์ใช้แรงงาน เป็นหลัก	อุปกรณ์ใช้แรงงาน เป็นหลัก
การประหยัดต่อขนาด	การผลิตขนาดเล็ก/ ต้นทุนต่อหน่วยสูง	การผลิตขนาดเล็ก/ ต้นทุนต่อหน่วยสูง	การผลิตขนาดใหญ่/ ต้นทุนต่อหน่วย ต่ำลง
อำนาจการต่อรอง	ยอมตามข้อกำหนด	ยอมตามข้อกำหนด	ยอมตามข้อกำหนด
ความต้องการรวมกลุ่ม	ไม่	ต้องการ	ต้องการ
รูปแบบการรวมกลุ่ม	-	การผลิตและ จำหน่าย	การผลิตและ จำหน่าย
ความเข้มแข็งของผู้นำ	ต่างคนต่างผลิต	มีสมาชิกจำนวน หนึ่งที่มีบทบาทนำ แบ่งปันข้อมูลและ ช่วยเหลือเพื่อน สมาชิก	ต่างคนต่างผลิต

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนาม

จากตารางที่ 5.1 เมื่อพิจารณาลักษณะการผลิตและความต้องการรวมกลุ่มของเกษตรกร พบว่ามีความหลากหลาย โดยส่วนใหญ่เกษตรกรขนาดเล็กที่มีเงินลงทุนต่ำจะมีข้อจำกัดในการดำเนินกิจกรรมมากกว่าเกษตรกรที่มีขนาดปานกลาง เช่น การได้ประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด เป็นต้น อย่างไรก็ตามทุกกลุ่มประสบกับอำนาจการต่อรองต่ำเหมือนกัน เช่น ไม่สามารถปรับเปลี่ยนเงื่อนไขใดๆที่ถูกกำหนดมาจากบริษัทเอกชนคู่สัญญาได้ ไม่ว่าจะเป็นการส่งมอบผลผลิต การซึ่่งน้ำหนั่กที่ต้อ่งทำหน้าโรงงานของบริษัทเอกชนแทนที่จะเป็นหน้าฟาร์ม เป็นต้น สำหรับเกษตรกรรายย่อยที่มีข้อจำกัดเรื่องเงินทุน มีความชำนาญในการใช้เครื่องจักรอุปกรณ์ไม่มาก ดังนั้นจึงมีความเหมาะที่จะ

เริ่มต้นการรวมกลุ่มในรูปแบบของการผลิตและจำหน่ายก่อน โดยสรุปแล้วการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนน่าจะเป็นแนวทางนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ และนับเป็นทางเลือกหนึ่งที่ได้รับความสะดวกจากเกษตรกรรายย่อยโดยในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงการทำเกษตรพันธะในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสม สำหรับบริษัทเอกชน เมื่อถูกถามถึงความพร้อมในการทำเกษตรพันธะสัญญากับสหกรณ์แทนที่จะเป็นรายเกษตรกร ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าไม่มีความแตกต่างกันระหว่างคู่สัญญาที่เป็นเกษตรกรกับสหกรณ์ อย่างไรก็ตามการทำสัญญากับผู้ผลิตขนาดใหญ่จะเป็นประโยชน์ในแง่ที่ต้นทุนการดำเนินงานของบริษัทเอกชนจะต่ำกว่าการทำสัญญากับเกษตรกรรายย่อยจำนวนมาก แต่ทั้งนี้ก็ต้องบริหารความเสี่ยงด้วย เนื่องจากรายใหญ่และมีจำนวนน้อยรายหากมีความผิดพลาดเกิดขึ้น จะสร้างความเสียหายได้มาก

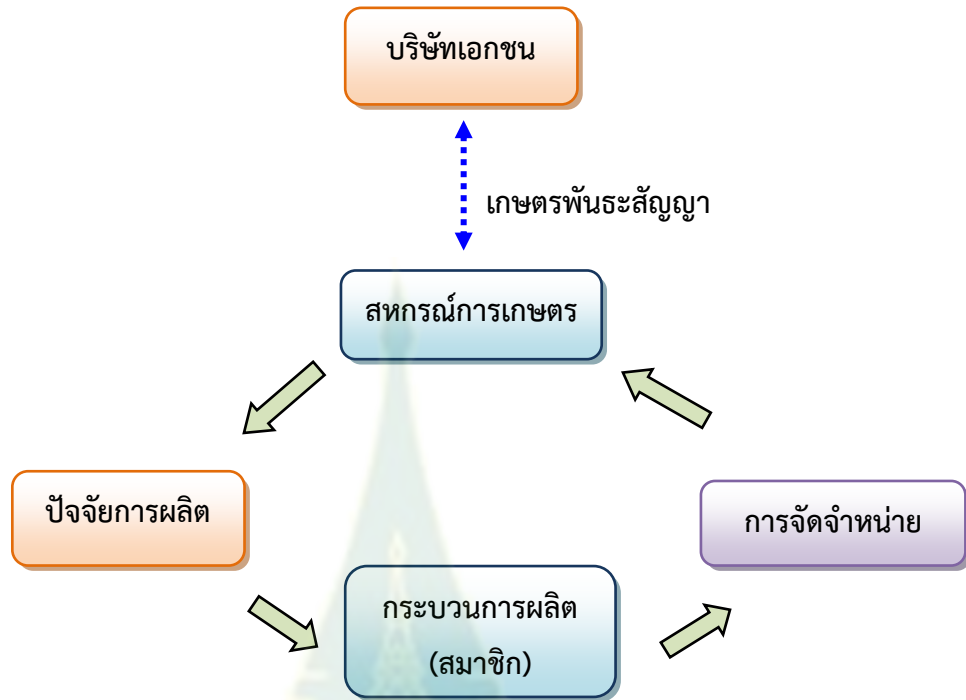
อย่างไรก็ตามในเรื่องของการควบคุมคุณภาพ การมีส่วนร่วมของเกษตรกร การถ่ายทอด/ ได้รับความรู้ การจ้างงาน การรองรับการผลิตขนาดใหญ่ ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย ที่นำเสนอไว้ในบทที่ 4 นั้น ไม่ได้นำมากล่าวในที่นี้เนื่องจากการรวมกลุ่มยังไม่เกิดขึ้น ประเด็นข้างต้นจะมีความชัดเจนภายหลังจากการรวมกลุ่มแล้ว ซึ่งจะสามารถวิเคราะห์ในลักษณะเปรียบเทียบก่อนและหลังการรวมกลุ่มนั่นเอง

5.2 การจัดตั้งเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ของผู้เลี้ยงไก่รายย่อยที่เหมาะสมของไทย

สืบเนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามข้างต้น สำหรับกลุ่มที่ให้ความสนใจในการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์นั้น คณะนักวิจัยได้นำเสนอทางเลือกของรูปแบบสหกรณ์การเกษตรและการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ใน 3 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน รูปแบบที่ 2 การผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน และ รูปแบบที่ 3 การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย ซึ่งทั้ง 3 รูปแบบมีระดับความซับซ้อนจากน้อยไปมากนับจากรูปแบบที่ 1 ถึง 3 และจากข้อมูลภาคสนามพบว่าเกษตรกรเกือบทั้งหมดต้องการเริ่มในรูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกันก่อน หากประสบความสำเร็จดีก็ค่อยมีการพัฒนาสู่รูปแบบที่ 2 ซึ่งก็สอดคล้องกับความเห็นของคณะนักวิจัย เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีความพร้อมไม่มาก เช่น มีเงินทุนจำกัด มีความชำนาญในการใช้เครื่องจักรอุปกรณ์ไม่มาก เป็นต้น อย่างไรก็ตามอาจมีข้อเด่นบางเรื่อง เช่น การมีจิตอาสา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการประกอบอาชีพการ

ทำฟาร์ม เป็นต้น แต่ก็ยังขาดประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ ซึ่งจะกล่าวถึงใน ส่วนต่อไป

สำหรับรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย จะนำข้อดีของสหกรณ์และเกษตรกร พันธะสัญญามาผสมผสานกัน โดยเกษตรกรมีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์เพื่อการผลิตและจำหน่าย ร่วมกัน ทั้งนี้สหกรณ์ในฐานะนิติบุคคลจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิก เพื่อทำเกษตรพันธะสัญญา หรือเป็นคู่สัญญากับบริษัทเอกชนแทนการที่ต่างคนต่างทำสัญญาของตน โดยสหกรณ์จะทำหน้าที่ ตรวจจับปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์ วัคซีน เป็นต้น ที่มีคุณภาพได้มาตรฐานในราคาที่เป็นธรรม ซึ่งในกรณีนี้สหกรณ์จะมีอำนาจในการต่อรองกับบริษัทเอกชนคู่สัญญาได้มากกว่าการไม่ รวมกลุ่ม จากการที่กลุ่มมีปริมาณผลผลิตรวมมากและตัวแทนของสหกรณ์มีความรู้ความชำนาญ มากกว่า และนำปัจจัยการผลิตมาแจกจ่ายแก่สมาชิกเพื่อนำไปใช้ในการผลิตต่อไป ซึ่งในการผลิตนั้น สมาชิกจะแยกการผลิตเป็นแต่ละบุคคล รายใดที่เลี้ยงได้ดีมีผลผลิตที่ดีก็จะได้ผลตอบแทนดีกว่าราย ที่มีผลผลิตต่อยกกว่า อย่างไรก็ตามคุณภาพการผลิตในภาพรวมจะถูกควบคุมดูแลมาตรฐานจากสมาชิก ในกลุ่มกันเอง ผลผลิตที่ไม่ได้มาตรฐานจะถูกคัดแยกออกไป ทั้งนี้ผลผลิตที่ได้นำไปจำหน่ายผ่านระบบ สหกรณ์ ซึ่งเป็นคู่สัญญากับบริษัทเอกชนอีกทีหนึ่ง จะเห็นได้ว่าการทำสัญญาผ่านสหกรณ์จะมีอำนาจ ในการต่อรองมากขึ้น จากขนาดการผลิตในภาพรวมที่ใหญ่ขึ้น ซึ่งนอกจากในเรื่องของอำนาจในการ ต่อรองที่สูงขึ้นแล้ว ยังทำให้การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยีทำได้สะดวกขึ้นอีกด้วย จากความ น่าเชื่อถือของสหกรณ์ที่เป็นนิติบุคคลและถูกตรวจสอบการดำเนินงานจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ อย่างสม่ำเสมอแน่นอน และการที่สหกรณ์มีเงินทุนมากขึ้นก็สามารถพัฒนาเทคโนโลยีได้ดีขึ้น ซึ่ง สามารถแก้ปัญหาเดิมๆของเกษตรกรรายย่อยได้ โดยรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย แสดงได้ดังภาพ

ภาพที่ 5.1 การทำเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย

ในระบบนี้สมาชิกต้องมีข้อกำหนดในเรื่องคุณภาพและมาตรฐานผลผลิตร่วมกัน เพื่อให้สินค้าที่ผลิตได้มีมาตรฐานตรงตามที่บริษัทเอกชนคู่สัญญากำหนดไว้ในการรับซื้อ ส่วนในเรื่องการบริหารจัดการผ่านระบบสหกรณ์นั้น สมาชิกในกลุ่มต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์โดยการถือหุ้นในสหกรณ์และมีผลผลิตส่งให้กับสหกรณ์ ทั้งนี้สมาชิกมีสิทธิในการออกเสียงเพื่อเลือกตัวแทนเข้าไปบริหารงาน และกำหนดนโยบายการดำเนินงานภายใต้หลักการ หนึ่งคนหนึ่งเสียง หรือ one man one vote โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยทั่วไปเมื่อสหกรณ์ขายผลผลิตออกไปก่อนนำส่งให้กับสมาชิกจะหักเงินส่วนหนึ่งไว้ เช่น ร้อยละ 3 หรือ ร้อยละ 5 เพื่อไว้ใช้ในการดำเนินงานของสหกรณ์ และเมื่อปิดบัญชีในแต่ละปีมีผลกำไรเกิดขึ้น ส่วนหนึ่งสหกรณ์จะเก็บไว้เป็นทุน และอีกส่วนหนึ่งก็จะจัดสรรคืนแก่สมาชิกในรูปเงินปันผลนั่นเอง ข้อดีของสหกรณ์ คือได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้และได้รับการตรวจสอบจากทางราชการ เพื่อให้เกิดความโปร่งใส น่าเชื่อถือ ลดการทุจริต และมีภาพพจน์ที่ดี ประกอบกับการช่วยเหลือของภาครัฐ เช่น การให้ความรู้ ปัจจัยการผลิต และสินเชื่อ เป็นต้น มักทำผ่านกลุ่มเกษตรกรมากกว่าส่วนบุคคล ดังนั้นการรวมกลุ่มจึงมีโอกาในการเข้าถึงความช่วยเหลือต่างๆจากภาครัฐได้มากกว่า นอกจากนี้สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อ

ความสำเร็จในการรวมกลุ่มก็คือ ความสามัคคี มีจิตอาสา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นจะต้องปลูกฝังแนวคิดเหล่านี้ให้กับสมาชิกด้วย

5.3 ปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์

การรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ แม้ว่าจะเป็นแนวทางที่ดี ในการช่วยแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรรายย่อยดังกล่าวแล้ว แต่ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากเกษตรกรยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และศรัทธาที่มีต่อระบบสหกรณ์และการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ยังพบว่า การรวมกลุ่มในการจัดตั้งสหกรณ์ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคอีกหลายประการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ แม้ว่าการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์จะได้รับความสนใจจากเกษตรกรจำนวนหนึ่ง อย่างไรก็ตามกลับพบว่าเกษตรกรจำนวนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ เพราะอาจไม่ได้อยู่ในความสนใจมาก่อน การที่จะประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์นั้น เกษตรกรจะต้องทำความเข้าใจถึงอุดมการณ์ หลักการ และเจตนารมณ์ของสหกรณ์ เช่น เป็นการรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจในการดำเนินวิสาหกิจที่ตนเป็นเจ้าของร่วมกัน มีส่วนร่วมและควบคุมตามหลักประชาธิปไตยที่สมาชิกทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีความเที่ยงธรรม รับผิดชอบต่อสังคม สร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความเอื้ออาทรต่อบุคคลอื่น เป็นต้น

2. การขาดผู้นำที่มีความสามารถ ในการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์จะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ การมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ และนำพาสหกรณ์ให้เจริญก้าวหน้าได้ รวมทั้งเป็นที่ยอมรับของสมาชิก โดยเฉพาะในบางพื้นที่ที่ทำการศึกษาศึกษาเกษตรกรจะเป็นลักษณะต่างคนต่างผลิต เกษตรกรส่วนใหญ่ที่อยู่ในอาชีพนี้มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ไม่ต้องการรับความเสี่ยงและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิมมากนัก อย่างไรก็ตามคนรุ่นเก่าแม้จะมีข้อดี คือ การยอมรับจากเพื่อนร่วมอาชีพ เพราะมีอาวุโสและเป็นที่ยอมรับกันดี แต่คนกลุ่มนี้ค่อนข้างจะขาดศรัทธาในการพัฒนาองค์กร ซึ่งแตกต่างจากคนรุ่นลูกหรือรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยจะมีมุมมองที่ต้องการพัฒนาการประกอบอาชีพให้ดีขึ้น แต่ก็ยังขาดการยอมรับที่ดีเนื่องจากอายุน้อย ดังนั้นจะต้องพยายามสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีความเป็นมืออาชีพขึ้นมา ขณะเดียวกันก็ขอความร่วมมือจากผู้อาวุโสในการเป็นที่ปรึกษาคอยให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ

3. การขาดทักษะในการบริหารจัดการ เนื่องจากเกษตรกรรายย่อยมักจะคุ้นชินกับการทำฟาร์มแบบดั้งเดิม จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าเกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับการทำฟาร์มขนาดเล็กในระบบครอบครัว การบริหารจัดการไม่ซับซ้อน การตัดสินใจในเรื่องต่างๆมาจากหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว และใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ดังนั้นการเปลี่ยนมาเป็นระบบสหกรณ์ในรูปแบบนิติบุคคล ที่จะต้องมีระบบการบริหารจัดการที่เป็นองค์กรผ่านคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งเพื่อให้ทำหน้าที่บริหารงานสหกรณ์แทนสมาชิกทั้งหมด มีระบบการทำงานที่มีมาตรฐาน โปร่งใสและตรวจสอบได้จากหน่วยงานภายนอกจึงเป็นเรื่องใหม่ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์และทักษะในการบริหารจัดการลักษณะนี้มาก่อน จึงค่อนข้างลำบากในการเริ่มต้นและวางระบบการทำงานต่างๆ

4. การขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธะสัญญาและในระบบสหกรณ์ มาจากการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในส่วนของเกษตรกรและบริษัทเอกชนคู่สัญญาขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ โดยต่างฝ่ายต่างมองในเรื่องผลประโยชน์ของตนเองมากเกินไป อาทิ เกษตรกรบางรายก็ไม่ซื่อสัตย์มีการนำผลผลิตที่ได้จากระบบเกษตรพันธะสัญญาไปขายให้กับบุคคลภายนอกทำให้บริษัทเอกชนคู่สัญญาเกิดความเสียหาย หรือบริษัทเอกชนคู่สัญญาบางแห่งก็เอาเปรียบเกษตรกรโดยการขายปัจจัยการผลิตคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐาน เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคู่สัญญาขึ้น นอกจากนี้ในระบบสหกรณ์ก็พบการทุจริตอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นการขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพจึงควรได้รับการแก้ไขด้วย

5. ภาระหนี้สินเดิมของเกษตรกร นับเป็นภาระทางการเงินประการหนึ่งที่เกษตรกรต้องแบกรับและทยอยชำระคืนให้กับสถาบันการเงิน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีการกู้ยืมเงินมาลงทุนในฟาร์มก่อนหน้านี้ ซึ่งเป็นอุปสรรคทำให้ไม่สามารถปรับปรุงระบบการผลิตและการลงทุนใหม่ๆได้ เพราะขาดแคลนเงินทุนและไม่สามารถกู้ยืมใหม่ได้ จึงทำให้เกษตรกรไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรเดิมๆ ที่ประสิทธิภาพการผลิตไม่ดี ไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการผลิตที่ได้มาตรฐาน ผลตอบแทนจากการเลี้ยงต่ำ ถูกเอาเปรียบจากเงื่อนไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมของบริษัทเอกชน และประสบกับผลขาดทุนในบางช่วง เป็นต้น

6. กฎระเบียบของทางราชการ ในการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์นั้น จะต้องผ่าน ขั้นตอนและกระบวนการต่างๆของทางราชการ เนื่องจากจะต้องอยู่ในรูปนิติบุคคลและมีกฎหมายรองรับ โปร่งใสและตรวจสอบได้ โดยสามารถเข้าดูขั้นตอนในการจัดตั้งสหกรณ์ได้ที่ สำนักทะเบียน และกฎหมาย กรมส่งเสริมสหกรณ์ <http://webhost.cpd.go.th/rlo/coopestab.html> ดังนั้น เกษตรกรจะต้องศึกษารายละเอียดต่างๆให้ครบถ้วน เพื่อเตรียมสมาชิก บุคคลกร เอกสาร การจัด ประชุม สถานที่เป็นที่ตั้งสหกรณ์ นอกจากนี้เมื่อได้รับการจัดตั้งเป็นสหกรณ์แล้วต้องเตรียมความพร้อมในการทำบัญชี เพื่อรับการตรวจจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ด้วย จะเห็นว่าสิ่งต่างๆเหล่านี้อาจ เป็นอุปสรรคสำหรับเกษตรกรที่ไม่ได้ศึกษารายละเอียดมาก่อน

ภาพที่ 5.2 ปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกร

จากปัจจัยต่างๆข้างต้นไม่ว่าจะเป็นการขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ การขาดผู้นำที่มีความสามารถ การขาดทักษะในการบริหารจัดการ การขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ภาระหนี้สินเดิมของเกษตรกร และกฎระเบียบของทางราชการ ล้วนเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบสหกรณ์ทั้งสิ้น ดังนั้นเพื่อให้การรวมกลุ่มและการจัดตั้งสหกรณ์เกิดขึ้นได้ ปัญหาต่างๆจะต้องถูกแก้ไขหรือบรรเทาออกไป ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องร่วมมือกันในการแก้ปัญหา

5.4 แนวนโยบายและอุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายสหกรณ์ เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น ในประเด็นเกี่ยวกับแนวนโยบายและอุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์ พบว่า ในปัจจุบันการดำเนินงานของสหกรณ์ในภาพรวมยังคงประสบปัญหาในด้านต่างๆ โดยภาครัฐได้ตระหนักถึงเรื่องเหล่านี้ จึงมีแนวนโยบายเพื่อแก้ปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อน พอสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาในการดำเนินการสหกรณ์ ส่วนใหญ่เกิดจากตัวบุคคลเป็นสำคัญจึงจำเป็นต้องปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกให้ยึดถือประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเน้นให้เกิดการรวมกลุ่มกัน เนื่องจากสมาชิกประสบปัญหาคล้ายๆ กัน หรือประสบปัญหาร่วมกัน ทำให้มีพลังจากการรวมกลุ่มและร่วมมือกันในการแก้ปัญหา รวมทั้งมีอำนาจในการต่อรอง ทั้งนี้การรวมกลุ่มกันจะสามารถประสบความสำเร็จหรือเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ ต้องมีผู้นำที่ดีและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม

2. ระเบียบกฎเกณฑ์และการตรวจสอบ เนื่องจากวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมักเรียบง่ายและไม่ชอบระเบียบกฎเกณฑ์ที่ยุ่งวุ่นวาย ทำให้ในบางครั้งไม่สนใจในการจัดตั้งสหกรณ์ เพราะการจัดตั้งสหกรณ์จำเป็นต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ การตรวจสอบบัญชีที่รัดกุม ทั้งนี้เพื่อป้องกันการทุจริตและมีให้บางกลุ่มแอบอ้างมาใช้ประโยชน์จากการจัดตั้งสหกรณ์ เช่น การได้รับการยกเว้นภาษี หรือการได้รับเงินทุนช่วยเหลือจากภาครัฐ หรือได้รับสิทธิในการขอเงินกู้ที่สามารถทำได้ง่ายขึ้นแต่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เป็นไปตามหลักการจัดตั้งสหกรณ์

3. ระเบียบกฎเกณฑ์ของสหกรณ์ล้าหลังและไม่รัดกุม ซึ่งรัฐบาลมีแผนที่จะปรับปรุงให้ทันสมัยสอดคล้องกับสถานการณ์และปัญหาในปัจจุบัน เนื่องจากสหกรณ์ในประเทศไทยมีความหลากหลาย ทั้งประเภท ขนาด และศักยภาพของสหกรณ์ที่แตกต่างกันมาก จึงได้มีการจัดระดับชั้นสหกรณ์การเกษตรตามเกณฑ์การจัดระดับความเข้มแข็ง และปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ใหม่

4. ขาดหน่วยงานคัดกรองบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญา เนื่องจากสถานการณ์การทำเกษตรพันธะสัญญาในปัจจุบัน พบว่าบริษัทเอกชนคู่สัญญามีการระบุในสัญญาให้ซื้อวัตถุดิบจากบริษัทเอกชน และเมื่อได้ผลผลิตแล้วบริษัทจะรับซื้อผลผลิต อย่างไรก็ตามในหลาย

กรณีปรากฏว่าวัตถุดิบที่บริษัทเอกชนนำมาขายนั้นมีคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน หรือไม่สามารถทำให้ได้ผลผลิตตามที่ตกลงกัน บริษัทก็ไม่รับซื้อผลผลิตหรือไม่มีผลผลิตเนื่องจากวัตถุดิบบกพร่อง ดังนั้นเกษตรกรจึงไม่ไว้วางใจบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญาด้วย เนื่องจากบางบริษัทเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญาเพราะต้องการขายวัตถุดิบหรือขายสินค้าของตน ดังนั้นในการทำเกษตรพันธะสัญญา กลุ่มที่ไม่มีความรู้ความชำนาญจะมาขอคำปรึกษาจากกรมส่งเสริมสหกรณ์หรือบางกรณีการทำเกษตรพันธะสัญญาจะผ่านทางกรมส่งเสริมสหกรณ์ หรือหน่วยงานของรัฐที่ให้เงินทุนสนับสนุน แต่ทั้งนี้ภาครัฐเองก็ไม่สามารถทราบรายละเอียดข้อมูลของบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญาที่แท้จริงว่าน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด จึงต้องขอความร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อคัดกรองบริษัทที่จะมาทำเกษตรพันธะสัญญา ดังนั้นจึงมีนโยบายประชารัฐโดยร่วมมือประสานกันระหว่างภาคเกษตรกรหรือสหกรณ์ ภาคเอกชน และภาครัฐ

5. ปัญหาความหลากหลายของสหกรณ์ ทำให้ยากในการบริหารจัดการ การจัดสรรเงินทุน การควบคุมดูแลให้คำแนะนำส่งเสริม และการออกระเบียบกฎเกณฑ์ให้เหมาะสมกับสมรรถนะหรือศักยภาพของของสหกรณ์แต่ละกลุ่ม ดังนั้นเพื่อให้สามารถพัฒนาความเข้มแข็งของสหกรณ์ให้มากขึ้น โดยในโอกาสครบรอบ 100 ปี ของสหกรณ์ไทยนี้ ภาครัฐบาลจึงมีแผนการพัฒนาความเข้มแข็งของสหกรณ์ไทยและมีมาตรการต่างๆ เช่น การจัดกลุ่มสหกรณ์ไทย เพื่อแก้ปัญหาความหลากหลายของสหกรณ์แต่ละกลุ่ม และสามารถตั้งเป้าหมายที่จะพัฒนาสหกรณ์ไทยในแต่ละกลุ่ม รวมทั้งยกระดับความเข้มแข็งของสหกรณ์ โดยแบ่งสหกรณ์ออกเป็น 4 ระดับ หรือ 4 ชั้น ซึ่งพิจารณาจากความสามารถในการให้บริการสมาชิก ประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ ประสิทธิภาพในการจัดการองค์กร และการบริหารงานของคณะกรรมการสหกรณ์

5.5 ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา

จากปัญหาและอุปสรรคที่กล่าวมาข้างต้น อันเป็นผลมาจากข้อจำกัดหลายประการของผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นในการจัดตั้งสหกรณ์ในช่วงแรกจึงจำเป็นต้องให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุน จัดระบบการบริหารจัดการ และคัดเลือกบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น อย่างไรก็ตามในระยะที่ผ่านมารัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมในระบบเกษตรพันธะสัญญามากขึ้น โดยมีการปรับข้อกฎหมายและระเบียบต่างๆ เพื่อเอื้อให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ซึ่งเป็นการทำงานในรูปของ

คณะกรรมการ ทั้งนี้มีความคืบหน้า เช่น ประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ.2559 รวมทั้งได้ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ซึ่งจะเพิ่มเติมจากพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 เพื่อปรับปรุงกฎหมายให้มีความเหมาะสมกับระบบเกษตรพันธสัญญา และสามารถบังคับใช้ตามกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

สำหรับแนวทางในการแก้ปัญหาระยะยาว จะต้องมีการบูรณาการทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากปัญหาเกิดจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายส่วน โดยสรุปได้ดังนี้

บทบาทภาครัฐ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าเกษตรกรรายย่อยที่ประสบปัญหาที่มีข้อจำกัดหลายประการในการริเริ่มหรือรวมตัวกันในรูปแบบสหกรณ์เพื่อทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัทเอกชนและสร้างความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพ เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ ขาดผู้นำที่มีความสามารถ และขาดทักษะในการบริหารจัดการ เป็นต้น ดังนั้นเพื่อให้การรวมกลุ่มและจัดตั้งสหกรณ์ประสบความสำเร็จ ภาครัฐควรเข้ามาสนับสนุนจัดระบบการจัดการในระยะแรก และคัดเลือกบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธสัญญากับสหกรณ์ รวมทั้งสถาบันการเงินที่จะช่วยในเรื่องการให้สินเชื่อ โดยเป็นไปในลักษณะโครงการประชารัฐตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของรัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่มีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการขับเคลื่อนโครงการต่างๆ โดยมุ่งช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยเป็นหลัก ซึ่งก็คล้ายกับโครงการ 4 ประสานในอดีต ที่มีความร่วมมือสี่ฝ่าย ได้แก่ รัฐบาล บริษัทเอกชน สถาบันการเงิน และเกษตรกร และตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาจนสามารถก้าวหน้าถึงปัจจุบัน เช่น กรณีของหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหว้า จำกัด และสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) เป็นต้น

การปรับตัวของเกษตรกร

ในการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งสหกรณ์และมีการบริหารงานในลักษณะนิติบุคคลรูปแบบคณะกรรมการตามหลักการของสหกรณ์นั้น เกษตรกรต้องมีการปรับตัวและเรียนรู้ในกติกาการอยู่ร่วมกันและการประกอบอาชีพตามอุดมการณ์ของสหกรณ์ ที่เป็นการรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจในการดำเนินวิสาหกิจที่ตนเป็นเจ้าของร่วมกัน มีส่วนร่วมและควบคุมตามหลักประชาธิปไตยที่สมาชิกทุกคน

มีสิทธิเท่าเทียมกัน มีความเที่ยงธรรม รับผิดชอบต่อสังคม สร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความเอื้ออาทรต่อบุคคลอื่น โดยในการดำเนินการจะต้องมีการวางแผน และกำหนดกรอบนโยบายที่ชัดเจน โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ ดังนั้นจะต้องมีการวางระบบการทำงานเป็นรูปขององค์กร คณะทำงานที่เป็นตัวแทนของสมาชิกจะเข้ามาดูแลบริหารจัดการ รวมทั้งต้องมีระบบบัญชีการเงินที่เป็นไปตามที่กรมตรวจบัญชีสหกรณ์กำหนด สิ่งต่างๆเหล่านี้แม้จะเป็นเรื่องใหม่สำหรับเกษตรกรส่วนใหญ่ แต่ทุกคนก็สามารถเรียนรู้และปฏิบัติตามได้

การมีคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ

เนื่องจากปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งในเรื่องของเกษตรพันธะสัญญาและการดำเนินงานของสหกรณ์ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ต่างฝ่ายต่างมองผลประโยชน์ของตนเป็นหลักตามที่กล่าวมาแล้ว เช่น ความไม่ซื่อสัตย์ การขาดวินัย ไม่รักษามาตรฐานของสินค้า กีดราคา/ตั้งราคาสูงเกินระดับทั่วไป เป็นต้น ซึ่งเมื่อมีผู้ได้ประโยชน์ก็จะมีผู้เสียประโยชน์ และสร้างความขัดแย้งตามมา ดังนั้นควรมีการปลูกฝังแนวคิดการมีคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ สร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคมและความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ รู้สึกและละเอียดใจต่อการทำผิด เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีกติกาในการทำงานและบทลงโทษที่ชัดเจนเมื่อมีความผิด เพื่อให้ทุกฝ่ายอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น

กฎหมายที่เป็นธรรมและการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ

ในระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการกล่าวถึงบ่อยครั้งว่า การทำเกษตรพันธะสัญญานั้นเป็นสัญญาที่ไม่เป็นธรรม โดยบริษัทเอกชนเป็นผู้ร่างสัญญาขณะที่เกษตรกรไม่มีส่วนร่วม เกษตรกรไม่มีอำนาจในการต่อรองและจำยอมตามที่บริษัทจัดทำขึ้น โดยเป็นสัญญาที่สร้างขึ้นระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงและบริษัทเอกชนผู้ว่าจ้าง สัญญาดังกล่าวมีลักษณะผสมผสานระหว่างสัญญาจ้างทำของ สัญญาจ้างแรงงาน และสัญญาซื้อขาย ซึ่งมีความซับซ้อนและยุ่งยากในการวิเคราะห์ถึงความคุ้มค่าและต้นทุนในการดำเนินการ (ที่มา: ผู้จัดการ online วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2559) รวมทั้งเกษตรกรจำนวนหนึ่งก็ไม่ได้รับคู่สัญญาเก็บไว้ เนื่องจากบริษัทเอกชนเป็นผู้ร่างสัญญาเก็บไว้เอง ทำให้เกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในสัญญา ในหลายกรณีเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นระหว่างคู่สัญญา เกษตรกรรายย่อยมักจะตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบเพราะไม่มีความรู้ด้านกฎหมายและ

เงินทุนเพียงพอที่จะฟ้องร้อง นอกจากนี้ในกรณีที่มีการฟ้องร้องเกิดขึ้นเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต เช่นกรณีของบริษัทสหพาร์มกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ เป็นต้น ก็จะเผชิญกับความล่าช้าในกระบวนการยุติธรรมที่กว่าจะจบและได้รับการชดเชยเยียวยาเกินเวลานานหลายปี

อย่างไรก็ตามปัญหาเหล่านี้เริ่มได้รับความสนใจจากรัฐบาลมากขึ้น โดยได้มีการออกกฎหมายพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาและกลไกต่างๆ เพื่อให้ระบบเกษตรพันธสัญญาเกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย รวมทั้งมีการจัดทำมาตรฐานกลางของสัญญาที่จะนำมาใช้กับการทำเกษตรพันธสัญญา โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาในรูปของคณะกรรมการและมีหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่ในการกำกับดูแล ซึ่งคาดว่าสถานการณ์และปัญหาต่างๆในการทำเกษตรพันธสัญญาน่าจะได้รับการแก้ไขในอนาคตอันใกล้ นอกจากนี้หน่วยงานกำกับดูแลควรให้ความสำคัญกับการบังคับใช้กฎหมายที่มีประสิทธิภาพ มีช่องทางในการร้องทุกข์เพื่ออำนวยความสะดวกในกรณีที่คู่สัญญาเดือดร้อนจากความไม่เป็นธรรม

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาของเกษตรกรรายย่อย ในการเข้าร่วมเกษตรกรพันธะสัญญาในปัจจุบัน และนำเสนอการจัดตั้งเกษตรกรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์ที่เหมาะสมของไทย ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีที่มีมาตรฐาน การระดมทุนผ่านกลุ่มสมาชิกและแหล่งภายนอก การบริหารจัดการร่วมกันสามารถตรวจสอบได้ และเป็นปัจจัยสำคัญต่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย โดยในการศึกษานี้ใช้การเก็บข้อมูล 2 ลักษณะ คือ 1) ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำรา บทความ และอินเทอร์เน็ต เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของการทำเกษตรกรพันธะสัญญาและปัญหาของเกษตรกรรายย่อย และ 2) การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรพันธะสัญญาและสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ เกษตรกรผู้เลี้ยงบริษัทเอกชนผู้ว่าจ้าง สหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จ และเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้กำหนดนโยบาย/ปฏิบัติงาน ใน 3 พื้นที่ ได้แก่ ท่ายตลาด ท่าวัง และชัยนาท ซึ่งเป็นบริเวณหนึ่งที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รายย่อยประสบปัญหาในการทำเกษตรกรพันธะสัญญาค่อนข้างมากจนในบางช่วงประสบกับผลขาดทุนและผู้เลี้ยงบางรายต้องออกจากอาชีพการเลี้ยงไก่ไปประกอบอาชีพอื่น หรือหารายได้เสริมเพื่อความอยู่รอด ทั้งนี้การเลือกเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ในกลุ่มผู้เลี้ยงที่ประสบปัญหาดังกล่าวเป็นหลัก

ผลการศึกษา พบว่าในปัจจุบันการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีแนวโน้มลดลงประมาณร้อยละ 10-30 โดยบ้านท่ายตลาดเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรลดลงมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ท่าวัง และชัยนาท ตามลำดับ เนื่องจากเกษตรกรส่วนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพอื่น ส่วนเกษตรกรที่ยังคงอยู่ในระบบเกษตรกรพันธะสัญญานั้น แม้ว่าจะประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ เช่น การมีอำนาจในการต่อรองต่ำ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำได้ยาก ถูกเอาเปรียบใน

เรื่องเงื่อนไขสัญญา รวมทั้งประสพผลขาดทุนในบางช่วง เป็นต้น แต่เนื่องจากเกษตรกรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพจำกัด และมีต้นทุนคงที่ในการสร้างโรงเรือนที่มีต้นทุนประมาณ 2 ล้านบาทต่อโรงเรือนที่เป็นแบบปิด จึงยังคงยึดอาชีพเดิม และบางรายโดยเฉพาะในพื้นที่ที่ขายตลาดเกษตรกรจะมีอาชีพเสริม เช่น การเลี้ยงไก่แบบปล่อยที่มีบ่อเลี้ยงปลาอยู่ใต้โรงเรือนเลี้ยงไก่ สามารถใช้ขี้ไก่เป็นอาหารปลาทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย และเมื่อขายปลาจะมีรายได้มาชดเชยการขาดทุนและใช้คืนเงินกู้ให้กับธนาคาร โดยขายปลาประมาณปีละ 1-2 ครั้ง มีรายได้เสริมแต่ละครั้งตั้งแต่ 50,000 บาท จนถึงหลักแสนบาท นอกจากนี้เกษตรกรบางรายก็มีส่วน ไร่นา ที่มีรายได้อื่นมาช่วยในการดำรงชีวิต จึงไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตแบบเดิมๆที่เป็นอยู่ เป็นต้น

สำหรับการนำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์มาแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรรายย่อยนั้น ทางคณะนักวิจัยได้นำเสนอทางเลือกของรูปแบบสหกรณ์การเกษตรและการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จหรือเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ทั้งนี้แนวคิดหลักมาจากการร่วมกันในการใช้สินทรัพย์ ร่วมกันรวบรวมปัจจัยการผลิต และร่วมกันจำหน่ายผลผลิต เพื่อสร้างพลังตลาดและอำนาจต่อรอง รวมทั้งลดต้นทุนการผลิตจากการประหยัดต่อขนาด (economies of scale) โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน รูปแบบที่ 2 การผลิต แปรรูป และจำหน่ายร่วมกัน และ รูปแบบที่ 3 การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย ทั้งนี้ความซับซ้อนจะเพิ่มขึ้นตามลำดับจากรูปแบบที่ 1 ไปรูปแบบที่ 3 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ารูปแบบที่ 1 จึงมีความซับซ้อนน้อยที่สุด และรูปแบบที่ 3 มีความซับซ้อนมากที่สุด เมื่อถามถึงความต้องการในการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งในรูปแบบสหกรณ์ พบว่าเกษตรกรบางกลุ่มไม่ประสงค์จะรวมกลุ่ม เนื่องจากประสบการณ์ความล้มเหลวจากการรวมกลุ่มในอดีต ที่ระบบการบริหารจัดการและการตรวจสอบไม่ดี ทำให้เกิดความเสียหายกับสมาชิก ดังนั้นกลุ่มนี้จึงปฏิเสธการรวมกลุ่มอย่างสิ้นเชิง ส่วนเกษตรกรอีกส่วนหนึ่งตอบรับกับการรวมกลุ่มจากการเห็นประโยชน์จากการรวมกลุ่ม และมีความพยายามที่จะแก้ปัญหาต่างๆร่วมกัน และกลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดที่ประสงค์จะรวมกลุ่มเลือกการรวมตัวในรูปแบบที่ 1 คือ การผลิตและจำหน่ายร่วมกัน ซึ่งมีความซับซ้อนน้อยที่สุดและหากประสบความสำเร็จด้วยดีก็ค่อยพัฒนาสู่รูปแบบที่ 2 สอดคล้องกับความเห็นของคณะนักวิจัยในประเด็นดังกล่าว เนื่องจากเกษตรกรรายย่อยยังมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ ขาดผู้นำที่มีความสามารถ ขาดทักษะในการบริหารจัดการ และมีเงินทุนจำกัด เป็นต้น **รูปแบบการรวมกลุ่มดังกล่าวจัดทำในรูปสหกรณ์ สมาชิกต้องมีข้อกำหนดในเรื่องคุณภาพและมาตรฐานผลผลิตร่วมกัน**

เพื่อให้สินค้าที่ผลิตได้มีมาตรฐานตรงตามที่บริษัทเอกชนคู่สัญญากำหนดไว้ในการรับซื้อ ส่วนในเรื่องการบริหารจัดการผ่านระบบสหกรณ์นั้น สมาชิกในกลุ่มต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์โดยการถือหุ้นในสหกรณ์และมีผลผลิตส่งให้กับสหกรณ์ สหกรณ์ในฐานะนิติบุคคลจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเพื่อทำเกษตรพันธะสัญญา หรือเป็นคู่สัญญากับบริษัทเอกชนแทนการที่ต่างคนต่างทำสัญญาของตน โดยสหกรณ์จะทำหน้าที่ตรวจรับปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์ วัคซีน เป็นต้น ที่มีคุณภาพดีได้มาตรฐานในราคาที่เป็นธรรม และนำปัจจัยการผลิตมาแจกจ่ายแก่สมาชิกเพื่อนำไปใช้ในการผลิตต่อไป ซึ่งในการผลิตนั้นสมาชิกจะแยกการผลิตเป็นแต่ละบุคคล รายได้ที่เลี้ยงได้ดีมีผลผลิตที่ดีก็จะได้รับผลตอบแทนดีกว่ารายที่มีผลผลิตด้อยกว่า อย่างไรก็ตามคุณภาพการผลิตในภาพรวมจะถูกควบคุมดูแลมาตรฐานจากสมาชิกในกลุ่มกันเอง ผลผลิตที่ไม่ได้มาตรฐานจะถูกคัดแยกออกไป ทั้งนี้ผลผลิตที่ได้นำไปจำหน่ายผ่านระบบสหกรณ์

อย่างไรก็ตามในการรวมกลุ่มจัดตั้งในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทเอกชนและสร้างความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพนั้น พบว่ายังคงมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการนอกจากการขาดความรู้ความเข้าใจในระบบสหกรณ์ ขาดผู้นำที่มีความสามารถ ขาดทักษะในการบริหารจัดการ และมีเงินทุนจำกัดแล้ว ยังพบว่ามีการขาดคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ภาระหนี้สินเดิมของเกษตรกร และกฎระเบียบของทางราชการในการจัดตั้งสหกรณ์อีกด้วย ดังนั้นในการจัดตั้งสหกรณ์ในช่วงแรกจึงจำเป็นต้องให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนจัดระบบการบริหารจัดการ และคัดเลือกบริษัทเอกชนที่จะเข้ามาทำเกษตรพันธะสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น อาจอยู่ในรูปของโครงการประชารัฐตามยุทธศาสตร์ของรัฐบาล หรือโครงการ 4 ประสานในอดีตที่เคยประสบความสำเร็จมาแล้ว โดยในการแก้ปัญหาจะต้องเป็นไปในลักษณะบูรณาการเช่นกัน ซึ่งต้องอาศัยทั้งในเรื่องของบทบาทภาครัฐ การปรับตัวของเกษตรกร การมีคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบอาชีพ และกฎหมายที่เป็นธรรมและการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งการทำเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์จะสามารถลดปัญหาต่างๆของเกษตรกรลงได้ เพราะเป็นการดำเนินการแบบทุกคนมีส่วนร่วมผ่านหลักการของสหกรณ์ ที่มีความโปร่งใส มีกฎหมายรองรับ สามารถตรวจสอบการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีหน่วยงานรัฐในการกำกับดูแล และที่สำคัญ คือ ผลกำไรได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเดียวกันได้มาพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสามัคคี ชุมชนเข้มแข็ง และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อยในครั้งนี้ พบว่าปัญหาพื้นฐานที่สำคัญของเกษตรกรรายย่อยในระบบเกษตรพันธะสัญญา คือ

ประการแรก ปัญหาทางด้านเงินทุนและการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อนำมาขยายการผลิต ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยสำคัญมาก ที่ทำให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถขยายการผลิตและปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตที่จะนำมาซึ่งการขยายตัวของรายได้ ด้วยลักษณะของการประกอบการการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญาโดยเฉพาะการเลี้ยงไก่ในการศึกษานี้ มักจะเป็นกิจกรรมการผลิตที่ใช้ปัจจัยทุนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต (capital-intensive) และต้องใช้เงินลงทุนค่อนข้างมากในระยะเริ่มแรกเพื่อสร้างโรงเรือน ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกร การขาดแคลนเงินทุน และขาดความสามารถในการเข้าถึงเงินทุน ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญมีผลต่อการขยายตัวของรายได้และผลิภาพการผลิต นอกจากนี้ลักษณะการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญาที่ใช้ทุนเป็นปัจจัยเข้มข้นในการผลิตนั้น การผลิตของเกษตรกรรายย่อยซึ่งผลิตจำนวนไม่มากนักอาจจะประสบกับปัญหาการผลิตที่ไม่ได้ก่อให้เกิด “การประหยัดต่อขนาด” (economies of scale) ย่อมมีผลให้ต้นทุนต่อหน่วยของการผลิตโดยทั่วไปจึงสูงกว่าการผลิตของเกษตรกรในฟาร์มขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ด้วย

ประการที่สอง ด้วยลักษณะเข้มงวดของบริษัทเอกชนผู้รับซื้อในการพิจารณาภูมิหลังและคุณลักษณะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิต อาทิเช่น รายได้ ทรัพย์สิน ขนาดถือครองที่ดิน ขนาดของครอบครัว ทำเลที่ตั้ง และการคมนาคม ฯลฯ ดังนั้นเกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ มักจะไม่ได้สัญญาซื้อขายกับบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ แต่มักจะทำเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทขนาดกลาง/เล็ก หรือพ่อค้าคนกลางที่ไม่เข้มงวดในการคัดเลือกเกษตรกรเข้าสู่โครงการมากนัก ดังนั้นเกษตรกรรายย่อยโดยทั่วไปมักจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบในเรื่องการกำหนดราคาหรือแสวงหาบริษัทรายใหม่ๆ (เนื่องจากไม่มีทางเลือกมากนัก) รวมทั้งเกษตรกรไม่ได้รับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีเรื่องการเลี้ยงดูไก่หรือหมู เมื่อเทียบกับบริษัทขนาดใหญ่ เกษตรกรจึงอยู่ในฐานะเสียเปรียบในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะถูกตั้งราคารับซื้อระดับต่ำ ขาดความรู้เรื่องมาตรฐานและการจัดการฟาร์มที่ควรจะเป็น และขาดอำนาจต่อรองซึ่งนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของภาระหนี้สิน ความยากจน และขาดทุนได้ในที่สุด

ประการที่สาม เกษตรกรรายย่อยในระบบเกษตรพันธะสัญญามีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงจากข้อกำหนด เรื่องมาตรฐานฟาร์ม ซึ่งมีผลต่อการไม่สามารถแข่งขันกับผู้ผลิตรายอื่นได้ จากความเข้มงวดของมาตรฐานผลผลิตที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากผู้นำเข้าและบริษัทเอกชนผู้ซื้อย่อมมีผลให้เกษตรกรรายย่อยอาจไม่สามารถดำเนินการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญาอีกต่อไป เพราะไม่สามารถปรับปรุงมาตรฐานการเลี้ยงจากการขาดแคลนเงินทุนและอุปกรณ์ต่างๆ ดังกล่าว ดังนั้นการดำเนินงานในรูปแบบสหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งขณะนี้สหกรณ์ในรูปแบบดังกล่าวยังมีน้อยมากในประเทศไทย ทั้งนี้การรวมตัวกันในรูปแบบสหกรณ์นับเป็นแนวทางที่ดีแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรรายย่อย เพราะมีผลให้เกษตรกรรายย่อยจะได้รับประโยชน์หลายประการดังต่อไปนี้

1) ความสามารถในการเข้าหาแหล่งเงินทุนในการดำเนินงาน เนื่องจากโครงสร้างการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นลักษณะของการผลิตที่ใช้ปัจจัยทุนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต (capital intensive) รวมทั้งเป็นการผลิตที่เน้นการดูแลและการบริหารจัดการ (highly care-management) การผลิตดังกล่าวแรงงานหรือครัวเรือนควรจะต้องมีทุนรองพอสมควรที่สามารถขยายการผลิตได้ รวมทั้งแรงงานจะต้องมีทักษะฝีมือในระดับหนึ่ง เพื่อจะก่อให้เกิดการผลิตที่มีประสิทธิภาพและผลผลิตที่มีคุณภาพมาตรฐาน ดังนั้นสหกรณ์จึงเป็นแหล่งเงินทุนเพื่อให้สมาชิกสามารถขยายการผลิต โดยการลงทุนในอุปกรณ์การผลิต โรงเรือน หรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ เพื่อให้สามารถถึงระดับ “ประหยัดต่อขนาด” ในการผลิตซึ่งมีผลให้ผลผลิตต่อหน่วยหรือผลิตภาพการผลิตเพิ่มขึ้นด้วย รวมทั้งการกู้จากสถาบันการเงินภายนอกก็ทำได้สะดวกขึ้น จากความน่าเชื่อถือและภาพพจน์ที่ดีขึ้น

2) ประโยชน์ที่ได้รับจาก “การบริหารความเสี่ยง” จากการเปลี่ยนแปลงของราคารายได้และผลผลิต โดยเฉพาะเนื่องมาจากปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ภาวะอากาศร้อน อุทกภัย รวมถึงการขาดความรู้และความเข้าใจของการผลิต ทั้งนี้สหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา ในฐานะเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญแก่สมาชิก สามารถช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบกับปัญหาการขาดทุนหรือบรรเทาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น เพราะหากให้เกษตรกรไปกู้เงินจากสถาบันการเงินหรือเงินกู้ยืมในระบบย่อมมีผลให้ต้นทุนในการดำเนินงานของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้นได้ นอกจากนี้การรวมกลุ่มกันในรูปแบบ

ของสหกรณ์การเกษตรนั้นจะมีผลให้เกษตรกรผู้ผลิตได้รับการยกเว้นจากการเสียภาษี นับเป็นการบรรเทาภาระของครัวเรือนเกษตรกรได้มาก

3) การสร้างอำนาจต่อรองเพิ่มขึ้น การรวมกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์การผลิต สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือสหกรณ์ร้านค้า ย่อมมีผลทำให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองกับบริษัทรับซื้อมากยิ่งขึ้น เพราะการรวมตัวเป็นกลุ่มย่อมมีผลผลิตและ/หรือเงินทุน รวมทั้งความชำนาญ ประกอบกับการควบคุมปริมาณการผลิตหรือคุณภาพย่อมทำได้ง่ายกว่า หรืออาจจะร่วมมือกันในการวางแผนการผลิต ซึ่งจะก่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด มีผลให้ต้นทุนต่อหน่วยลดลง หรือก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรการผลิตร่วมกัน เช่น โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อาทิเช่น ไฟฟ้า ที่กำจัดขยะ โดยก่อให้เกิด Economics of Scope ซึ่งนับเป็นผลดีต่อเกษตรกรในการลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้วย

4) ต้นทุนในการทำธุรกรรมระหว่างบริษัทผู้ซื้อกับเกษตรกรหรือสหกรณ์ต่ำลง เพราะจากข้อเท็จจริงที่ว่า การดำเนินการในรูปแบบการจัดองค์กรหรือสหกรณ์ ย่อมมีผลให้ต้นทุนในการเจรจาต่อรองต่ำลงได้ เพราะสหกรณ์ในฐานะนิติบุคคลย่อมมีความน่าเชื่อถือ ในการทำสัญญากับบริษัทเอกชนผู้รับซื้อได้ดีกว่า รวมทั้งสามารถลดความเสี่ยงจากปัญหาการประพฤติผิดเชิงจริยธรรม (moral hazard) จากปัญหาการผลิต การซื้อขาย หรือการทำธุรกรรมอื่นๆ ด้วย

6.3 ข้อเสนอแนะทางนโยบาย

จากสรุปผลการศึกษาข้างต้นมีข้อเสนอแนะทางนโยบาย เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ การสนับสนุนและพัฒนา รวมทั้งการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น โดยคณะนักวิจัยมีข้อเสนอแนะทางนโยบายที่สำคัญ 2 ด้านที่สำคัญ คือ การกำกับดูแลและธรรมาภิบาล และการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ

การกำกับดูแลและธรรมาภิบาล

ข้อเสนอแนะเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลและธรรมาภิบาล มีดังต่อไปนี้

1) หน่วยงานของรัฐ บริษัท ผู้ซื้อ และเกษตรกรจะต้องมีการกำกับและดูแลเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันเรื่อง ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงข้อมูลในด้านการผลิต การจำหน่าย ผลตอบแทนระหว่างสหกรณ์กับบริษัทเอกชนผู้รับซื้อ เพราะข้อมูลข่าวสารเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อให้การจัดสรรทรัพยากรในการผลิต รวมทั้งการวางแผนการผลิต และการตลาดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2) การกระจายข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง โดยสามารถผ่านไปยังหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่นในเบื้องต้น หรือเครือข่ายประชาสังคมในพื้นที่ เช่น การกระจายผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ ชมรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้จากกรณีการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชตามเกษตรพันธะสัญญา ทั้งนี้จะได้มีการเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนอย่างทั่วถึง ทำให้เกษตรกรสามารถปรับตัวหรือรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ดีขึ้น

การปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ

1) ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นธรรม ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขต่างๆ เพื่อให้มีระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นมาตรฐานและเป็นธรรม

2) สหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา สามารถขอความคุ้มครองผ่านหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถให้ความช่วยเหลือและแนะนำเกษตรกรเกี่ยวกับสัญญาที่น่าจะเป็นธรรม หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ควรมีความรู้พื้นฐานเรื่องเกษตรพันธะสัญญาได้อย่างเพียงพอและเหมาะสม เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องราคา คุณภาพของปัจจัยการผลิต และการรับซื้อคืนผลิตภัณฑ์

3) สหกรณ์ในฐานะตัวแทนของเกษตรกรและผู้ถือหุ้นสามารถร้องเรียนผ่านคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งเกษตรกรสามารถที่จะร้องเรียนได้ในกรณีที่เกษตรกรมั่นใจว่าปัจจัยการผลิตที่

บริษัทส่งให้เป็นปัจจัยการผลิตที่ไม่ได้มาตรฐาน และไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดของสัญญา ซึ่งสร้างความเสียหายแก่เกษตรกรในการดำเนินการตามสัญญาเพื่อการผลิต

6.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในอนาคตที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

1) เน้นการศึกษาสหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญาในฐานะเป็นเครื่องมือในการลดความเหลื่อมล้ำของเกษตรกร โดยมุ่งเน้นตอบโจทย์เรื่องการลดความเสี่ยง ผลตอบแทนที่เป็นธรรมระหว่างบริษัทหรือเกษตรกร โดยแสดงให้เห็นว่าสามารถใช้สหกรณ์ในฐานะเป็นกลไกสำคัญเพื่อลดความเหลื่อมล้ำได้

2) ศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์และเกษตรพันธะสัญญาในต่างประเทศในแง่มุมต่างๆ ทั้งนี้เพื่อศึกษาถึงโครงสร้าง กลไกในการดำเนินงาน ผลประกอบการ การลดความเสี่ยง และผลตอบแทนที่เป็นธรรม รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการดำเนินการของสหกรณ์ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาเปรียบเทียบหรือเทียบเคียง (benchmarking) กับในระบบเกษตรพันธะสัญญาของไทย เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ปัญหา อุปสรรค และแนวทางที่ประสบความสำเร็จ เพื่อให้เป็นแนวทางที่มีการบริหารงานอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

3) ขยายขอบเขตงานวิจัยเรื่อง สหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา โดยครอบคลุมชนิดและจำนวนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อสามารถเข้าใจปัญหา อุปสรรค ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานในแต่ละสหกรณ์ และในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อให้มีการใช้นโยบายการพัฒนาสหกรณ์ที่แตกต่างกัน เพื่อความเหมาะสมในแต่ละชนิดของสหกรณ์และพื้นที่

4) ศึกษาปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงเงินทุนหรือเทคโนโลยีของสหกรณ์ ตลอดจนการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกร ทั้งนี้เพราะในระยะยาวนั้น เงินทุน เทคโนโลยี และการบริหารจัดการ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการนำสหกรณ์ไปสู่ความยั่งยืน

5) ศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งบริษัทสหกรณ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญาในรูปแบบความร่วมมือในด้านเงินทุน ผู้ถือหุ้น การบริหารจัดการ จากภาคีต่างๆ ในสังคมอันประกอบไปด้วย

บริษัทผู้รับซื้อ ตัวแทนของภาครัฐ และเกษตรกร ทั้งนี้เพื่อให้การขับเคลื่อนของสหกรณ์มีการประสานงานร่วมมือโดยทั่วถึง

6) ควรศึกษาและวิจัยถึงบทบาทของสหกรณ์เกษตรพันธะสัญญาในอนาคตที่ควรจะเป็น เพื่อให้เป็นทางเลือกใหม่และความเป็นไปได้ของการดำเนินงานของสหกรณ์ฯ ในด้านกฎระเบียบ การดำเนินงานในรูปแบบมหาชน การมีอิสระและบริหารจัดการ การสร้างภูมิคุ้มกัน และการสร้างแรงจูงใจ และการกระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน

บรรณานุกรม

เบญจพรรณ เอกะสิงห์, จีรวรรณ กิจชัยเจริญและพรสิริ สืบพงษ์สังข์ (2554). ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธะสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน:ผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย ความเชื่อมโยงต่อนโยบายสาธารณะ, ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและส่งเสริมเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เพ็ญศิริ พันพา เกษตรพันธะสัญญา: กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง, วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง สืบค้น [www:cislampang.com](http://www.cislampang.com) 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2555.

กรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ (2559). แผนพัฒนาความเข้มแข็งของสหกรณ์ พ.ศ. 2559-2560.

กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552). เกษตรพันธะสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยงและความเป็นธรรม โครงการการคุ้มครองการพัฒนารูปแบบสัญญาที่เป็นธรรมและกลไกการจัดการ.

กาญจนา วิจารณ์รงค์ (2557) การส่งเสริมสหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ในจังหวัดหนองคาย. กรมส่งเสริมสหกรณ์ สืบค้นจาก http://km.cpd.go.th/pdf-bin/pdf_1875346766.pdf เมื่อ 21 เมษายน 2560.

จิรณัทย์ ชาญเชิงพานิช (2558). เดินหน้าแก้ไขปัญหาสหกรณ์ประเทศไทยอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม. กลุ่มงานบริการวิชาการ 2. สำนักวิชาการ. สภาผู้แทนราษฎร.

ชยันต์ ต้นดีสวัสดิการ (2556). เศรษฐศาสตร์จุลภาค : ทฤษฎีและการประยุกต์. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร.

ชัชรินทร์ ชัยดี ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ และ สมชัย ภัทรธนานันท์ (2558). กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา: กรณีศึกษาชุมชนท้ายตลาด จังหวัดลพบุรี. วารสารวิจัยสังคม ปีที่ 38 ฉบับที่ 2 หน้า 183-210.

ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์และคณะ (2540). การวิเคราะห์การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันจากทัศนคติของเกษตรกร วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ฉบับที่ 4(2). หน้า 83-117.

ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ (2555). บ่วงบาศพิฆาตเกษตรกร โศกนาฏกรรมเกษตรพันธสัญญา คณะ
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พลากร วิชาสวัสดิ์ และ ธรรมวิมล สุขเสริม (2558). ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสนใจของการตัดสินใจ
รวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี วารสารบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พิษณุพรรณ ฉบับที่ 10 (1): ม.ค.-มิ.ย.

พอพันธ์ อูทยานนท์, อภิญา วนเศรษฐ และรัชนีโตอาจ (2558). เกษตรพันธสัญญากับความมั่นคงทาง
รายได้ของเกษตรกร: กรณีการเลี้ยงไก่และหมูในเขตภาคกลาง. สาขาเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ลมเปลี่ยนทิศ (2557). เปลี่ยนชานาเป็นนายทุน หมายเหตุประเทศไทย หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่
1 เมษายน.

สภาพปฏิรูปแห่งชาติ (2558). รายงานวาระปฏิรูปพิเศษ ๙ : การปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็น
ธรรม. คณะกรรมาธิการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเงิน และการคลัง. สำนักงานเลขาธิการสภา
ผู้แทนราษฎร.

สำนักนายกรัฐมนตรี (2559). ราชกิจจานุเบกษาระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการ
ส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2559.

Bijman J. (2008). *Contract farming in developing countries: An Overview*. Wageningen
University, The Netherlands.

Coulter, J.; Goodland, A.; Tallontire, A. and String fellow, R. (1999). *Marrying Farmer
Cooperation and Contract Farming for Service Provision in A Liberalizing
Sub-Saharan Africa*. *Natural Resource Perspectives*, no. 48, pp.1-4, November.

Cross, R. and Buccola, S. (2004). *Adapting Cooperative Structure to the New Global
Environment*. *American Journal of Agricultural Economics*. vol. 86, no. 5, pp.
1254-1261.

Garnevaka, G.; Liu, G. and Shadbolt, N.M. (2011). **Factors for successful development of farmer cooperatives in Northwest China**. International food and agribusiness management review, vol.14,issue 4.

http://chm-thai.onep.go.th/chm/Business/CP_operate/CP7.html สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2559.

http://www.economicsonline.co.uk/Business_economics/Economies_of_scale.html สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม พ.ศ. 2561

<http://www.fao.org/ag/ags/contract-farming> สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2558.

<http://www.manager.co.th/Weekend/ViewNews.aspx?NewsID=9590000098719> สืบค้นเมื่อ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2559

http://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/.../011.pdf สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2559

<http://www.sptn.dss.go.th> สืบค้นเมื่อ 11 สิงหาคม 2560

<http://www.sptn.dss.go.th/otopinfo/index.php/2014-10-09-08-12-02/article-1/103-2016-11-28-08-12-01> สืบค้นเมื่อ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2560

Kirsten, Johann and Sartovrios Kurt. (2002). Linking Agribusiness and Small-Scale Farmers in Developing Countries : Is there a new role for Contract Farming? Working Paper, 2 0 0 2 -3 , Department of Agricultural Economics, Extension and Rural Development, University of Pretoria, South Africa.

Little, P.D. and Watts, M.J. (1 9 9 4). **Living under Contract: Contract Farming and Agrarian Transformation in Sub-Saharan Africa**. Madison, University of Wisconsin Press.

Novib, O. (2008). **Contract farming in ASEAN Countries: A Fact Finding Study** CREM, Amsterdam, August.

Patibandla, M. and Sastry, T. (2004). Capitalism and Cooperation: Cooperative Institutions in a Developing Economy. **Economic and Political Weekly**, vol. 39, no. 27 pp. 2997-3004.

Prowse, M. (2007). **Making Contract Farming Work with Co-operatives**. Overseas Development Institute, October.

Prowse, M. (2012). **Contract Farming in Developing Countries-A Review**. Agency France Development: AFD, February.

Rehber, E. (2007). **Contract Farming: Theory and Practice**. ICFAI University Press, Hyderabad, India.

Singh, S. (2008). **Producer Companies as New Generation Co-operatives in India: Lessons from Case Studies**. Centre for Management in Agriculture (CMA), Indian Institute of Management.

Torgerson, R.E. (1977). Farmer Cooperatives. **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, vol. 429, pp. 91-102.

UNCTAD (2009). **World Investment Report 2009 on Transnational Corporations**. Agricultural Production and Development.

www.cpd.go.th กรมส่งเสริมสหกรณ์ สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม พ.ศ. 2559.

ภาคผนวก

นโยบายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาและการส่งเสริมสหกรณ์ของภาครัฐ

สำหรับนโยบายของภาครัฐในการส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญานั้น เริ่มมีความเด่นชัดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตรของไทยที่ส่วนใหญ่เป็นสินค้าขั้นปฐม รวมทั้งเพื่อส่งเสริมการส่งออกและทดแทนการนำเข้า ดังนั้นการนำระบบเกษตรพันธสัญญาเข้ามามีบทบาทในการช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทย ทำให้สามารถผลิตได้ปริมาณมากและมีคุณภาพตามมาตรฐาน แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนในการปรับปรุงเทคนิคการผลิต รัฐบาลจึงได้จัดตั้งโครงการสี่ประสาน ซึ่งเป็นการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ สถาบันการเงิน เกษตรกร และภาคเอกชนในการส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญา นับเป็นบทบาทของภาครัฐที่มีการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมที่ส่งผลต่อการขยายตัวของระบบเกษตรพันธสัญญา และหลังจากนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้มีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน จึงถือว่าการผลิตแบบระบบเกษตรพันธสัญญาจะช่วยแก้ปัญหาได้ เนื่องจากมีตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตรทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคง

ดังนั้นจะเห็นว่าในระยะที่ผ่านมา ภาครัฐบาลสนับสนุนให้มีการผลิตแบบระบบเกษตรพันธสัญญาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทำให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ปริมาณมากและมีคุณภาพได้มาตรฐาน ตลอดจนช่วยแก้ไขปัญหาทางด้านการตลาดให้กับเกษตรกรซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคงมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงมีเกษตรกรบางกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความพร้อมเรื่องเงินทุนอยู่บ้าง ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรรายย่อยบางกลุ่มกลับต้องประสบปัญหาเป็นหนี้สินมากมาย เนื่องจากการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากและเกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรอง ไม่รับทราบข้อมูลข่าวสารและเงื่อนไขในสัญญา จึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบและต้องรับภาระความเสี่ยงแต่ฝ่ายเดียว เช่น ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ความเสี่ยงจากการขาดทุนจากการที่ต้องลงทุนสร้างโรงเรือนที่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของราคาปัจจัยการผลิตและคุณภาพของวัตถุดิบที่ไม่ได้มาตรฐาน ล้วนทำให้เกษตรกรเหล่านี้ประสบปัญหาและนำไปสู่การขาดทุน

อย่างไรก็ตามบทบาทการส่งเสริมให้มีระบบเกษตรพันธสัญญาแม้ว่าจะมีข้อดีหลายประการดังกล่าว แต่ภาครัฐยังไม่มีบทบาทเข้ามาควบคุม ดูแล และตรวจสอบ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม รวมทั้งยังไม่มีกฎหมายรองรับ เพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้จริงและแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคู่สัญญาที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธสัญญา ดังนั้นจากการที่เกษตรกรรายย่อยได้รับความเดือดร้อนเป็นจำนวนมากจึงได้เกิดการร่วมกลุ่มหลายฝ่ายขึ้น เช่น เครือข่ายเกษตรพันธสัญญา สภาเกษตรกร นักวิชาการ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรม ภาครัฐบาลจึงได้เริ่มมีบทบาทเพื่อสร้างความเป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญามากขึ้น

บทบาทของภาครัฐกับการสร้างความเป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญา

โดยในที่นี่จะนำเสนอบทบาทของรัฐบาลกับการสร้างความเป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนี้

บทบาทของรัฐบาลในระยะสั้น

สำหรับในระยะสั้นรัฐบาลได้ประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ.2559 เพื่อจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม ซึ่งมีหน้าที่ดังนี้ (ที่มา: ราชกิจจานุเบกษา ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2559)

1. คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาฯ มีหน้าที่เสนอแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติ
2. เสนอรูปแบบสัญญาที่เป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญาและส่งเสริมให้นำรูปแบบสัญญาที่เป็นธรรมไปใช้
3. เสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ให้มีการตรากฎหมาย หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย รวมทั้งกฎ ระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา

4. ติดตาม ประสานงาน หรือเร่งรัด การดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการตามแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญา รวมทั้งกำหนดแนวทางหรือมาตรการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธะสัญญา
5. คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาฯสามารถเสนอความเห็นต่อนายกรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาสั่งการในกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่ดำเนินการหรือไม่ปฏิบัติตามแนวทางหรือมาตรการตามที่คณะกรรมการกำหนด

ทั้งนี้ได้มอบหมายให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นธรรม ซึ่งจะทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. รับผิดชอบงานธุรการของคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นธรรม
2. รวบรวมข้อมูลและสภาพปัญหาเกี่ยวกับการทำการเกษตรในระบบเกษตรพันธะสัญญาเสนอต่อคณะกรรมการ เพื่อประกอบการพิจารณาในการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่
3. จัดให้มีการศึกษาวิจัยหรือสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นธรรม
4. รับเรื่องร้องเรียนปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธะสัญญา และนำเสนอคณะกรรมการ เพื่อพิจารณากำหนดแนวทางหรือมาตรการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการแก้ไข

การมีคณะกรรมการชุดนี้ คาดว่าจะช่วยให้แผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญามีการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธะสัญญา

บทบาทของรัฐบาลในระยะยาว

สำหรับในระยะยาวนั้นรัฐบาลกำลังพิจารณาร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม ซึ่งจะมีการแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมโดยกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขต่างๆในการทำเกษตรพันธสัญญาให้มีความโปร่งใสงยิ่งขึ้น เช่น การให้เปิดเผยข้อมูลต่างๆ การให้จัดแจ้งผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร การกำหนดสัญญาต้นแบบสำหรับข้อตกลงในระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นมาตรฐาน นอกจากนี้ยังมีร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ซึ่งจะเพิ่มเติมจากพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ 2540 เพื่อปรับปรุงกฎหมายให้มีความเหมาะสมกับระบบเกษตรพันธสัญญา และสามารถบังคับใช้ตามกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้อาจต้องใช้ระยะเวลาในการพิจารณาร่างกฎหมายดังกล่าว

อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่จะสามารถสร้างความเป็นธรรมให้เป็นรูปธรรมได้ ก็คือความร่วมมือกันของเกษตรกรรายย่อย และการจัดตั้งเป็นเครือข่ายร่วมกันสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรอง และเกิดความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การมีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่างจังหวัดทั่วประเทศจะเป็นช่องทางเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่างๆอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ได้มีการออกแบบสัญญาข้อตกลงที่มีมาตรฐานเป็นต้นแบบที่สร้างความเป็นธรรม โดยภาครัฐบาลอาจเข้ามาช่วยสนับสนุนและขอความร่วมมือกับบริษัทผู้ประกอบการหรือภาคเอกชนและสถาบันการเงิน ทั้งนี้การรวมกลุ่มกันของเกษตรกรรายย่อยเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองทางด้านต่างๆรวมทั้งทางด้านเงินทุนสามารถทำได้ในรูปของสหกรณ์ ซึ่งหากเกษตรกรสามารถรวมกลุ่มกันได้อาจอยู่ในรูปสหกรณ์การเกษตร จะช่วยทำให้เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองมากขึ้นและมีส่วนในการกำหนดเงื่อนไขในสัญญา และกำหนดให้มีส่วนร่วมกันรับภาระความเสี่ยงกันระหว่างคู่สัญญามีใช้ให้เกษตรกรเป็นฝ่ายรับความเสี่ยงฝ่ายเดียว นอกจากนี้การรวมกลุ่มกันในรูปของสหกรณ์จะทำให้สามารถหาแหล่งเงินทุนได้ง่ายกว่าซึ่งตามหลักการปล่อยสินเชื่อ หากกู้ยืมในรูปขององค์กรหรือสหกรณ์จะทำได้ง่ายกว่าและง่ายต่อการที่ภาครัฐจะให้การสนับสนุนเงินทุนและการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ในการผลิตและดำเนินการต่างๆจำนวนมากๆจะ ทำให้เกิดการประหยัดต่อขนาด สะดวกในการเผยแพร่ข้อมูลและให้ความรู้ นอกจากนี้ในการทำเกษตรพันธสัญญากับเกษตรกรที่รวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ทำให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายเกิดความมั่นใจว่าจะจะไปตามสัญญาและมีความเป็นธรรมมากขึ้น

สำหรับเหตุการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนจากการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในระยะที่ผ่านมา ทำให้ภาครัฐหันมาสนใจและเข้ามาปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาเพื่อให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น เช่น การประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ.2559 ในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 10 มีนาคม 2559 ซึ่งถือว่าเป็นก้าวแรกในการสร้างความเป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญาที่เห็นเป็นรูปธรรม จะสังเกตได้ว่าในเนื้อหาในระเบียบดังกล่าวได้ให้นิยามเกษตรกรว่ารวมถึงสหกรณ์การเกษตร โดย “เกษตรกร” หมายถึง ผู้ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม และให้หมายความรวมถึงสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอีกด้วย (ที่มา: ราชกิจจานุเบกษา ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2559)

จะเห็นได้ว่าทิศทางและนโยบายของภาครัฐนั้น ส่วนหนึ่งได้ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเกษตรกรและการสร้างเครือข่าย เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรอง การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ต่างๆในกลุ่มสมาชิก ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวทางการเสนอแนะของงานวิจัยนี้ที่ต้องการให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ ที่นอกจากจะได้รับประโยชน์ข้างต้นแล้ว ยังได้รับสิทธิพิเศษในการยกเว้นภาษีและทำให้การดำเนินงานมีความโปร่งใส น่าเชื่อถือ และสามารถตรวจสอบได้อีกด้วย

นโยบายของภาครัฐในการส่งเสริมสหกรณ์

ในกรณีของประเทศไทยการดำเนินนโยบายของภาครัฐจะส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานในรูปของสหกรณ์มานานแล้ว เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ ช่วยเหลือเกษตรกรไทยให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยเฉพาะสหกรณ์การเกษตรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ประสบปัญหาการขาดแคลนเงินทุนและข้อมูลข่าวสาร ขาดอำนาจการต่อรอง ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐได้ส่งเสริมการจัดตั้งสหกรณ์และการดำเนินกิจการของสหกรณ์ และให้การสนับสนุนทางด้านเงินทุนและคำแนะนำต่างๆ มาโดยตลอด จนกระทั่งครบรอบ 100 ปี ของสหกรณ์ไทยใน พ.ศ. 2559

สำหรับผลของการดำเนินงานของสหกรณ์ของไทยในระยะเวลาที่ผ่านมา มีความหลากหลาย สหกรณ์บางแห่งประสบความสำเร็จและบางแห่งไม่ประสบความสำเร็จ แต่ละสหกรณ์มีเงินลงทุน จำนวนสมาชิกแตกต่างกันมาก บางแห่งรวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ก็เพื่อเป็นแหล่งหาเงินกู้ เพื่อให้มี อำนาจการต่อรองราคาเท่านั้น ไม่สามารถดำเนินธุรกิจต่อไปหรือไม่เป็นไปตามหลักการของสหกรณ์ สำหรับในบางกรณีการที่ภาครัฐให้การสนับสนุนแต่ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการดำเนินงาน ทำให้สหกรณ์บางแห่งไม่สามารถช่วยตัวเองได้และคาดหวังให้ภาครัฐให้การช่วยเหลือสนับสนุน ในที่สุด ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้ภาครัฐเองก็อาจไม่ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงเท่ากับเกษตรกรเอง และจากความหลากหลายของสหกรณ์ทำให้ยากแก่การออกกฎระเบียบในการควบคุมดูแลสหกรณ์ใน แต่ละกลุ่มให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของสหกรณ์แต่ละแห่ง ดังนั้นแผนพัฒนาความเข้มแข็งของ สหกรณ์ พ.ศ. 2559–2560 รัฐบาลจึงให้กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดระดับชั้นของสหกรณ์ เพื่อแก้ปัญหา ความหลากหลายของสหกรณ์ และมีเป้าหมายที่จะยกระดับความเข้มแข็งของสหกรณ์ สำหรับผลการ จัดระดับชั้นของสหกรณ์การเกษตรซึ่งจัดตามเกณฑ์ที่กำหนดสามารถสรุปได้ในตารางที่ 5.1

ตารางที่ ๑.1 ผลการจัดระดับชั้นสหกรณ์การเกษตรตามเกณฑ์การจัดระดับความเข้มแข็ง

ลำดับชั้นสหกรณ์	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ
<p>ชั้นที่ 1 เป็นสหกรณ์ที่มีความสามารถในการบริการสมาชิกได้มากกว่าร้อยละ 70 และมีประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจอยู่ในระดับมาตรฐานขึ้นไป มีชั้นคุณภาพการควบคุมภายในดีถึงดีมาก และไม่มีข้อบกพร่องจากการดำเนินงาน</p>	876	19.61
<p>ชั้นที่ 2 เป็นสหกรณ์ที่มีความสามารถในการบริการสมาชิกได้ระหว่างร้อยละ 60-70 และมีประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจอยู่ในระดับพอใช้ มีชั้นคุณภาพการควบคุมภายในระดับพอใช้ หรือสหกรณ์ที่เคยเกิดข้อบกพร่องแต่ได้รับการแก้ไขแล้ว</p>	2,318	51.90
<p>ชั้นที่ 3 เป็นสหกรณ์ที่มีความสามารถในการบริการสมาชิกได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 และมีประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจอยู่ในระดับต้องปรับปรุง และมีชั้นคุณภาพการควบคุมภายในต้องปรับปรุง หรือไม่มีระบบการควบคุมภายใน หรือเป็นสหกรณ์ที่เกิดข้อบกพร่องซึ่งยังแก้ไขไม่แล้วเสร็จ</p>	514	11.51
<p>ชั้นที่ 4 เป็นสหกรณ์ที่นายทะเบียนสหกรณ์สั่งเลิกกิจการแล้ว อยู่ระหว่างการชำระบัญชี</p>	758	16.97
รวมทั้งหมด	4,466	100

หมายเหตุ : ข้อมูล ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2558

ที่มา : ปรับปรุงจากกรมส่งเสริมสหกรณ์

จากตารางที่ 5.1 จำนวนสหกรณ์การเกษตรทั้งสิ้น 4,466 แห่งใน พ.ศ. 2558 ผลการจัดระดับชั้นสหกรณ์การเกษตรตามเกณฑ์ที่กำหนด พบว่าสหกรณ์การเกษตรส่วนใหญ่ประมาณครึ่งหนึ่งอยู่ในชั้นที่ 2 จำนวน 2,318 แห่ง หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 52 ของจำนวนสหกรณ์การเกษตรทั้งหมด รองลงมา ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรที่จัดระดับอยู่ในชั้นที่ 1 ประมาณร้อยละ 20 และสหกรณ์การเกษตรที่ต้องเลิกกิจการอยู่ระหว่างการชำระบัญชีประมาณร้อยละ 17 ตามลำดับ ซึ่งตามเป้าหมายของการพัฒนาสหกรณ์ในปี 2560 ต้องการยกระดับชั้นสหกรณ์ที่มีความเข้มแข็งในระดับที่ 1 ให้มีจำนวนเกินกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนสหกรณ์การเกษตรทั้งหมด ซึ่งในปี 2558 มีอยู่เพียงร้อยละ 20 เท่านั้น รวมทั้งต้องการส่งเสริมให้สหกรณ์ทุกประเภทมีความร่วมมือกันในภูมิภาคและมีเครือข่ายเชื่อมโยงกันจากระดับภูมิภาคไปสู่ระดับประเทศและในเขตเศรษฐกิจพิเศษ

สำหรับแผนการพัฒนาความเข้มแข็งของสหกรณ์ พ.ศ. 2559-2560 เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของการพัฒนาสหกรณ์และยกระดับความเข้มแข็งดังกล่าว ประกอบด้วย 5 มาตรการ (ที่มา: แผนพัฒนาความเข้มแข็งของสหกรณ์ พ.ศ. 2559-2560) สามารถสรุปได้ดังนี้

1. มาตรการสร้างความเข้มแข็งของสมาชิก เพื่อเป็นฐานรากที่มั่นคงของสหกรณ์ ยกตัวอย่างมาตรการเหล่านี้ เช่น

- การสร้างองค์ความรู้ และการน้อมนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน
- การส่งเสริมการพัฒนาอาชีพแก่สมาชิก เพื่อให้มีผลผลิตที่มีคุณภาพและสามารถสร้างรายได้ที่ดี
- การส่งเสริมสวัสดิการแก่สมาชิก เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดี
- การส่งเสริมการมีส่วนร่วม นำไปสู่ความสามัคคีในชุมชน

2. มาตรการเพิ่มขีดความสามารถ ในการดำเนินธุรกิจแบบสหกรณ์ ยกตัวอย่างมาตรการเหล่านี้ เช่น

- การยกระดับความสามารถในการดำเนินธุรกิจด้านการเกษตร อาจจะมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้

- การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจในการเพิ่มมูลค่าสินค้า รวมทั้งมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในเรื่องการสื่อสาร และการให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ
- การส่งเสริมการใช้นวัตกรรมในการให้บริการ การบริหารจัดการ และเพิ่มคุณภาพการผลิตสินค้าและบริการ**อย่างเป็นรูปธรรม**
- การเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการสหกรณ์ การฟื้นฟู และการพัฒนาการดำเนินงานของสหกรณ์ให้มีความก้าวหน้า**มากขึ้น**

3. มาตรการพัฒนาการบริหารจัดการและเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาล ยกตัวอย่าง มาตรการเหล่านี้ เช่น

- การสร้างความเชื่อมั่นต่อการทำธุรกรรมทางการเงินของสหกรณ์
- การยกระดับการบริหารจัดการและยกระดับชั้นคุณภาพการควบคุมภายในของสหกรณ์
- การพัฒนาระบบบริหารจัดการความเสี่ยง และพัฒนาศักยภาพการใช้ข้อมูลทางการเงินการบัญชีรวมทั้งการเพิ่มขีดความสามารถในการจัดทำบัญชี และงบการเงินของสหกรณ์
- การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่ผู้บริหารสหกรณ์
- การพัฒนาศักยภาพผู้ตรวจสอบกิจการสหกรณ์ และกำหนดคุณสมบัติ รวมทั้งกำหนดวิธีการสรรหาคณะกรรมการและผู้ตรวจสอบกิจการให้มีความชัดเจน

4. มาตรการกำกับและตรวจสอบ โดยในส่วนนี้จะเกี่ยวข้องกับกรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ยกตัวอย่างมาตรการเหล่านี้ เช่น

- กรมส่งเสริมสหกรณ์ ได้มีการปรับปรุงในส่วนมาตรการกำกับ เช่น การแก้ไขพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 เพื่อให้อำนาจนายทะเบียนสหกรณ์ออกระเบียบในการกำกับและมีอำนาจฟ้องบุคคลภายนอกได้ ส่วนมาตรการตรวจสอบ เช่น มีการจัดตั้งทีมตรวจการสหกรณ์เฉพาะกิจในส่วนกลางตรวจสอบสหกรณ์ที่สื่อไปในทางทุจริต และมีทีมตรวจสอบระดับจังหวัดตรวจสอบสหกรณ์ทุกแห่งอย่างเข้มข้นให้ครบภายใน 3 ปี

- กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ มีมาตรการกำกับ เช่น การวิเคราะห์และติดตามฐานะการเงินสหกรณ์ (Off-Site) การกำกับสหกรณ์ที่สอบบัญชีสหกรณ์โดยภาคเอกชน เป็นต้น ส่วนมาตรการตรวจสอบ เช่น การจัดทีมตรวจสอบเฉพาะกิจเข้าตรวจสอบสหกรณ์ที่มีปัญหาพิเศษ เป็นต้น

5. มาตรการสนับสนุน ยกตัวอย่างมาตรการเหล่านี้ เช่น

- การพัฒนาบุคลากร เช่น การจัดตั้งโรงเรียนผู้ตรวจกิจการสหกรณ์ เพื่อให้ผู้ตรวจกิจการสหกรณ์มีความรู้ที่มีมาตรฐานและมีแนวปฏิบัติไปในทางเดียวกัน
- การควบคุมคุณภาพงานสอบบัญชีให้ได้มาตรฐาน
- การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลสมาชิกสหกรณ์ เช่น ระบบคอมพิวเตอร์ โปรแกรมสำเร็จรูป เป็นต้น
- จัดตั้งกองทุนรักษาเสถียรภาพทางการเงินสหกรณ์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งด้านการเงินของสหกรณ์
- การจัดระดับความน่าเชื่อถือของสหกรณ์ เพื่อแสดงสถานของแต่ละสหกรณ์ที่จะนำไปสู่การพัฒนาและระดับความช่วยเหลือที่แตกต่างกัน
- การวิจัยและพัฒนามาตรฐานและตราสินค้า เพื่อให้สินค้ามีคุณภาพ และมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของตลาด
- การสร้างเครือข่ายระหว่างสหกรณ์กับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อให้สามารถสื่อสารและเกี่ยวพันกันได้ สำหรับเครือข่าย อาทิ องค์กรนำของขบวนการสหกรณ์ สันนิบาตสหกรณ์ ชุมนุมสหกรณ์ สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการเงิน และหน่วยงานภาคเอกชน

แบบสัมภาษณ์เกษตรกร

โครงการเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย

วันที่ พื้นที่.....

1. เพศ ชาย หญิง
2. อายุ.....ปี
3. ประเภทสัตว์ที่เลี้ยง ไก่ หมู
4. เคยอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาหรือไม่ ไม่เคย
 เคย ระยะเวลา..... ปี
5. บริษัทที่ทำเกษตรพันธสัญญาด้วย
.....
6. ประเภทเกษตรพันธสัญญาที่ทำ ประกันราคา จำงเลี้ยง
7. จำนวนสัตว์ที่เลี้ยง ไก่ ตัว หมู ตัว
8. จำนวนเงินลงทุนเริ่มแรก บาท
จำนวนเงินลงทุนรวมในปัจจุบัน..... บาท
9. ปัญหาที่เกษตรกรประสบ
 - 9.1 ทางด้านเงินทุน
.....
.....
.....
.....

9.2 ทางด้านการตลาด

.....

.....

.....

.....

.....

9.3 ทางด้านจัดซื้อวัตถุดิบ

.....

.....

.....

.....

9.4 ทางด้านเทคนิคการผลิตและเทคโนโลยีสมัยใหม่

.....

.....

.....

.....

9.5 ทางด้านความรู้และข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ

.....

.....

.....

.....

9.10 ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

.....

.....

.....

.....

10. เกษตรกรที่เคยอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญา

10.1 ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจเข้ามาอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญา

.....

.....

.....

.....

10.2 ความเสี่ยงที่เกษตรกรประสบ

.....

.....

.....

.....

10.3 ประสบการณ์ก่อนเข้าร่วมระบบเกษตรพันธะสัญญา

เคยทำอาชีพเลี้ยงไก่/หมู ไม่เคย

ถ้าเคยระบุจำนวนปี

- 1 – 5 ปี 6 – 10 ปี
- 11 – 15 ปี 16 – 20 ปี
- มากกว่า 20 ปี

10.4 รายละเอียดและเงื่อนไขสัญญา

- ผลตอบแทนที่ได้รับ

.....

.....

- คุณภาพพันธุ์สัตว์ที่ได้รับการสนับสนุน

- ดีมาก ดี
- ปานกลาง แย่

- คุณภาพอาหาร วัคซีน และอื่นๆ

- ดีมาก ดี
- ปานกลาง แย่

10.5 ประโยชน์ที่ได้รับเมื่อมาอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา

- ทางด้านตลาด

.....

.....

- การถ่ายทอดความรู้จากบริษัท

- มี ไม่มี

- ทางด้านเงินทุน

.....
.....

- แหล่งเงินทุนที่ใช้

ธนาคารพาณิชย์ ชกส. อื่นๆ.....

- ทางด้านรายได้

.....
.....

- อื่นๆ.....

.....
.....
.....
.....

10.6 ปัญหาที่ประสบเมื่อมาอยู่ในระบบเกษตรกรพันธสัญญา

.....
.....
.....
.....
.....

10.7 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับการรวมกลุ่มกันของเกษตรกร เช่น สหกรณ์จะช่วยแก้ปัญหาได้

เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย

11. เกษตรกรกับการมีส่วนร่วมในสหกรณ์การเกษตร

11.1 เกษตรกรเคยมีส่วนร่วมในสหกรณ์หรือไม่อย่างไร

ไม่เคย เคย (เช่น สมาชิก กรรมการ) ระบุ.....
ประเภทสหกรณ์.....

11.2 เหตุผลที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์.....

.....
.....

11.3 กรณีที่มีส่วนร่วมในสหกรณ์การเกษตร

รูปแบบการดำเนินการของสหกรณ์การเกษตรเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....

11.4 ท่านได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในสหกรณ์อย่างไร

.....
.....
.....
.....

11.5 ปัจจุบันยังคงมีส่วนร่วมในสหกรณ์การเกษตรหรือไม่

ไม่มี มี ระบุ.....

เหตุผลที่ออก

.....
.....
.....
.....

11.6 ท่านเข้าใจการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์หรือไม่ อย่างไร

.....
.....
.....
.....

11.7 ท่านอยากให้สหกรณ์แก้ปัญหาทางด้านใดบ้าง

- 1. เงินทุน
- 2. มีอำนาจต่อรอง
- 3. ให้ความรู้ทางด้านเทคโนโลยี
- 4. ได้รับยกเว้นภาษี
- 5. การจัดการที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้
- 6. ด้านการผลิต
- 7. ด้านการจำหน่าย
- 8. อื่นๆ (โปรดระบุ)

11.8 หากมีการรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ ท่านต้องการให้สหกรณ์ดำเนินการในรูปแบบใด

- 1. ผลิตและจำหน่ายร่วมกัน
- 2. ผลิตแล้วแปรรูปและจำหน่ายร่วมกัน
- 3. การร่วมกันจ้างผลิตและจำหน่าย
- 4. อื่นๆ (โปรดระบุ)

12. หากมีการตัดสินใจรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ ท่านคิดว่าอาจติดขัดในเรื่องใด

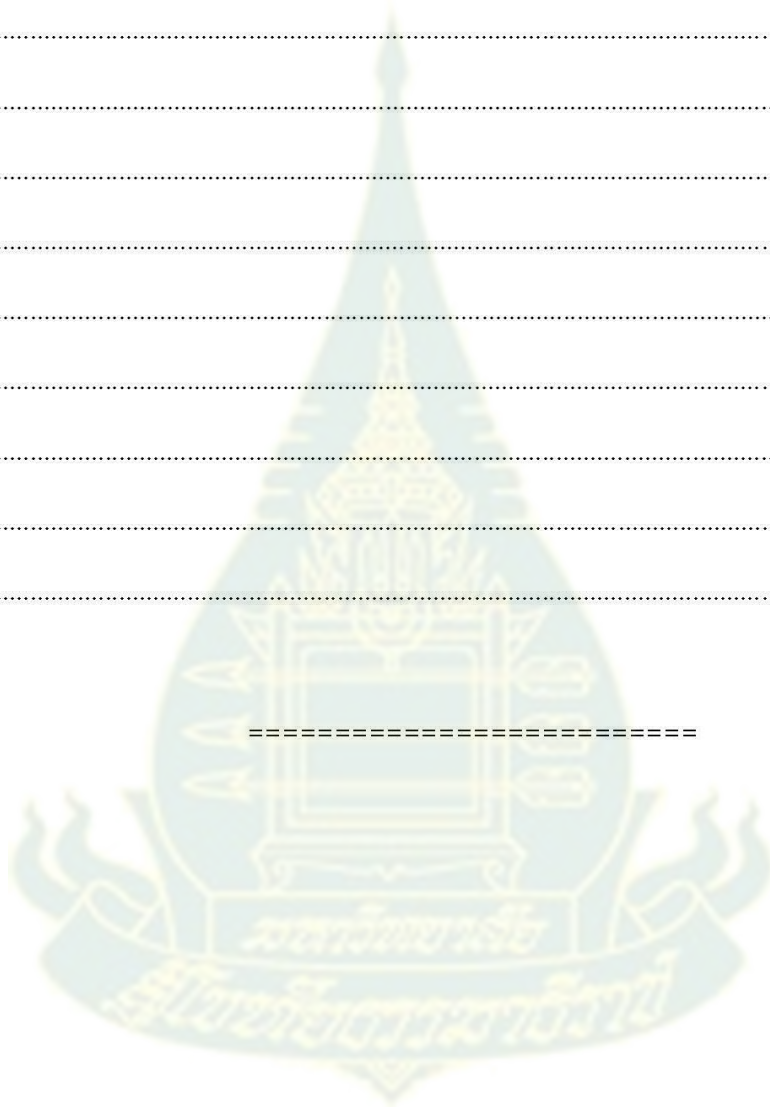
-1. การจัดหาที่ดินในการผลิต เพราะ
.....
.....
-2. การจัดหาเงินทุน เพราะ
.....
.....
-3. จำนวนผู้สนใจสมัครเป็นสมาชิกน้อย เพราะ
.....
.....
-4. ขาดผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ เพราะ
.....
.....

.....5. ผลประโยชน์ไม่จูงใจ เพราะ

.....
.....

.....6. อื่นๆ (โปรดระบุ)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. รูปแบบของการทำธุรกิจ

☐ การผลิต	☐ แปรรูป
☐ ซื้อมาขายไป	☐ อื่นๆ.....

4. การจัดโครงสร้างองค์กร

(การแบ่งส่วนงานและการควบคุมดูแล)

การกำหนดนโยบาย (โดยใคร)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การมอบหมายงานและการแบ่งงานกันทำ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ที่มาของประธานและคณะกรรมการสหกรณ์

.....

.....

ดำรงตำแหน่งวาระ.....ปี

กระบวนการในการตัดสินใจเรื่องสำคัญ เช่น การกำหนดราคา การขยายกำลังการผลิต การเลือกแหล่งวัตถุดิบ

.....

.....

.....

การระดมทุน / การคัดเลือกสมาชิก / แหล่งที่มาของทุน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ปัญหาและอุปสรรคของการระดมทุน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การจัดทำงบการเงินและการตรวจสอบ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การแบ่งปันผลกำไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. กระบวนการผลิต

แยกการผลิต ผลิตร่วมกัน

อื่นๆ.....

วัตถุประสงค์

สมาชิกจัดหาเอง สหกรณ์เป็นผู้จัดหา

อื่นๆ.....

ความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนของวัตถุประสงค์ เช่น ราคาผันผวน ขาดแคลนวัตถุประสงค์

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การควบคุมต้นทุนการผลิต

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การควบคุมคุณภาพ

.....

.....

.....

.....

.....

การแบ่งงานกันทำในกระบวนการผลิต

- จ้างสมาชิกดำเนินการ จ้างบุคคลภายนอก
- สมาชิกดำเนินการและได้ผลตอบแทนในรูปแบบอื่น เช่น

.....

.....

อื่นๆ.....

การตรวจสอบควบคุมการรั่วไหล/ทุจริต

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- มีการตรวจสอบภายในสหกรณ์ ได้รับการตรวจสอบจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์
- อื่นๆ.....

เทคโนโลยีการผลิต

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. การตลาด

- จำหน่ายผลผลิตร่วมกันในนามสหกรณ์ แยกจำหน่ายผลผลิตรายบุคคล
- อื่นๆ.....

การตลาด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การกำหนดราคา

.....

.....

.....

.....

ช่องทางการจัดจำหน่าย

.....

.....

.....

.....

.....

การกำหนดนโยบายการตลาด/ การแข่งขัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. ท่านคิดว่าสหกรณ์มีข้อดีและข้อเสียอย่างไร เช่น อำนาจในการต่อรอง / การประหยัดต้นทุน/ ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของชุมชน/ การประหยัดภาษี / การทุจริต/ การควบคุมตรวจสอบทำได้ยาก

ข้อดี.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสีย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. ภาพรวมการดำเนินงานของสหกรณ์ในประเทศไทย (ให้ความสำคัญกับสหกรณ์การเกษตร)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ทิศทางแนวโน้มในอนาคต

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ปัญหาและอุปสรรค

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. นโยบายที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เป้าหมาย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

การดำเนินการ

.....

.....

.....

.....

.....

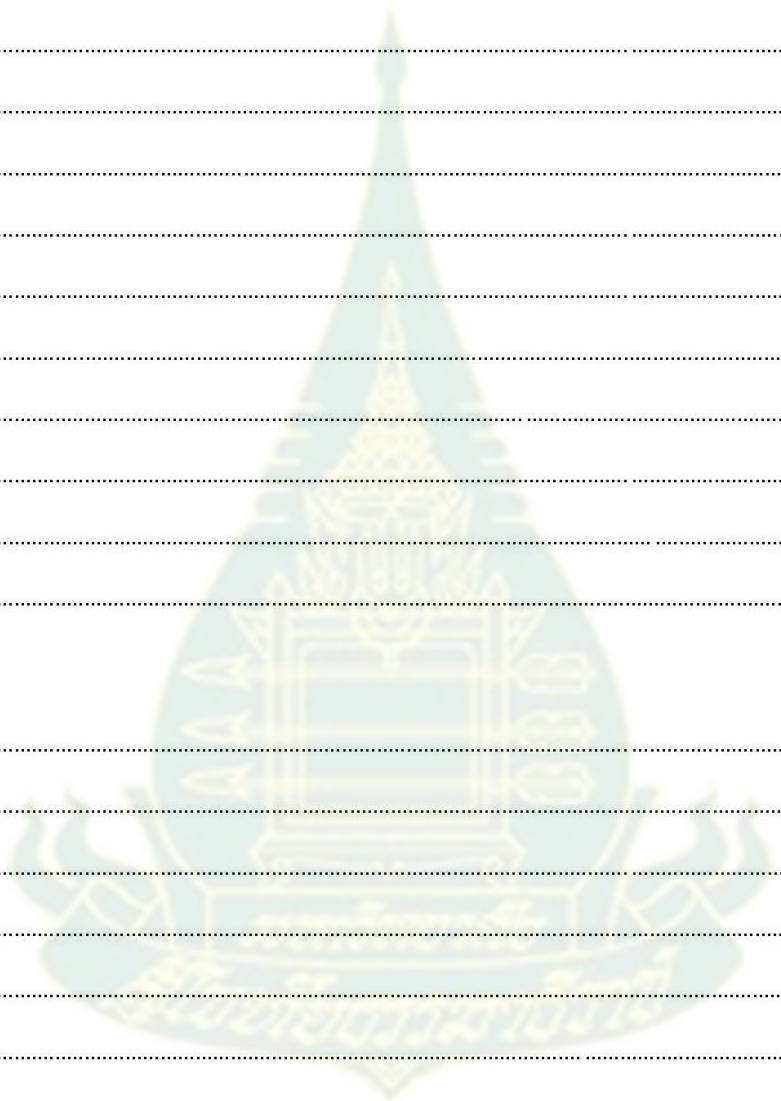
.....

7. ท่านคิดว่าสหกรณ์มีข้อดีและข้อเสียอย่างไร เช่น อำนาจในการต่อรอง / การประหยัดต้นทุน/ ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของชุมชน/ การประหยัดภาษี / การทุจริต/ การควบคุมตรวจสอบทำได้ยาก

ข้อดี.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ข้อเสีย
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

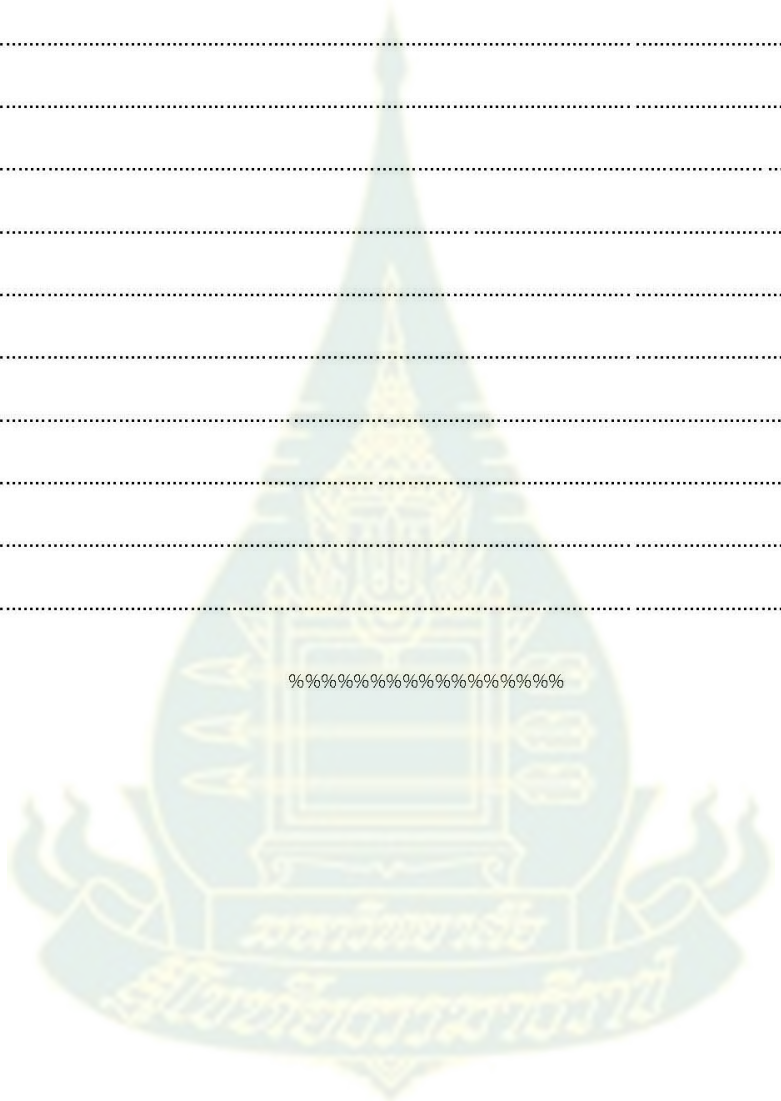
.....

.....

.....

.....

%%%%%%%%%

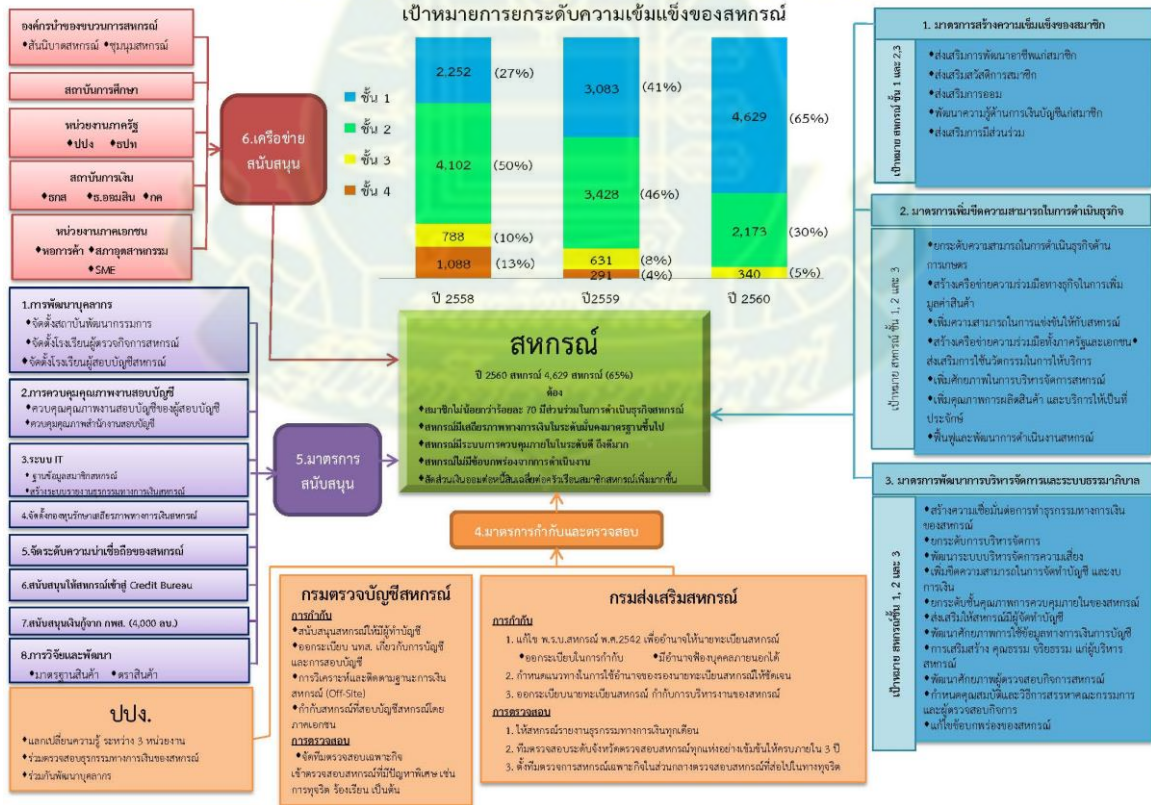

การขับเคลื่อนแผนพัฒนาความเข้มแข็งสหกรณ์ ปี 2559-2560 ไปสู่การปฏิบัติ

ดร.วิณะโรจน์ ทรัพย์ส่งสุข
อธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์

แผนพัฒนาความเข้มแข็งสหกรณ์ ปี 2559-2560

เป้าหมายการยกระดับความเข้มแข็งของสหกรณ์

แผนการดำเนินงานปีงบประมาณ 2559

การขับเคลื่อนการยกระดับชั้นสหกรณ์

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

พ.ศ. ๒๕๕๙

โดยที่ในปัจจุบันได้มีการนำสัญญาจ้างผลิตและรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญา มาใช้ในกระบวนการผลิตสินค้าทางการเกษตรอย่างแพร่หลาย ซึ่งแม้จะช่วยพัฒนาระบบการทำเกษตรกรรม ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่โดยที่สัญญาดังกล่าวมีลักษณะผสมผสานระหว่างสัญญาจ้างทำของ สัญญาจ้างแรงงาน และสัญญาซื้อขาย ซึ่งมีความซับซ้อนและยุ่งยากในการวิเคราะห์ถึงความคุ้มค่าและต้นทุนในการดำเนินการ ส่งผลให้เกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในสัญญา และก่อให้เกิดข้อพิพาทขึ้นระหว่างคู่สัญญาซึ่งเป็นผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับเกษตรกร อันส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตสินค้าทางการเกษตรและเศรษฐกิจของประเทศ จึงสมควรให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมเพื่อรวบรวมข้อมูลและสภาพปัญหาเกี่ยวกับการทำเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญา และเสนอแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๘) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีออกระเบียบไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

“ระบบเกษตรพันธสัญญา” หมายความว่า ระบบการผลิตสินค้าและบริการทางการเกษตร ที่เกิดขึ้นจากข้อตกลงระหว่างผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับเกษตรกร ที่มีเงื่อนไขในข้อตกลงในการผลิต จำหน่าย หรือจ้างผลิตผลผลิตทางการเกษตรอย่างหนึ่งอย่างใด โดยเกษตรกรตกลงที่จะผลิต จำหน่าย หรือรับจ้างผลิตผลผลิตทางการเกษตรตามจำนวน คุณภาพ ราคา หรือระยะเวลาที่กำหนดไว้ และผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรตกลงที่จะซื้อผลผลิตดังกล่าวหรือจ่ายค่าตอบแทนตามที่กำหนดไว้ตามข้อตกลง โดยอาจเป็นผู้ให้คำแนะนำทางเทคนิค จัดหาพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ หรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรให้แก่เกษตรกร

“ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร” หมายความว่า บุคคลซึ่งประกอบการผลิต แปรรูป จำหน่าย หรือให้บริการด้านระบบการผลิตสินค้าหรือปัจจัยการผลิตทางการเกษตร หรือการส่งออกสินค้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร

“เกษตรกร” หมายความว่า ผู้ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม และให้หมายความรวมถึง สหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

หน้า ๒

เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๖๑ ง

ราชกิจจานุเบกษา

๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙

“เกษตรกรรม” หมายความว่า การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือเกษตรกรรมอื่นที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

“หน่วยงานของรัฐ” หมายความว่า ราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค ราชการส่วนท้องถิ่น องค์การมหาชน และรัฐวิสาหกิจ

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา ที่เป็นธรรม

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ข้อ ๔ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม” ประกอบด้วย

(๑) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธานกรรมการ

(๒) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นรองประธานกรรมการ

(๓) ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงพาณิชย์ ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงยุติธรรม อัยการสูงสุด ประธานสภาเกษตรกรแห่งชาติ ประธานกรรมการสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย นายกษัตราธิราช และผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง

(๔) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวนไม่เกินสิบคน ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้ซึ่งมีความรู้ และความเชี่ยวชาญด้านกฎหมาย การบริหาร การบัญชี เกษตรกรรม พาณิชยกรรม หรือเศรษฐศาสตร์

ให้รองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มอบหมาย เป็นกรรมการและเลขานุการ และให้รองปลัดกระทรวงยุติธรรมที่ปลัดกระทรวงยุติธรรมมอบหมาย เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ ๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสามปี

ในกรณีที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ รัฐมนตรีอาจแต่งตั้งผู้อื่น เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแทนได้ และให้ผู้ได้รับแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการ ซึ่งตนแทน

เมื่อครบกำหนดตามวาระในวาระหนึ่งหากยังมีได้มีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นใหม่ ให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระนั้นอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการต่อไป จนกว่า กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับแต่งตั้งใหม่เข้ารับหน้าที่

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้แต่จะดำรงตำแหน่ง ติดต่อกันเกินสองวาระไม่ได้

ข้อ ๖ นอกจากพ้นจากตำแหน่งตามวาระ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

หน้า ๓

เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๖๑ ง

ราชกิจจานุเบกษา

๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙

- (๓) รัฐมนตรีให้ออก เพราะบกพร่องต่อหน้าที่ มีความประพฤติเสื่อมเสีย หรือหย่อนความสามารถ
- (๔) เป็นบุคคลล้มละลาย
- (๕) เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ
- (๖) ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

ข้อ ๗ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- (๑) เสนอแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นธรรมต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติ
- (๒) เสนอรูปแบบสัญญาที่เป็นธรรมในระบบเกษตรพันธะสัญญาและส่งเสริมให้นำรูปแบบสัญญาที่เป็นธรรมไปใช้

(๓) เสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องให้มีการตรวจกฎหมาย หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญา

(๔) ติดตาม ประสานงาน หรือเร่งรัดการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการตามแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญา

(๕) กำหนดแนวทางหรือมาตรการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธะสัญญา โดยต้องคำนึงถึงอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของหน่วยงานของรัฐ

(๖) เสนอความเห็นต่อนายกรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาสั่งการในกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่ดำเนินการตาม (๓) หรือ (๕) หรือไม่ปฏิบัติตามแนวทางหรือมาตรการตามที่คณะกรรมการกำหนดตามข้อ ๘

(๗) ปฏิบัติการอื่นใดเพื่อให้เป็นไปตามระเบียบนี้หรือตามที่นายกรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

ข้อ ๘ เมื่อคณะรัฐมนตรีเห็นชอบแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เป็นธรรมแล้ว ให้คณะกรรมการกำหนดแนวทางหรือมาตรการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการให้เป็นไปตามแผนดังกล่าว

ข้อ ๙ การประชุมคณะกรรมการ ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมด จึงจะเป็นองค์ประชุม

ในการประชุมคณะกรรมการถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ให้รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธานและรองประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการคนหนึ่ง เป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

หน้า ๔

เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๖๑ ง

ราชกิจจานุเบกษา

๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙

ข้อ ๑๐ ให้คณะกรรมการมีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อพิจารณาหรือปฏิบัติตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

การประชุมคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงาน ให้นำข้อ ๙ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ข้อ ๑๑ ในการปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบนี้ คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานอาจเชิญบุคคลใดมาเพื่อให้ข้อเท็จจริง ความเห็น คำแนะนำทางวิชาการ หรือส่งเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการพิจารณาได้ตามที่เห็นสมควร

ข้อ ๑๒ ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการ รวมทั้งให้มีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) รับผิดชอบงานธุรการของคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงาน

(๒) รวบรวมข้อมูลและสภาพปัญหาเกี่ยวกับการทำการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาเสนอต่อคณะกรรมการ เพื่อประกอบการพิจารณาในการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่

(๓) จัดให้มีการศึกษาวิจัยหรือสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

(๔) รับเรื่องร้องเรียนปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาและนำเสนอคณะกรรมการ เพื่อพิจารณากำหนดแนวทางหรือมาตรการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการแก้ไขตามข้อ ๗ (๕)

(๕) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่รัฐมนตรีหรือคณะกรรมการมอบหมาย

ข้อ ๑๓ ค่าใช้จ่ายสำหรับเบี้ยประชุม หรือค่าใช้จ่ายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงาน ให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยเบี้ยประชุมกรรมการหรือตามระเบียบทางราชการ แล้วแต่กรณี โดยให้เบิกจ่ายจากงบประมาณของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ข้อ ๑๔ ในระหว่างที่ยังไม่มีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ให้คณะกรรมการ ประกอบด้วยกรรมการโดยตำแหน่ง เพื่อทำหน้าที่คณะกรรมการไปพลางก่อนจนกว่าจะมีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

ข้อ ๑๕ ให้นายกรัฐมนตรีรักษาการตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา

นายกรัฐมนตรี

รายงาน
วาระปฏิรูปพิเศษ ๙ : การปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม*

ความเป็นมา

ระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยได้เริ่มเป็นที่รู้จักในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔) พืชสำคัญที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระยะแรกเริ่ม คือ อ้อย โดยอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลเป็นส่วนผลักดันที่สำคัญ ในระยะต่อมา การทำเกษตรพันธสัญญาได้เข้ามามีบทบาทในพืชเศรษฐกิจอื่นรวมถึงปศุสัตว์และประมง เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวอินทรีย์ กุ้ง เป็นต้น เป็นผลมาจากการที่รัฐบาลมีนโยบายที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อการส่งออกและทดแทนการนำเข้า ทั้งนี้รัฐบาลได้จัดตั้ง “โครงการสี่ประสาน” ประกอบด้วย ภาครัฐ สถาบันการเงิน เกษตรกรและภาคเอกชนเพื่อส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญา วิวัฒนาการที่สำคัญของระบบเกษตรพันธสัญญาได้ปรากฏเด่นชัดขึ้นอีกครั้งในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจน มุ่งเน้นปรับระบบการผลิตทางการเกษตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยระบบเกษตรพันธสัญญา เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

การที่ภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนระบบเกษตรพันธสัญญาดังกล่าว ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากที่เข้าร่วมโครงการมีหลักประกันในด้านการประกอบอาชีพ รายได้ ตลาดรับซื้อผลผลิต เพิ่มศักยภาพในการผลิตผ่านเทคโนโลยีและวิทยาการจากบริษัทผู้ประกอบการ รวมทั้งช่วยให้ผู้ประกอบการทั้งในประเทศและผู้ส่งออกได้รับผลผลิตที่มีปริมาณและคุณภาพได้มาตรฐาน ลดต้นทุนการผลิตและสนับสนุนการขยายตัวของอุตสาหกรรมต่อเนื่อง โดยมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรแปรรูปของไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙ ขยายตัวในอัตราที่สูง เฉลี่ยร้อยละ ๑๒ ต่อปี^๑ นอกจากนี้ การศึกษาของสถาบันวิจัยธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB Institute) พบว่า การปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยให้ราคาและผลผลิตต่อไร่ที่สูงขึ้น ส่งผลให้กำไรต่อไร่ที่ชาวนาได้รับเพิ่มสูงขึ้นกว่ารายได้ของชาวนากลุ่มที่ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา^๒

อย่างไรก็ดี การที่ระบบเกษตรพันธสัญญาขยายตัวอย่างต่อเนื่องโดยมีภาครัฐมุ่งเน้นการทำหน้าที่เป็นกลไกในการสนับสนุนให้ผู้ประกอบการและเกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา แต่ละเลยบทบาทหน้าที่ในการกำกับตรวจสอบ และควบคุม รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร ขาดการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มจึงทำให้โครงสร้างของระบบขาดความสมดุล เกษตรกรรายย่อยถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากผู้ประกอบการรายใหญ่ ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยเกิดภาวะการก่อกวนหนี้สินในจำนวนสูงและเป็นภาวะการก่อกวนหนี้สินต่อเนื่อง โดยข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ พบว่า เกษตรกรรายย่อยในกลุ่มสำรวจ ๙ จังหวัด^๓ จำนวน ๑,๔๓๒ ราย ซึ่งประกอบอาชีพเลี้ยงสุกร เลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงปลา ปลูกอ้อย และปลูกเมล็ดพันธุ์ มีหนี้สินรวมกันทั้งสิ้น ๗๘๑.๒๓ ล้านบาท ซึ่งสูงกว่าหนี้สินเฉลี่ยของผู้ประกอบอาชีพ

* รายงานนี้จัดทำโดยคณะกรรมการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเงินและการคลัง โดยผ่านความเห็นชอบของสภาปฏิรูปแห่งชาติ เมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๘ และได้นำส่งคณะรัฐมนตรีเมื่อ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๘

^๑ ธนาคารแห่งประเทศไทย

^๒ ADB Institute Discussion Paper No. ๔๙

^๓ เชียงใหม่ นครปฐม ลพบุรี สิงห์บุรี ขอนแก่น มหาสารคาม ยโสธร ร้อยเอ็ด และ กาฬสินธุ์

- ๒ -

เกษตรกรอื่น ๆ ขณะเดียวกัน เกษตรกรบางส่วนที่ยังขาดศักยภาพในการผลิตและบริหารจัดการได้สร้างความเสียหายให้กับผู้ประกอบการจากการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงในสัญญา ทั้งในด้านกระบวนการผลิตและการจัดจำหน่าย เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมดังกล่าว เครือข่ายเกษตรพันธสัญญา สภาเกษตรกร และภาควิชาการร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้ยกร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ขึ้น แต่จนถึงปัจจุบันยังไม่มีควมคืบหน้าในการดำเนินการยกร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว

๑. หลักการและเหตุผล

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นหนึ่งในกลไกที่สามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจโดยการนำเกษตรกรรายย่อยเข้าสู่ระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพและสร้างความมั่นคงทางด้านรายได้ อย่างไรก็ตามโครงสร้างในระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบันยังขาดความสมดุลและไม่เป็นธรรม โดยขาดกลไกในการถ่วงดุลทั้งองค์กรกลางภาครัฐและด้านกฎหมายรองรับการประกอบการในระบบเกษตรพันธสัญญา ทำให้เกิดพฤติกรรมเอาเปรียบและการทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ส่งผลกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจเกษตรกรรายย่อยเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกัน เกษตรกรซึ่งเข้าสู่ระบบแต่ขาดศักยภาพบางส่วนไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ระบุไว้ในสัญญา สร้างความเสียหายต่อผู้ประกอบการในระบบ ดังนั้นเพื่อให้การประกอบการในระบบเกษตรพันธสัญญาสามารถขยายตัวได้อย่างยั่งยืน มีระบบที่ถ่วงดุล เป็นธรรม และมีข้อมูลที่โปร่งใสตรวจสอบได้ จึงสมควรให้มีการออกกฎหมายเพื่อกำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมภายใต้สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสัญญาข้อตกลงมาตรฐานขั้นต่ำ โดยออกร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. และปรับปรุงพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๔๐ (ฉบับแก้ไข) ของกระทรวงยุติธรรม ให้นำเนื้อหาสาระที่มีความครอบคลุมถึงระบบเกษตรพันธสัญญา นอกจากนี้ ในระยะสั้นควรตราระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. และบังคับใช้ไปพลางก่อน จนกว่าจะมีการตราและประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ.

๒. ประเด็นปฏิรูป

โครงสร้างของระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบันยังไม่เกิดความสมดุล เนื่องจากโครงสร้างทางการผลิตและการตลาดเอื้อให้ภาคเอกชนมีอำนาจต่อรองสูงสุด จากการที่บริษัทผู้ซื้อสินค้ามีจำนวนน้อยรายและมีอำนาจผูกขาดเหนือตลาดในเกือบทุกขั้นตอน รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อาทิ มาตรการภาษีและการจ่ายค่าชดเชยต่าง ๆ และธนาคารพาณิชย์ ซึ่งปล่อยสินเชื่อให้กับคู่สัญญาของบริษัทในลักษณะ Packaged Program ขณะที่ฝ่ายเกษตรกรส่วนมากยังเป็นเกษตรกรรายย่อย บางส่วนยังขาดศักยภาพและขาดการรวมกลุ่มสร้างโครงข่ายทั้งแนวนอนและแนวตั้ง โครงสร้างที่ไม่สมดุลดังกล่าวส่งผลให้ระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบันยังไม่เกิดความเป็นธรรม โดยเกษตรกรขาดอำนาจการต่อรองในทุกด้าน ตั้งแต่การตกลงทำสัญญา กระบวนการผลิต ราคาปัจจัยการผลิต ราคารับซื้อผลผลิต ฯลฯ โดยภาคเอกชนมักทำสัญญาในรูปแบบ “สัญญาสำเร็จรูป” ที่บริษัทมีอำนาจในการกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ในสัญญาล่วงหน้าเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งสร้างเงื่อนไขการได้เปรียบให้กับบริษัทผู้ออกสัญญาทั้งในเรื่องผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม รวมทั้งควบคุมการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ขณะที่เกษตรกรมิได้รับรู้หรือเข้าใจในข้อกำหนด และเงื่อนไขทั้งหมดของสัญญาที่ออกโดยบริษัทจึงตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบ โดยปัญหาสำคัญสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ปัญหาความไม่เท่าเทียมด้านข้อมูลระหว่างเกษตรกรและบริษัท

การขาดระบบฐานข้อมูลที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ทำให้เกษตรกรรายย่อยตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบเป็นอันมากจากความไม่เท่าเทียมในการรับรู้ข้อมูลในเกือบทุกขั้นตอน ตั้งแต่

๑.๑ การรับรู้รายละเอียดของสัญญา ซึ่งบริษัทผู้ซื้อ เป็นฝ่ายรับรู้ และกำหนดเงื่อนไขทั้งหมดของสัญญาแต่เพียงฝ่ายเดียว ขณะที่เกษตรกรไม่ทราบถึงภาระผูกพัน โดยเฉพาะภาระผูกพันเพิ่มเติมที่บริษัทสามารถกำหนดได้ในภายหลัง โดยเกษตรกรไม่รู้ถึงวงเงินที่จะต้องลงทุนทั้งระบบการผลิต แต่จะค่อย ๆ ได้รับรู้ข้อมูลการลงทุนเพิ่มเป็นระยะจากผู้ประกอบการ

๑.๒ การรับรู้เกณฑ์การคิดค่าตอบแทน สัญญาบางส่วนไม่มีการระบุการจัดลำดับคุณภาพและราคาผลผลิตเป็นขั้นบันไดที่ชัดเจน ทำให้เกษตรกรไม่สามารถประมาณการรายได้หรือจุดคุ้มทุนของตนเองได้

๑.๓ การรับรู้คุณภาพปัจจัยการผลิตและโครงสร้างค่าใช้จ่าย เกษตรกรไม่มีข้อมูลและไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพและโครงสร้างราคาของปัจจัยการผลิตจากบริษัทได้ นอกจากนี้ เกษตรกรมักไม่มีการเก็บคู่สัญญาไว้กับตนเอง และในหลายกรณีไม่มีการตกลงสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร สภาพดังกล่าวประกอบกับข้อจำกัดด้านกลไกและกฎหมายจึงเอื้อให้บริษัทจัดทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร อาทิ ให้สิทธิแก่ฝ่ายบริษัทในการเลิกสัญญาเพียงฝ่ายเดียว หรือการกำหนดเงื่อนไขอายุสัญญาที่ไม่ชัดเจน การระบุเงื่อนไขการดำเนินการกับเกษตรกรกรณีเกษตรกรเป็นผู้ผิดสัญญา แต่ไม่มีเงื่อนไขการดำเนินการกับบริษัทกรณีบริษัทเป็นผู้ผิดสัญญา เป็นต้น

๒. ปัญหาความไม่เท่าเทียมในการรับความเสี่ยง

ในปัจจุบัน การแบ่งความเสี่ยง (risk sharing) ระหว่างบริษัทและเกษตรกรยังไม่เป็นธรรม โดยบริษัทซึ่งมีอำนาจต่อรองสูงกว่าผลภาระความเสี่ยงส่วนมากให้เกษตรกรในหลายรูปแบบ ที่สำคัญ ได้แก่ การให้เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนในปัจจัยคงที่และเทคโนโลยี ทั้งการลงทุนเริ่มแรกซึ่งมีมูลค่าสูง โดยมูลค่าขั้นต่ำ ๕๐๐,๐๐๐ - ๖๐๐,๐๐๐ บาท และอาจสูงถึงหลายล้านบาท^๕ และการลงทุนเพิ่มเติมตามเงื่อนไขที่บริษัทกำหนด ซึ่งในบางกรณีมีความเสี่ยงสูง ขณะที่สัญญามีระยะเวลาสั้นกว่าจุดคุ้มทุนของเกษตรกร ส่งผลให้ความเสี่ยงจากการลงทุนตกอยู่กับเกษตรกรเกือบทั้งหมด นอกจากนี้ สัญญาส่วนมากกำหนดให้เกษตรกรยังต้องแบกรับความเสี่ยงทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากภัยพิบัติ หรือเหตุปัจจัยซึ่งไม่อาจคาดหมาย หรือควบคุมได้ (Force Majeure) อาทิ โรคระบาด ขาดน้ำ ไฟดับ ฯลฯ ที่สร้างความเสียหายแก่ผลผลิต นอกเหนือไปจากความเสี่ยงในด้านการผลิตสินค้าเกษตร ปศุสัตว์และประมง ที่สูงกว่าสินค้าอุตสาหกรรมทั่วไปอยู่แล้ว รวมทั้งเกษตรกรยังต้องแบกรับความเสี่ยงภาระค่าใช้จ่ายดอกเบี้ยที่สูงขึ้นจากการผิดนัดชำระหนี้ ซึ่งส่วนมากเกิดจากการที่บริษัทผิดนัดชำระหรือจัดส่งปัจจัยการผลิตให้เกษตรกร โดยอัตราดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๗ - ๘ เป็นถึงร้อยละ ๑๐ - ๑๓ หากเกษตรกรกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร^๕ หรืออาจเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ ๓ - ๕ ต่อเดือนหากเป็นเจ้าหนี้เอกชนระบบ ความไม่เป็นธรรมในการรับความเสี่ยงดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากมีหนี้สินในระดับที่สูงและเกิดภาวะความเสี่ยงในการก่อหนี้สินต่อเนื่อง

๓. ปัญหาความไม่เท่าเทียมในการแบ่งปันผลประโยชน์

การขาดกลไกถ่วงดุลในขณะที่ระบบมีโครงสร้างตลาดแบบมีผู้ผูกขาดน้อยรายส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม (Margin Squeeze) โดยเกษตรกรได้รับผลตอบแทนต่ำกว่าค่าเสียโอกาสของปัจจัยการผลิต ได้รับราคาสูงซึ่งไม่คุ้มกับต้นทุนที่

^๕ นนท์ นุชทอน (๒๕๕๖)

^๕ Isabelle Delforge (๒๕๕๐)

- ๔ -

สูงขึ้น^๖ เนื่องจากการที่บริษัทซึ่งเข้าทำสัญญาบางส่วนเป็นผู้ควบคุมหรือมีอำนาจเหนือตลาดในเกือบทุกขั้นตอน จึงสามารถควบคุมทั้งราคาและคุณภาพของปัจจัยการผลิต อาทิ พันธุ์ เมล็ดพันธุ์ ลูกสัตว์ ยา ปุ๋ย อาหาร จนถึง การกำหนดราคารับซื้อผลิตผลคืน การกำหนดระยะเวลาการส่งมอบปัจจัยการผลิต รวมทั้งคุณภาพของผลิตผล โดยข้อมูลจากงานศึกษาพบว่า ในบางกรณีสัดส่วนของผลประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับคิดเป็นสัดส่วนไม่ถึงร้อยละ ๕ ของราคาต้นทุน ในขณะที่สัดส่วนที่บริษัทได้รับสูงถึงร้อยละ ๖๐ ซึ่งหากรวมผลประโยชน์ทางอ้อมที่บริษัทจะได้รับจากการขายปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกรด้วย น่าจะทำให้ผลประโยชน์ของบริษัทสูงขึ้นไปถึงร้อยละ ๙๐ ขณะที่งานวิจัยต่างประเทศพบว่า เกษตรกรมีต้นทุนจากค่าปัจจัยการผลิตสูงถึงร้อยละ ๗๘ และ ๗๖ สำหรับผู้เลี้ยงไก่และสุกร ตามลำดับ^๗ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการบางรายยังได้ประโยชน์เพิ่มเติมจากการให้สินเชื่อแก่เกษตรกรเพื่อลงทุนในปัจจัยคงที่บางส่วนอีกด้วย ซึ่งสะท้อนถึงความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ^๘ การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรมส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากประสบภาวะขาดทุนจากระบบเกษตรกรพันธสัญญา โดยข้อมูลจากงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัยร่วมกับสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ พบว่า เกษตรกรในกลุ่มสำรวจที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคา ซึ่งมีจำนวนลูกไก่เข้าเลี้ยงเฉลี่ยโรงเรือนละ ๑๑,๕๔๖ ตัว และแบบรับจ้างเลี้ยง ซึ่งมีจำนวนลูกไก่เข้าเลี้ยงเฉลี่ยโรงเรือนละ ๘,๒๔๕ ตัว ขาดทุนเฉลี่ยตัวละ ๑.๗๘ และ ๐.๖๙ บาท ตามลำดับ ในขณะที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่แบบประกันราคาในกลุ่มสำรวจ ขาดทุนเฉลี่ย ฟองละ ๐.๐๒ บาท^๙ นอกจากนี้ บริษัทยังไม่รองรับเรื่องสวัสดิการของเกษตรกร

๔. ปัญหาความไม่เท่าเทียมทางด้านการบังคับใช้กฎหมาย

การขาดกลไกทางกฎหมายและมาตรการคุ้มครองเกษตรกรระหว่างการเกิดข้อพิพาท ทำให้เกษตรกรเข้าไม่ถึงกระบวนการยุติธรรมเนื่องจากขาดเงินทุนในการจ้างนักกฎหมาย รวมทั้งขาดทรัพยากร โดยเกษตรกรมักถูกบริษัทดำเนินการใช้มาตรการทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างที่เกิดคดีข้อพิพาท อาทิ การหยุดนำส่งปัจจัยการผลิต การตัดน้ำตัดไฟ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกษตรกรไม่สามารถประกอบอาชีพได้และหมดอำนาจต่อรอง ส่งผลให้แทบไม่เกิดการบังคับใช้กฎหมายเมื่อเกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบจากบริษัท ทั้งสัญญาที่ไม่เป็นธรรมและการดำเนินการอื่น ๆ โดยบริษัท

๕. เกษตรกรขาดศักยภาพ ทั้งด้านความเข้าใจสัญญา ความสามารถในการผลิต การบริหารจัดการ การบริหารความเสี่ยง รวมทั้งขาดการรวมกลุ่ม ส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ระบุไว้ในสัญญา สร้างความเสียหายต่อผู้ประกอบการและต่อระบบ

ปัญหาสำคัญสำหรับด้านผู้ประกอบการ คือ การขาดเกษตรกรที่มีคุณภาพและศักยภาพเพื่อเข้าร่วมระบบเกษตรกรพันธสัญญา โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ที่มีกฎเกณฑ์เข้มงวด โดยส่วนหนึ่งมาจากการขาดการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ในด้านการบริหารจัดการและด้านวินัยทางการเงิน ทั้งจากหน่วยงานรัฐและจากการขาดการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย เมื่อเกษตรกรบางส่วนขาดความรู้ความเข้าใจถึงระบบเกษตรกรพันธสัญญา ซึ่งต้องใช้กระบวนการการผลิตในลักษณะเฉพาะ เพื่อให้ได้ผลผลิตตามมาตรฐานของผู้ประกอบการ จึงส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ระบุไว้ในสัญญา ทำให้สูญเสียรายได้ทั้งสองฝ่ายและเกษตรกรจำนวนหนึ่งถูกดำเนินการฟ้องร้องจากผู้ประกอบการ นอกจากนี้ การที่เกษตรกรยังต้องพึ่งพากระบวนการผลิตจาก

^๖ นนท์ นุชหมอน (๒๕๕๖)

^๗ Isabelle Delforge (๒๕๕๐)

^๘ นนท์ นุชหมอน (๒๕๕๖) และ กัลปพฤกษ์ ฝึวงาม และคณะ (๒๕๕๖)

^๙ อัจฉรา จิตตลการ และคณะ (๒๕๕๑)

- ๕ -

ผู้ประกอบการเป็นหลัก ซึ่งส่วนมากเป็นการปลูกพืชหรือปศุสัตว์เชิงเดี่ยว ยังทำให้เกษตรกรมีความเสี่ยงในการประกอบอาชีพสูง

นอกจากนี้ ในบางพื้นที่เช่นในภาคเหนือที่มีการเพาะปลูกข้าวโพดเพื่อการเลี้ยงสัตว์ การทำเกษตรพันธสัญญาบางส่วนยังได้นำไปสู่ปัญหาในเชิงสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาหมอกควันที่ได้ส่งผลกระทบต่อทางอ้อมต่อภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ และสุขภาพของประชาชนด้วย

๓. วิธีการพิจารณาศึกษาวิเคราะห์

คณะกรรมการฯ ได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนได้จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม เพื่อให้เป็นช่องทางในการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ จากภาคเอกชน เกษตรกร นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการระบบเกษตรพันธสัญญา ดังนี้

๑. นายภูมิศักดิ์ ราศรี	ผู้อำนวยการศูนย์ปฏิบัติการเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
๒. นางสาวอัจฉรา ไอยรากาญจนกุล	เศรษฐกรชำนาญการ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
๓. นายเกิดโชค เกษมวงษ์จิตร	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท กระทรวงยุติธรรม
๔. นายมงคล วุฒินากุล	ที่ปรึกษาด้านกฎหมาย
๕. นายประทีป มีคติธรรม	คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
๖. นายณรงค์ เจียมใจบรรจง	รองกรรมการผู้จัดการอาวุโส บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน)
๗. นางอัญชลี วิสุทธีรัตนกุล	ผู้บริหารอาวุโส บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน)
๘. นายวิโรจน์ ภู่อ่าง	ที่ปรึกษากลุ่มมิตรผล
๙. นายอารยัน ตระหง่าน	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่อาวุโส สำนักยุทธศาสตร์องค์กร บริษัทเบทาโกร จำกัด (มหาชน)
๑๐. นายอรรถพล อุไรไพรวิน	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่อาวุโส สายงานการตลาดองค์กร บริษัทเบทาโกร จำกัด (มหาชน)
๑๑. นางอัจฉรา จิตตลดากร	ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์ และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
๑๒. นายไพสิฐ พาณิชย์กุล	อาจารย์ระดับ ๗ ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๑๓. นางวณี ปิ่นประทีป	ผู้อำนวยการสำนักงานประสานการพัฒนาสังคม สุขภาวะ
๑๔. นางสาวมัทนา โกสุมภ์	คณะทำงานเครือข่ายเกษตรพันธสัญญา

- ๖ -

๑๕. นางสาวเสาวลักษณ์ เหลืองเรณู	เกษตรกรเลี้ยงไก่ไข่
๑๖. นายบรรเจิด แก้วกำเนิด	เกษตรกรเลี้ยงไก่เนื้อ
๑๗. นายปภาวิน มิ่งขวัญ	เกษตรกรเลี้ยงสุกรขุน
๑๘. นายบุญชวน ไชยศรีวิชัย	เกษตรกร
๑๙. นายเกียรติศักดิ์ ฉัตรดี	เกษตรกร
๒๐. นางสาวรุ่งทิวา พรหมวก	เกษตรกร
๒๑. นายณัด แสงทอง	เกษตรกร
๒๒. นายพิศสินธุ์ พลอยกันทา	เกษตรกร
๒๓. นายหนูจิ้น เหล่าทอง	เกษตรกร
๒๔. นายชวลิต ทิหม่อม	เกษตรกร

นอกจากนี้ คณะกรรมการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเงินและการคลัง ยังได้เดินทางไปจังหวัด เชียงใหม่ เพื่อประชุมและรับฟังความคิดเห็นกับนักวิชาการ เครือข่ายเกษตรกร เยี่ยมชมผู้ประกอบการและ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้นำชุมชนและประชาชน เพื่อนำมาประกอบในการจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการ ปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม

๔. สรุปผลการศึกษาวิเคราะห์

จากการที่คณะกรรมการได้ศึกษาและพิจารณาแนวทางการปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้ เป็นธรรม โดยศึกษาจากร่างพระราชบัญญัติสัญญาการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมทางการเกษตร พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการส่งเสริมและพัฒนาระบบการเกษตรแบบพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ที่สภาเกษตรกรได้จัดทำร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รวมทั้ง ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๔๐ (ฉบับแก้ไข) ของกระทรวงยุติธรรม ตลอดจนได้มีการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ จากทุกภาคส่วนทั้งเอกชน วิชาการ และตัวแทนเกษตรกรที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการลงพื้นที่ นั้น

คณะกรรมการเห็นว่า เพื่อเป็นการปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม โปร่งใส สร้างกลไกการถ่วงดุล เพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถประกอบกิจการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและ ยั่งยืน รวมทั้งเพื่อแก้ไขปัญหาค่าความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ จึงขอเสนอให้มีการจัดทำร่างพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. และปรับปรุงร่างพระราชบัญญัติว่าด้วย ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๔๐ (ฉบับแก้ไข) ของกระทรวงยุติธรรม ให้เนื้อสาระมีความครอบคลุมถึงระบบ เกษตรพันธสัญญา นอกจากนี้ ในระยะสั้นควรตราร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริม และพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. และบังคับใช้ไปพลางก่อน จนกว่าจะมีการตราและ ประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. โดยหลักการสำคัญ ของกฎหมายทั้งหมด มีดังนี้

๑. การจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

ทำหน้าที่พัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรมต่อทุกภาคส่วน โดย

(๑) จัดทำยุทธศาสตร์และแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาเสนอ ต่อคณะรัฐมนตรีทุกสี่ปี

(๒) กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการจดทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร การเปิดเผยข้อมูลหรือสารสนเทศอื่นใดในการโฆษณา การกำหนดสัญญาข้อตกลงมาตรฐานในระบบเกษตร

พันธสัญญาเพื่อเป็นเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำในการจัดทำสัญญา รวมทั้งการรับเรื่องร้องเรียนและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระบบเกษตรพันธสัญญา

(๓) พัฒนาศักยภาพของเกษตรกรและบุคลากรในหน่วยงานรัฐและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในระบบเกษตรพันธสัญญา

(๔) บูรณาการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามกระบวนการที่กำหนดไว้

(๕) เสนอแนะหน่วยงานรัฐให้มีการตรากฎหมาย และการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา

(๖) กำหนดแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา อาทิ การจัดทำประมาณการการผลิตสินค้าทางการเกษตรในแต่ละพื้นที่ การชี้ชวนให้เกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตและภาวะความเสี่ยง พื้นที่และลักษณะของปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม เป็นต้น รวมทั้งสามารถเรียกข้อมูลโดยตรงและการมอบหมายให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมสรรพากร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์ ฯลฯ ดำเนินการตรวจสอบในด้านต่าง ๆ อาทิ คุณภาพและต้นทุนของปัจจัยการผลิต สัญญาที่ได้รับการร้องเรียน เป็นต้น และกำกับ ติดตาม และประเมินผลการพัฒนาในระบบเกษตรพันธสัญญา

๒. การจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นภายใต้สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยรวมทั้งจัดทำระบบฐานข้อมูลของระบบเกษตรพันธสัญญาจากข้อมูลการจดทะเบียนที่เป็นระบบสามารถตรวจสอบและเข้าถึงได้ รวมทั้งเป็นผู้รับเรื่องร้องเรียนและเป็นตัวกลางประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการนำเรื่องร้องเรียนในระบบเกษตรพันธสัญญาเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย ซึ่งรวมถึงกลไกในระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานพาณิชย์จังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ และสำนักงานยุติธรรมจังหวัดในพื้นที่ที่จะจัดให้มีการทำสัญญา ไปจนถึงการประสานกับกระทรวงยุติธรรมในกรณีเกิดข้อพิพาทด้านข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่จัดทำบัญชีรายชื่อผู้แทนส่วนราชการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญซึ่งสามารถเข้าร่วมทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยในกรณีที่เกิดข้อพิพาทได้

๓. การจดทะเบียนและการเปิดเผยข้อมูล

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมทำหน้าที่จัดทำระบบการจดทะเบียนผู้ประกอบการเกษตรซึ่งมีความประสงค์จะดำเนินธุรกิจในระบบเกษตรพันธสัญญา เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดนโยบาย รวมทั้งสามารถให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปได้เข้าถึงและตรวจสอบข้อมูลผู้ประกอบการเกษตรที่ได้จดทะเบียนไว้ เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเข้าทำสัญญารวมทั้งจัดทำระบบการจดทะเบียนสัญญาที่ใช้ในระบบเกษตรพันธสัญญา เพื่อให้คณะกรรมการพิจารณาให้คำรับรองว่า เป็นสัญญาที่มีลักษณะเป็นข้อสัญญาที่เป็นธรรม โดยเมื่อผ่านการรับรองแล้วผู้ประกอบการเกษตรสามารถระบุบนสัญญาดังกล่าวได้ว่า ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการแล้ว โดยในการระบุให้ใช้เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือข้อความที่ระบุบนสัญญาตามที่คณะกรรมการกำหนด

กรณีที่ผู้ประกอบการเกษตร ไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์หรือแนวทางที่คณะกรรมการกำหนด หรือมีพฤติกรรมอันมีลักษณะเป็นการประกอบธุรกิจเกษตรพันธสัญญาที่ไม่เป็นธรรม หรือฝ่าฝืนบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำและเปิดเผยบัญชีรายชื่อของ

- ๘ -

ผู้ฝ่าฝืนดังกล่าวประกาศให้ทราบโดยทั่วไป ทั้งนี้ ร่างกฎหมายนี้ได้ให้การคุ้มครองคณะกรรมการและพนักงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดฟ้องร้องหรือกล่าวหาว่าได้กระทำการอันเป็นความผิดฐานเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลหรือหมิ่นประมาท เว้นแต่จะได้กระทำการโดยไม่สุจริต หรือโดยเจตนาที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใด

๔. สัญญาข้อตกลงมาตรฐานและข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม

มีการกำหนดสัญญาข้อตกลงมาตรฐานขั้นต่ำ (Minimum Requirement) ในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยให้มีข้อกำหนดและเงื่อนไขเป็นไปตามร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม (ฉบับที่..) พ.ศ. โดยมีหลักการสำคัญคือ หากสาระในสัญญาใดมีลักษณะเลือกปฏิบัติ หรือการให้สิทธิตามกฎหมายโดยไม่สุจริตและไม่เป็นธรรม มีผลทำให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติหรือรับภาระเกินกว่าสมควร อาทิ ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดที่เกิดจากการผิดสัญญา ข้อตกลงให้ต้องรับผิดหรือรับภาระมากกว่าที่กฎหมายกำหนด ข้อตกลงให้สัญญาสิ้นสุดโดยไม่มีเหตุอันควร ข้อตกลงให้สิทธิที่จะไม่ปฏิบัติตามสัญญาข้อหนึ่งข้อใด หรือปฏิบัติตามสัญญาในระยะเวลาที่ล่าช้าได้โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ข้อตกลงในการกำหนดราคาที่ไม่เป็นธรรม และการบังคับให้ซื้อหรือให้จ่ายค่าบริการอย่างไม่เป็นธรรม เป็นต้น ให้ถือว่าความในส่วนนั้นของสัญญานั้นเป็นโมฆะ รวมทั้งในกรณีที่ไม่มีการบัญญัติในเรื่องดังกล่าว ให้ตีความสัญญาไปในทางที่เป็นคุณแก่ฝ่ายที่มีได้เป็นผู้กำหนดสัญญานั้น หรือให้มีการชดเชยค่าเสียหายแก่เกษตรกร และในกรณีดังกล่าวผู้ประกอบการหรือธนาคารพาณิชย์ไม่สามารถเรียกร้องค่าเสียหายใด ๆ ได้ รวมทั้งพฤติกรรมอันไม่เป็นธรรมอื่น ๆ ที่คณะกรรมการกำหนด อาทิ การส่งมอบสัญญาหลังจากเกษตรกรได้ก่อภาระผูกพันหรือเริ่มลงทุนแล้ว และการแสดงข้อความอันเป็นเท็จ ปกปิดความจริงที่ต้องบอกหรือซ่อนเร้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อสัญญา

นอกจากนั้นเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการโฆษณาชวนเชื่อ หรือชี้ชวนเกินจริงให้เกษตรกรเข้าสู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา จึงกำหนดให้บรรดาประกาศ โฆษณา คำรับรอง หรือการกระทำด้วยประการใด ๆ ของผู้ประกอบการกิจการเกษตร ซึ่งทำให้เกษตรกรเข้าใจในขณะทำสัญญาว่า ผู้ประกอบการกิจการเกษตรตกลงจะมอบให้ หรือจัดหาให้ซึ่งทรัพย์สิน บริการ หรือสาธารณูปโภคอื่นใด รับประกัน หรือจะดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดให้แก่เกษตรกร เพื่อเป็นการตอบแทนในการเข้าทำสัญญา หรือข้อตกลงใด ๆ ที่ผู้ประกอบการกิจการเกษตรจะให้สิทธิประโยชน์เพิ่มเติมจากที่ได้ทำสัญญาไว้ ให้ถือว่าข้อความ การกระทำหรือข้อตกลงดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสัญญา ทั้งนี้ เกษตรกรสามารถนำสืบพยานบุคคล หรือพยานหลักฐานเกี่ยวกับข้อตกลงดังกล่าวได้ ถึงแม้ว่าการทำสัญญาเช่นนั้นกฎหมายจะกำหนดว่าต้องทำเป็นหนังสือหรือมีหลักฐานเป็นหนังสือและไม่ปรากฏข้อตกลงนั้นในหนังสือที่ได้ทำขึ้นก็ตาม

๕. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและการคุ้มครองคู่สัญญาในระหว่างไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนากระบวนเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการนำคู่พิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย โดยคณะกรรมการไกล่เกลี่ยต้องประกอบด้วยผู้ชายหรือผู้แทน ผู้ซื้อหรือผู้แทน และผู้แทนส่วนราชการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญตามบัญชีรายชื่อที่สำนักงานฯ จัดทำ นอกจากนี้ยังมีมาตรการคุ้มครองเกษตรกรในระหว่างการไกล่เกลี่ย โดยหากพบว่าผู้ประกอบการมีพฤติกรรม

เอาต์เอาเปรียบ อาทิ ชะลอ ระวังหรือยุติการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย เว้นแต่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งจะปฏิเสธไม่ยอมรับ กระทำการใด ๆ ที่เป็นการเสียหายแก่คู่สัญญาทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ การหยุดนำส่งปัจจัยการผลิต เป็นต้น หรือแก้ไขข้อตกลงหรือสัญญาเพิ่มเติมเพื่อให้คู่สัญญาอีกฝ่ายเป็นผู้รับความเสี่ยงภัย รับประทาน หรือมีหน้าที่เพิ่มเติมแต่เพียงลำพัง โดยไม่มีค่าตอบแทนในระดับที่เทียบเท่ากันได้ในทางเศรษฐกิจโดยข้อตกลงเพิ่มเติมนั้นให้ถือว่าเป็นอันใช้บังคับไม่ได้ และไม่มีผลผูกพันกัน ทั้งนี้ กำหนดให้ในกรณีที่มีปัญหาหรือเกิดข้อพิพาทในระบบเกษตรพันธสัญญา ให้คู่สัญญาหรือผู้มีส่วนได้เสียเข้าสู่กระบวนการตามหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไขและกรอบเวลาที่คณะกรรมการกำหนดก่อนจึงจะมีสิทธิฟ้องร้องต่อศาล

๖. บทกำหนดโทษ

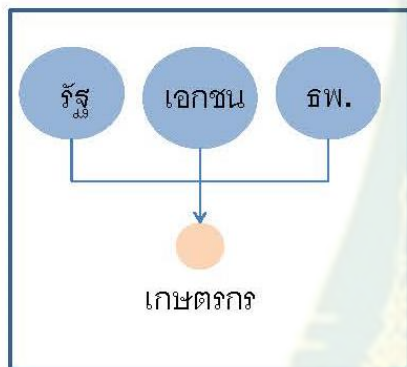
คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ เลขานุการ หรือพนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจออกคำสั่งเป็นหนังสือเรียกให้บุคคลซึ่งเกี่ยวข้องมาชี้แจง ให้ถ้อยคำ หรือส่งข้อมูล เอกสารหรือหลักฐานอื่นใดเพื่อประกอบการพิจารณาเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ โดยผู้ใดฝ่าฝืนคำสั่งหรือหนังสือเรียกต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท และปรับอีกวันละไม่เกินห้าพันบาทตลอดเวลาที่ยังฝ่าฝืน

ผู้ใดใช้เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือข้อความใดที่ตีความได้ว่า ได้รับการรับรองการจดทะเบียนโดยมิชอบ มีโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

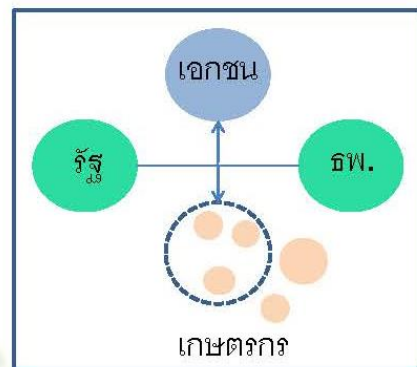
ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ หรือการกระทำของบุคคลใด หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งต้องรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นด้วย

Conceptual Design ของการปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม

การปรับสมดุลโครงสร้างระบบเกษตรพันธสัญญา

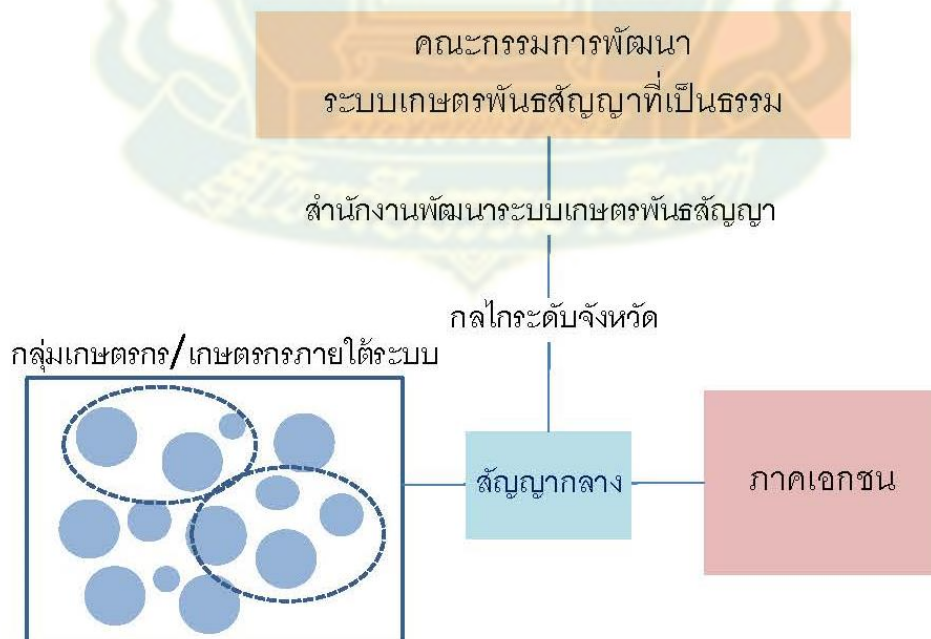

จากการที่เกษตรกรถูกโดดเดี่ยว
จากระบบเกษตรพันธสัญญา

สู่การที่ภาครัฐและภาคธนาคารช่วย
สร้างสมดุลให้กับกระบวนการเกษตร
พันธสัญญา และการรวมกลุ่มเกษตรกร

โครงสร้างของการดำเนินการ

- ๑๑ -

๕. ข้อเสนอปฏิรูปและแนวทางดำเนินการ

จากการศึกษาและพิจารณาเกี่ยวกับการปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม คณะกรรมการพิจารณาเห็นว่า ควรต้องมีกลไกที่สร้างการถ่วงดุลในระบบ และสร้างความโปร่งใสและเป็นธรรมให้แก่ทุกภาคส่วนเพื่อทำให้ระบบเกษตรพันธสัญญาสามารถเป็นหนึ่งในกลไกลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สร้างความมั่นคงทางรายได้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย คณะกรรมการจึงเห็นควรมีข้อเสนอที่สามารถดำเนินการได้ ดังนี้

๑) ขอให้ที่ประชุมสภาปฏิรูปแห่งชาติเห็นชอบกับรายงานและข้อเสนอของคณะกรรมการพิจารณาเรื่อง “การปฏิรูประบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรม”

๒) ขอให้ที่ประชุมสภาปฏิรูปแห่งชาติเห็นชอบกับร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม (ฉบับที่..) พ.ศ.

๓) ขอให้ที่ประชุมสภาปฏิรูปแห่งชาติเห็นชอบกับร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ.

๖. ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้

สร้างความเป็นธรรมในกระบวนการเกษตรพันธสัญญา ซึ่งในปัจจุบันมีการประมาณกันว่ามีเกษตรกรผู้เกี่ยวข้องอยู่ไม่ต่ำกว่า ๓ แสนรายและจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคการเกษตรและเกษตรกรแปรรูปของไทยในระยะยาว

๗. ตัวชี้วัดความสำเร็จตามผลลัพธ์

- ๑) จำนวนของบริษัทและสัญญาที่เข้าสู่ระบบจดทะเบียน
- ๒) จำนวนของการฟ้องร้อง หรือกรณีพิพาทที่ลดลงในช่วงเวลาต่อไป
- ๓) ความเข้มแข็งของระบบเกษตรพันธสัญญา และภาคเกษตรแปรรูปของไทยในระยะยาว